

**Rapport cumbinà da la Svizra
davart la realisaziun
da la Convenziun da basa dal Cussegl da l'Europa
per proteger las minoritads naziunalas
e
da la Charta europeica da las linguas regiunalas u
minoritaras**

Cuntegn

I.	Introducziun	5
1.	La Convenziun da basa per proteger las minoritads naziunalas e la Charta europeica da las linguas regionalas u minoritaras	5
2.	Anteriurs rapports periodics e rapport statal cumbinà	5
3.	Elavuraziun dal rapport cumbinà e dal process da consultaziun	5
II.	Mesiras consecutivas durant ils ultims ciclus da surveglianza per render pli enconuschentas la Convenziun da basa e la Charta	7
III.	Infurmaziuns generalas	7
1.	Indicaziuns statisticas actualisadas	7
a.	Metoda da relevaziun	7
b.	Linguas naziunalas, linguas minoritaras e minoritads linguisticas naziunalas	8
c.	Religiuns e minoritads religiusas naziunalas	15
d.	Las minoritads naziunalas dals Jenics e dals Sinti/Manouches	16
2.	Ils ultims svilups concernent il champ d'applicaziun da la Convenziun da basa e da la Charta da las linguas	17
a.	Convenziun da basa: Roma	17
b.	Charta da las linguas: francoprovenzal, franc-comtois, romanés	17
c.	Ulteriurs svilups	18
3.	Svilups en il sector dal cumbat cunter la discriminaziun e da la protecziun generala dals dretgs umans	18
IV.	Svilups ils pli novs en il sector da las linguas regionalas u minoritaras e da las minoritads linguisticas naziunalas	20
1.	Talian en il chantun Grischun	20
a.	Mecanissem concernent la participaziun, l'infurmaziun, il scleriment (davart la Charta e davart la Convenziun da basa en general) e la consultaziun	20
b.	Politica, legislaziun e pratica da linguas	20
c.	Furmaziun	21
d.	Autoritads giudizialas	22
e.	Autoritads administrativas (Confederaziun, chantuns, vischnancas) e manaschis da servetschs publics	22
f.	Medias en linguas minoritaras / represchentanza proporziunala da las minoritads en il personal da las medias correspudentas / represchentanza da minoritads en ils cuntegns da las medias	24
g.	Activitads ed instituziuns culturalas	25
h.	Vita economica e sociala	25
i.	Barat transcunfinal / collavuraziun internaziunala	25
j.	Cumbat cunter discriminaziuns	25
k.	Sensibilisaziun per la lingua e cultura taliana, per toleranza, per la furmaziun e per il dialog intercultural	25
l.	Libertads (reuniun paschaivla, associaziun, expressiun da l'opiniun, patratg, conscienza e religiun)	26
m.	Access a la furmaziun	26
2.	Talian en il chantun Tessin	26
a.	Mecanissem concernent la participaziun, l'infurmaziun, il scleriment (davart la Charta e davart la Convenziun da basa en general) e la consultaziun	26
b.	Politica, legislaziun e pratica da linguas	26
c.	Furmaziun	27
d.	Autoritads giudizialas	27
e.	Autoritads administrativas (Confederaziun, chantuns, vischnancas) e manaschis da servetschs publics	27
f.	Medias en linguas minoritaras / represchentanza proporziunala da las minoritads en il personal da las medias correspudentas / represchentanza da minoritads en ils cuntegns da las medias	27
g.	Activitads ed instituziuns culturalas	27
h.	Vita economica e sociala	27
i.	Barat transcunfinal / collavuraziun internaziunala	27
j.	Cumbat cunter discriminaziuns	28

k.	Sensibilisaziun per la lingua e cultura taliana, per toleranza, per la furmaziun e per il dialog intercultural.....	28
l.	Libertads (reuniun paschaivla, associaziun, expressiun da l'opiniun, patratg, conscienza e religiun).....	28
m.	Access a la furmaziun.....	28
3.	Rumantsch.....	28
a.	Mecanissem concernent la participaziun, l'infurmaziun, il scleriment (davart la Charta e davart la Convenziun da basa en general) e consultaziun.....	28
b.	Politica, legislaziun e pratica da linguas.....	28
c.	Furmaziun.....	29
d.	Autoritads giudizialas.....	30
e.	Autoritads administrativas (Confederaziun, chantuns, vischnancas) e manaschis da servetsch publics.....	30
f.	Medias en linguas minoritaras / represchentanza proporziunala da las minoritads en il personal da las medias correspondentas / represchentanza da minoritads en ils cuntegns da las medias.....	32
g.	Activitads ed instituziuns culturalas.....	32
h.	Vita economica e sociala.....	33
i.	Barat transcunfinal / collavuraziun internaziunala.....	33
j.	Cumbat cunter discriminaziuns.....	33
k.	Sensibilisaziun per la lingua e cultura rumantscha, per toleranza, per la furmaziun e per il dialog intercultural.....	33
l.	Libertads (reuniun paschaivla, libra associaziun, libra expressiun da l'opiniun, libertad da patratgs, da conscienza e da religiun).....	33
m.	Access a la furmaziun.....	33
4.	Franzos.....	33
a.	Mecanissem concernent la participaziun, l'infurmaziun, il scleriment (da la Charta e da la Convenziun da basa en general) e la consultaziun.....	33
b.	Politica, legislaziun e pratica da linguas.....	33
c.	Furmaziun.....	34
d.	Autoritads giudizialas.....	35
e.	Autoritads administrativas (Confederaziun, chantuns, vischnancas) e manaschis da servetsch publics.....	35
f.	Medias en linguas minoritaras / represchentanza proporziunala da las minoritads en il personal da las medias correspondentas / represchentanza da minoritads en ils cuntegns da las medias.....	36
g.	Activitads ed instituziuns culturalas.....	37
h.	Vita economica e sociala.....	37
i.	Barat transcunfinal / collavuraziun internaziunala.....	37
j.	Cumbat cunter discriminaziuns.....	37
k.	Sensibilisaziun per la lingua e cultura franzosa, per toleranza, per la furmaziun e per il dialog intercultural.....	38
l.	Libertads (reuniun paschaivla, libra associaziun, libra expressiun da l'opiniun, libertad da patratgs, da conscienza e da religiun).....	38
m.	Access a la furmaziun.....	38
5.	Tudestg.....	38
a.	Mecanissem per la participaziun, l'infurmaziun, il scleriment (davart la Charta e davart la Cunvegna da basa en general) e consultaziun.....	38
b.	Politica, legislaziun e pratica da linguas.....	39
c.	Furmaziun.....	40
d.	Autoritads giudizialas.....	40
e.	Autoritads administrativas (Confederaziun, chantuns, vischnancas) e manaschis da servetsch publics.....	40
f.	Medias en linguas minoritaras / represchentanza proporziunala da las minoritads en il personal da las medias correspondentas / represchentanza da minoritads en ils cuntegns da las medias.....	42
g.	Activitads ed instituziuns culturalas.....	42
h.	Vita economica e sociala.....	42
i.	Barat transcunfinal / collavuraziun internaziunala.....	42
j.	Cumbat cunter discriminaziuns.....	42
k.	Sensibilisaziun per la lingua e cultura tudestga, per toleranza, per la furmaziun e per il dialog intercultural.....	42

l.	Libertads (reuniun paschaivla, libra associaziun, libra expressiun da l'opiniun, libertad da patratgs, da conscienza e da religiun).....	42
m.	Access a furmaziun	42
6.	Ulteriurs svilups areguard las minoritads linguisticas.....	43
a.	Deliberaziun da la missiva da cultura 2021–2024.....	43
b.	Promoziun dal barat da scolaras e scolaras.....	43
c.	Promover projects en il sector da la furmaziun professiunala en connex cun la plurilinguitad.....	44
d.	Promoziun da l'instrucziun en rumantsch ed en talian en Svizra tras las autoritads federalas.....	45
e.	Svilup da la plurilinguitad en l'administraziun federala.....	46
f.	La rolla da la SRG SSR en connex cun la promoziun da las linguas minoritaras en Svizra.....	47
g.	Perscrutaziun en il sector da la plurilinguitad	48
h.	Instrucziun da las linguas naziunales.....	48
i.	Fusiun da vischnancas en il chantun Grischun	49
j.	Decisiuns dal Tribunal federal concernent il diever da las linguas.....	51
V.	Autras minoritads naziunales etnicas, culturalas u religiusas	51
1.	Jenics e Sinti/Manouches.....	51
a.	Plan d'acziun Jenics, Sinti e Roma.....	51
b.	Missiva da cultura 2021–2024.....	52
c.	Promoziun da la lingua jenica.....	52
d.	Promoziun da l'art e da la cultura dals Jenics e dals Sinti/Manouches.....	53
e.	Cumbat cunter discriminaziuns envers Jenics e Sinti/Manouches.....	53
f.	Plazzas da stazionament per persunas cun ina moda da viver nomada u mez nomada.....	55
g.	Libertads (reuniun paschaivla, associaziun, expressiun da l'opiniun, patratg, conscienza e religiun).....	60
h.	Access a la furmaziun.....	60
i.	Instrucziun dals uffants da famiglias viagiantas u parzialmain viagiantas	60
j.	Integrasiun da l'istorgia e da la cultura dals Jenics e dals Sinti/Manouches en ils plans d'instrucziun ed en ils meds d'instrucziun da las scolas	62
k.	En ils plans d'instrucziun: sensibilisaziun per il cumbat cunter l'antiziganissem e per la memoria dals Roma, dals Sinti/Manouches e dals Jenics ch'èn daventads victimas da l'olocaust	63
l.	Mecanissem da participaziun per Jenics e per Sinti/Manouches	63
2.	La minoritad gidieua	64
a.	Cumbat da discriminaziuns cunter la minoritad gidieua	64
b.	Promoziun da l'art e da la cultura gidieua inclusiv il jiddic.....	67
c.	Integrasiun da l'istorgia e da la cultura gidieua en ils plans d'instrucziun ed en ils meds d'instrucziun da las scolas	67
d.	Sensibilisaziun per il cumbat da l'antisemitissem e commemoraziun a l'olocaust en ils plans d'instrucziun.....	68
e.	Libertads (reuniun paschaivla, libra associaziun, libra expressiun da l'opiniun, libertad da patratgs, da conscienza e da religiun).....	69
f.	Access a la furmaziun.....	70
g.	Mecanissem da participaziun per la minoritad gidieua.....	70
VI.	Svilups en connex cun l'artitgel 6 da la Convenziun da basa.....	70
1.	Politica per promover la toleranza ed il dialog intercultural.....	70
2.	Mesiras da protecziun avant ostilitads e violenza	72
3.	Observaziun da la preschentaziun da las minoritads en las medias	74
4.	Politica per cumbatter plects instigants e delicts	75
5.	Strategias / politica d'integrasiun.....	76
VII.	Reacziuns sin la pandemia da COVID-19 applitgond la Convenziun da basa e la Charta da las linguas.....	76
1.	Mesiras per superar las consequenzas da la pandemia per viagiants.....	76
2.	Antisemitissem e vita gidieua en temps da COVID-19	78
3.	Mesiras per la comunicaziun davart la superaziun da la pandemia en las linguas minoritaras.....	78

4.	Mesiras da sustegn per emetturs da radio e da televisiun regionalis	79
VIII.	Resumaziun da las recumandaziuns dal Comité dals ministers en il rom dals ultims ciclus da surveglianza e respostas da las autoritads svizras	79
1.	Las recumandaziuns dal Comité dals ministers las pli actualas per realisar la Convenziun da basa e las respostas da las autoritads svizras	79
2.	Las recumandaziuns dal Comité dals ministers las pli actualas per realisar la Charta da linguas e las respostas da las autoritads svizras	80

I. Introducziun

1. La Convenziun da basa per proteger las minoritads naziunalas e la Charta europeica da las linguas regionalas u minoritaras

1. **La Charta europeica da las linguas regionalas u minoritaras** (en quai che suonda: la Charta) è vegnida suttamessa als stadis commembers dal Cussegl da l'Europa l'onn 1992 per la suttascripziun. La Svizra ha ratifitgà la Charta l'onn 1997 e l'ha messa en vigur il 1. d'avrigl 1998.

La Convenziun da basa dal Cussegl da l'Europa per proteger las minoritads naziunalas (en quai che suonda: la Convenziun da basa) è vegnida concludida l'onn 1995. La Svizra ha ratifitgà la Convenziun l'onn 1998 e l'ha messa en vigur il 1. da favrer 1999.

L'intent fundamental da **la Charta** è da natira culturala. Ella duai proteger e promover las linguas regionalas u minoritaras sco aspects periclitads dal patrimoni cultural europeic. Proteger las minoritads linguisticas n'è percenter betg sia finamira. Ultra da quai na stgaffescha ella nagins dretgs per las pledadras ed ils pledaders da las linguas regionalas u minoritaras.

La Convenziun da basa duai garantir la protecziun generala dals dretgs da las minoritads naziunalas, inclusiv da las minoritads linguisticas.

2. Anterius rapports periodics e rapport statal cumbinà

2. Fin oz ha la Svizra preschentà set rapports davart la realisaziun da la **Charta**. L'ultim rapport è vegni approvà il december 2018 e pertutga la perioda 2016–2018. Fin uss ha la Svizra inoltrà quatter rapports davart la realisaziun da la **Convenziun da basa**, l'ultim il favrer 2017.

Il november 2018 ha il Comité dals ministers dal Cussegl da l'Europa decidì ch'ils stadis contractants da la Charta e da la Convenziun da basa duain inoltrar en l'avegnir lur rapports periodics davart quests instruments entaifer il medem termin. Perquai ch'ils champs d'applicaziun da la Charta e da la Convenziun da basa èn per gronda part identics, han las autoritads svizras cumpetentas proponì al Cussegl da l'Europa da preschentar in **rapport cumbinà**. Uschia duain vegnir nizzegiads ils effects da sinergia tranter ils dus instruments e l'administraziun federala ed ils chantuns vegnan supplitgads mo ina giada da prender posiziun davart temas parentads. Il Cussegl da l'Europa ha beneventà questa proposta sco ina buna pratica innovativa che contribuescha al rinforzament da la collavuraziun e da la coerenza tranter ils mecanissem da surveglianza.

3. Elavuraziun dal rapport cumbinà e dal process da consultaziun

3. Il rapport cumbinà suonda la **structura ch'è vegnida elavurada dals secretariats dals comités d'experts da la Charta e da la Convenziun da basa**.

Entaifer l'administraziun federala è quest rapport cumbinà vegni elavurà cuminaivlamain da la *Direcziun da dretg internaziunal public (DDIP) dal DFAE*, ch'è responsabla per la Cunvegna da basa, e da l'*Uffizi federal da cultura (UFC) dal DFI*, ch'è responsabel per la Charta da las linguas.

Ils ulteriurs posts ed uffizis federals han contribuì al rapport cumbinà en la perioda tranter l'october ed il december 2020. Includids èn vegnids ils Servetschs linguistics da la Chanzlia federala (ChF), l'Uffizi federal da statistica (UST), il Servetsch per il cumbat cunter il rassissem (SCRA), l'Uffizi federal da giustia (UFG), l'Uffizi federal da polizia (fedpol), l'Uffizi federal da comunicaziun (UFCOM), il Secretariat da stadi per furnaziun, retschertga ed innovaziun (SEFRI), il Secretariat da stadi per l'economia (SECO), la delegada federala per la plurilinguitad tar il Departament federal da finanzas (DFF), l'Uffizi federal da vias (UVIAS) ed il delegà per la Rait naziunala da segirezza tar il Departament federal da defensiu, protecziun da la populaziun e sport (DDPS). Ultra da quai è vegnida consultada la Cumissiun federala cunter il rassissem (CFR), ina cumissiun extraparlamentara independenta ch'è affiliada al DFI.

En il rom da la procedura da consultaziun uffiziala èn ils medems posts da la Confederaziun ch'èn pertutgads directamain vegnids consultads danovamain la fin da la primavera 2021. Els èn vegnids supplitgads da prender posiziun davart il sboz dal rapport cumbinà. Lur remartgas èn vegnidas integradas en il rapport cumbinà ch'è alura vegni suttamess al Cussegl federal. Quel ha approvà il sboz il 1. d'october 2021 ed ha adempli uschia ina da sias finamiras per l'onn 2021.

4. *Tut ils 26 chantuns* sco er singulas conferenzas chantunalas – sco la Conferenza da las regenzas chantunalas (CdC), la Conferenza svizra da las directuras e dals directurs chantunals da l'educaziun publica (CDEP) e la Conferenza svizra da las directuras e dals directurs da construcziun, da planisaziun e da l'ambient (CCPA) – èn medemamain vegnids envidads da sa participar a l'elavuraziun dal rapport.

Er *las vischnancas e las citads* èn vegnidas consultadas, e quai sur l'Associaziun da las vischnancas svizas (AVS) e l'Uniun da las citads svizas (UCS). Intginas vischnancas ch'èn pertutgadas directamain da la realisaziun da la Charta (Ederswiler, Bosco Gurin e Murten/Morat) èn er vegnidas consultadas individualmain.

5. *Ils Jenics ed ils Sintii/Manouches svizzers*, ch'èn reconuschids sco minoritads naziunalas en il senn da la Convenziun da basa, èn vegnids consultads en il rom da l'elavuraziun da quest rapport. Interrogadas èn vegnidas la fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers», la federaziun tetgala «Associaziun dals viagiants», il «Moviment dals viagiants svizzers», l'uniun «Citoyens Nomades», l'uniun «Schäft Qwant», l'organisaziun «Cooperaziun cultura jenica», la fundaziun «Naschet Jenische», l'uniun «Jenisch-Manouches-Sinti» e la Missiun svizra evangelica dal pievel viagiand «Vie et Lumière». Sis organisaziuns e persunas singulas han consutsegnà la posiziun da la «Uniun da las associaziuns e dals represchentants dals nomads svizzers».
6. *La cuminanza gidieua* ch'è reconuschida sco minoritad naziunala en il senn da la Convenziun da basa è vegnida consultada en il rom da l'elavuraziun da quest rapport. Interrogadas èn vegnidas la «Federaziun svizra da las communitads israelitas» (FSCI), la «Plattafurma dals Gidieus liberals da la Svizra» (PGLS) e la «Coordination Intercommunautaire contre l'Antisémitisme et la Diffamation» (CICAD).
7. Las represchentantas ed ils represchentants da las minoritads linguistics naziunalas ch'èn reconuschidas sco minoritads naziunalas en il senn da la Convenziun da basa sco er las represchentantas ed ils represchentants da las linguas regiunalas u minoritaras èn medemamain vegnids consultads. Interrogadas èn vegnidas las *persunas da lingua rumantscha* tras la «Lia Rumantscha», la «Pro Idioms», la «Quarta Lingua» e la «Pro Svizra Rumantscha»; las *persunas da lingua taliana* tras la «Pro Grigioni Italiano (Pgi)», il «Forum per l'italiano in Svizzera» e la «Coscienza Svizzera»; *las pledadras ed ils pledaders dals chantuns bilings Berna e Friburg* tras «BERNbingue – Freunde des Berner Jura», il «Rat für französischsprachige Angelegenheiten des Verwaltungskreises Biel/Bienne (RFB)», il «Forum Partnersprachen Freiburg/Langues Partenaires Fribourg» ed il «Bund der angestammten deutschsprachigen Minderheiten in der Schweiz (BADEM)». *Las pledadras ed ils pledaders dal francoprovenzal e dal franc-comtois* èn vegnids consultads tras la «Société cantonale des patoisants fribourgeois», la «Fédération des Patoisants du Canton du Jura», la «Fondation pour le développement et la promotion du patois», las «Associations vaudoises des amis du patois (AVAP)» e la «Fédération romande et interrégionale des patoisants». Ultra da quai èn vegnidas consultadas ulteriuras *organisaziuns che sa fatschentan cun dumondas da la lingua*, tranter quellas l'uniun «Helvetia Latina», la fundaziun «Forum für die Zweisprachigkeit», «Movetia» ed il «Forum Helveticum».
8. Las represchentantas ed ils represchentants da las minoritads naziunalas e da las linguas regiunalas u minoritaras èn vegnids consultads sin basa da l'emprim sboz dal rapport cumbinà da l'administraziun federala, e quai a medem temp sco ils posts federals, ils chantuns, las citads e las vischnancas. Perquai n'han els betg pudì prender posiziun davart las contribuziuns ch'èn vegnidas inoltradas parallelamain. Els survegnan però la pussaivladad da s'exprimer en chaussa en l'ulteriur decurs dal process da surveglianza, en spezial durant la visita dals dus comités d'experts dal Cussegl da l'Europa en Svizra.
9. Finalmain èn vegnidas consultadas las suandantas *organisaziuns nunguvernamentalas (NGO)* ch'èn activas en il secturs da la *protecziun dals dretgs umans e da las minoritads* sco er dal *cumbat cunter rassissem ed antisemitissem*: l'uniun humanrights.ch, la Societad per pievels periclitads (Svizra), la Societad minoritads en Svizra, la Fundaziun cunter rassissem ed antisemitissem (GRA) e la Lia internaziunala cunter il rassissem e l'antisemitissem (LICRA Svizra).
10. Il rapport cumbinà qua avant maun è vegnì redigì resp. translata en *las quatter linguas naziunalas tudestg, franzos, talian, e rumantsch*.

El è da chattar en questas linguas sin la *pagina d'internet dal DDIP/DFAE*:

<https://www.eda.admin.ch/eda/de/home/aussenpolitik/voelkerrecht/internationale-ueb/rahmeneubereinkommen-europarat-schutz-nationaler-minderheiten.html>,

Il rapport è medemamain da chattar sin la *pagina d'internet da l'Uffizi federal da cultura dal Departament federal da l'intern (UFC/DFI)*:

II. Mesiras consecutivas durant ils ultims ciclus da surveglianza per render pli enconuschentas la Convenziun da basa e la Charta

11. Ils 27 da november 2019 ha gi lieu a Turitg ina *dieta davart la rolla dal talian e dal rumantsch en Svizra*. Questa occurrenza ch'è vegnida organisada cuminaivlamain dal DDIP/DFAE e dal UFC/DFI ha permess d'examinar la realisaziun da las obligaziuns da la Svizra en connex cun la Convenziun da basa e cun la Charta. In represchentant dal secretariat da la Convenziun da basa ha preschentà las recumandaziuns las pli novas dal Comité dals ministers areguard ils dretgs da las personas da lingua taliana e rumantscha. Las expertas ed ils experts per la Svizra en ils comités da la Convenziun da basa e da la Charta han medemamain fatg preschentaziuns. Tenor la cunvegnyentscha cun las autoritads dal Cussegl da l'Europa po questa dieta valair sco occurrenza per controllar ils resultats dal quart ciclus da la Convenziun da basa e dal settavel ciclus da la Charta.
12. La DDIP/DFAE infurmescha regularmain il secretariat dal Comité consultativ da la Convenziun da basa davart ils *svilupps sin plaun naziunal, chantunal e regiunal che pertutgan las minoritads naziunales en Svizra*. En connex cun la crisa da COVID-19 è il dialog s'intensivà. La primavaira 2020 è vegnida dada infurmaziun davart la gestiun da la pandemia, resguardond ils dretgs da las minoritads naziunales, oravant tut quels *dals Jenics e dals Sinti/Manouches* cun ina moda da viver nomada. La DDIP/DFAE ha er coordinà las respostas da las autoritads federalas al catalog da dumondas dal Comité directiv dal Cussegl da l'Europa per antidiscriminaziun, diversidad ed inclusiu (CDADI) davart las consequenzas da la crisa da COVID-19 per tschertas gruppas e cuminanze, inclusiv personas ch'appartegnan a minoritads naziunales u etnicas, religiusas e linguisticas, ils Roma ed il pievel viagiant (cf. §228-233).

III. Infurmaziuns generalas

1. Indicaziuns statisticas actualisadas

a. Metoda da relevaziun

13. **L'enquista da structura (ES) annuala en il rom da la dumbraziun federala dal pievel** dat tranter auter infurmaziuns davart la populaziun *tenor lingua e tenor religiun*. A las participantas ed als participants vegn tschentada la suandanta dumonda:
 - Tgenina è Vossa lingua principala, quai vul dir la lingua, en la quala Vus patratgais resp. la lingua che Vus savais il meglier? Las personas interrogadas pon inditgar pliras linguas principalas. Per persona èn permessas fin trais linguas principalas.
 - Tge lingua(s) discurreis Vus normalmain a chasa/cun Voss parents? (pliras indicaziuns pussaivlas)
 - Tge lingua(s) discurreis Vus normalmain a la lavur/al lieu da scolaziun? (pliras indicaziuns pussaivlas)
 - A tge Baselgia u cuminanza religiosa appartegnais Vus?
14. **L'enquista davart la lingua, la religiun e la cultura (ELRC)** fa medemamain part dal program da relevaziun da la dumbraziun federala dal pievel. Ella vegn fatga da l'Uffizi federal da statistica (UST) dapi l'onn 2014, e quai mintga tschintg onns, l'onn 2019 per la segunda giada. En il rom da questa enquista èn vegnidas interrogadas 13 000 personas. La ELRC furnescha tranter auter respostas a las suandantas dumondas:
 - Quant gronda è la part da personas en Svizra che discurren regularmain pliras linguas?
 - Co pratitgeschan ins l'atgna religiun? En tge crain umans senza confessiun?
 - Co vegn vivida la cultura en Svizra?

Questas datas statisticas servan sco basa per observar svilupps e sco input per analisis d'approfondaziun. Ellas contribueschan uschia tranter auter a l'orientaziun da la politica da plurilinguitad, d'integratiun e da cultura en Svizra. Ils resultats da la ELRC 2019 davart il *diever da las linguas en Svizra* èn vegnids publicgads il schaner 2021. Ils resultats vegnan publicgads tenor il concept da las «linguas duvradas regularmain». Quellas èn definidas sco linguas ch'ins dovra u legia a bucca ubain en scrit almain ina giada l'emna en divers contexts.

Il resultats davart las *praticas e furmas da cardientscha religiusas e spiritualas en Svizra* èn vegnids publicgads il december 2020:

<https://www.bfs.admin.ch/bfs/de/home/statistiken/bevoelkerung/erhebungen/esrk.assetdetail.15023003.html>

La ES e la ELRC èn enquistas da sondagi, per las qualas vegnan rimnadas mo las datas d'ina part da la populaziun permanenta a partir da 15 onns en chasadas privatas. Il resultats cuntregnan perquai cun in tschert grad d'intschertezza. Quel dependa da la dimensiun da la prova da controlla, da la procentuala da respostas sco er da la divergenza da la variabla considerata en la populaziun. L'intschertezza po vegnir quantifigada cun calcular in interval da confidenza: pli aut che quest interval è, e main exacts ch'ils resultats èn. Il diagrams a colonnas correspundan ad intervals da confidenza da 95 %. En las tabellas vegnan il intervals da confidenza da 95 % betg inditgads sco cifras absolutas, mabain en pertschient da la stimaziun.

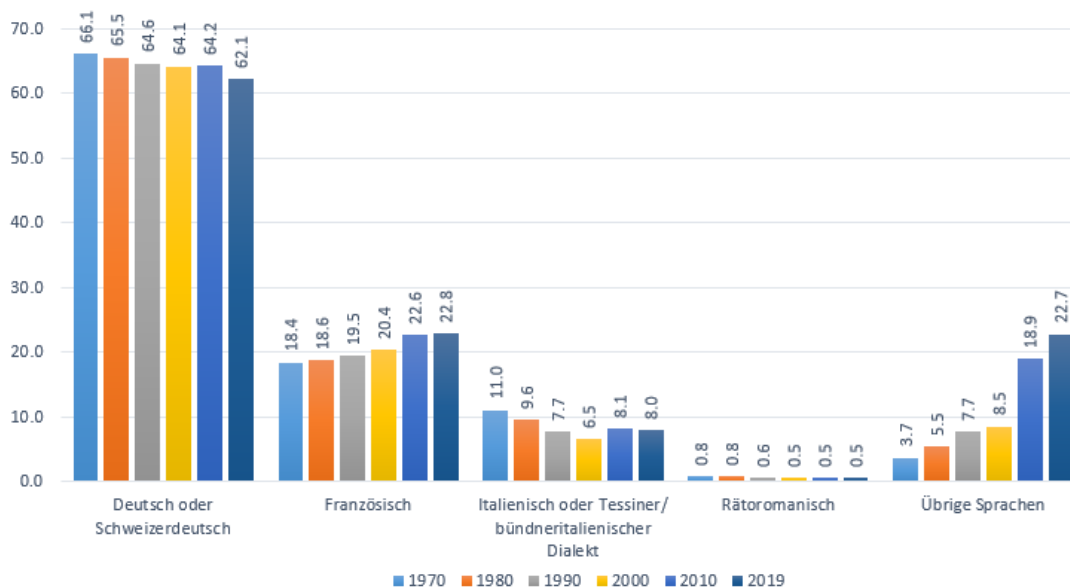
b. Linguas naziunalas, linguas minoritaras e minoritads linguisticas naziunalas

15. Las linguas en Svizra e lur derasaziun territoriala

Plaun naziunal

La cuntrada linguistica svizra è sa midada levamain il ultims decennis. Las parts da las personas ch'inditgeschan il tudestg (incl. tudestg svizzer), il talian (incl. dialects dal Tessin e dal Grischun talian) u il rumantsch sco lur lingua(s) principala(s), èn sa sminuidas tranter l'onn 1970 e 2019 (illustraziun 1). A medem temp è la part dal franzos sco lingua principala s'augmentada levamain. Tut en tut s'augmenta la part da las linguas betg naziunalas en Svizra cuntinuadamain dapi l'onn 1970. Il ferm augment tranter l'onn 2000 e l'onn 2014 è d'attribuir al fatg che las personas interrogadas pon inditgar dapi l'onn 2010 pliras linguas principalas.

III. 1: Populaziun permanenta tenor lingua(s) principala(s), en %, 1970 fin 2019

Il onns 2010 e 2019 importa il total passa 100 %, perquai che las personas interrogadas han pudì inditgar dapi che ina lingua principala. L'interval da confidenza è en mintga cas damain che +/- 0,2 %.

Funtauas: UST – Dumbraziun federala dal pievel; (1970–2000), ES (2010–2019)

En la perioda 2016–2018 è la repartiziun da las linguas naziunalas restada relativamain stabla (cf. tabella 1 qua sutvart). In pau damain che dus terzs da la populaziun permanenta (63 %) han danovamain inditgà il tudestg sco lingua principala. Il franzos è la lingua naziunala ch'è vegnida menziunada il segund savens sco lingua principala (23 %). Il total da las linguas betg naziunalas (22 %) surpassa las duas autras linguas naziunalas, il talian (8,1 %) ed il rumantsch (0,5 %), er sch'ellas vegnan dumbradas ensemen.

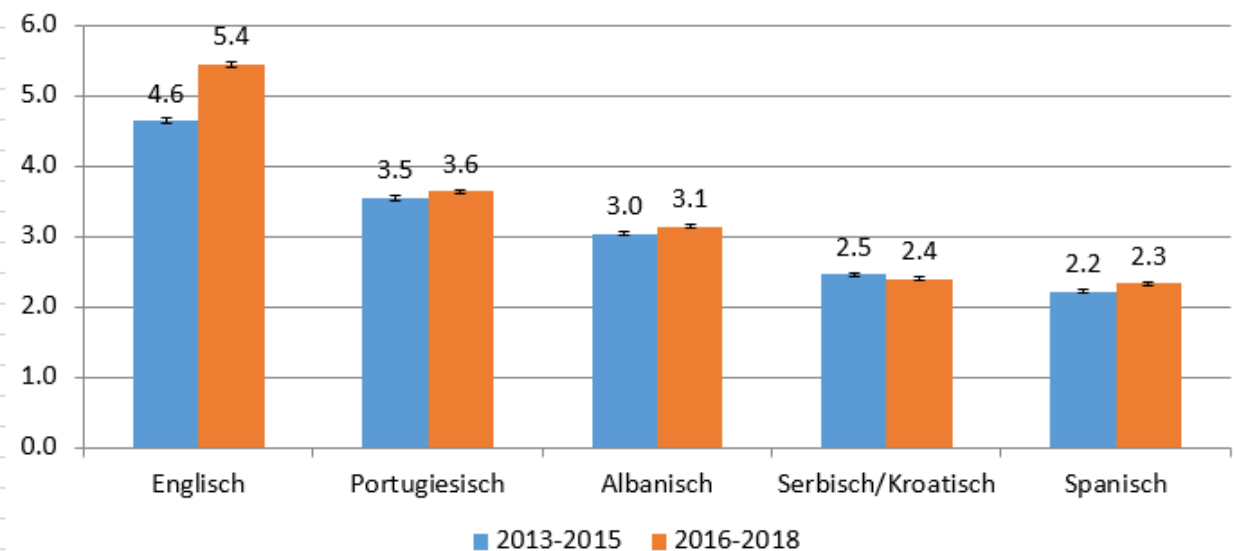
Tab. 1: Populaziun permanenta tenor lingua(s) principala(s), 2013–2015 e 2016–2018, cumulà

	2013–2015			2016–2018		
	cifras absolutas	interval da confidenza ± (en %)	part en %	cifras absolutas	interval da confidenza ± (en %)	part en %
total	8 035 533	-	115,6	8 291 465	-	116,5
tudestg	5 088 255	0,1	63,3	5 184 948	0,1	62,5
franzos	1 820 486	0,2	22,7	1 897 815	0,2	22,9
talian	653 104	0,4	8,1	674 594	0,4	8,1
rumantsch	41 858	2,3	0,5	41 985	2,3	0,5
ulteriuras linguas	1 684 304	0,3	21,0	1 857 565	0,3	22,4

*Il total importa passa 100 %, perquai che las personas interrogadas han pudì inditgar dapli che ina lingua principala.
Funtauna: UST, ES*

Dapi la mesadad dal 20. tschientaner stat la part da las linguas betg naziunalas en in connex direct cun l'augment da la populaziun estra e cun il svilup da sia cumposiziun. Perquai èsi impurtant da betg mo considerar il dumber da las linguas betg naziunalas, mabain er la classificaziun da questas linguas tenor lingua principala (cf. illustraziun 2 qua sutvart).

III. 2: Lingua(s) betg naziunala(s) inditgadas il pli savens sco lingua(s) principala(s), en %, 2013–2015 e 2016–2018, cumulà

Funtauna: UST, ES

L'on 2000 eran las linguas da l'anteriura Jugoslavia sco er l'albanais sin l'emprim plaz. L'on 2010 era da nov l'englais a la testa, suandà dal portugais. Il serb ed il croat sco er l'albanais vegnan avant il spagnol. En Svizra vegnan discurrendas anc numerusas autras linguas, ma da relativamain paucas pledadras e pledaders.

Tab. 2: Populaziun permanenta tenor lingua(s) principala(s), 2016–2018, cumulà

	cifras absolutas:	interval da confidenza ± (en %)	part en %
total	8 291 465		118,6
tudestg	5 184 948	0,1	62,5
franzos	1 897 815	0,2	22,9
talian	674 594	0,4	8,1
rumantsch	41 985	2,3	0,5
anglais	451 453	0,7	5,4
portugais	301 003	0,8	3,6
albanais	260 097	0,9	3,1
serb/croat	198 910	1,1	2,4
spagnol	193 519	1,1	2,3
ulteriuras linguas	630 691	0,6	7,6

Il total importa passa 100 %, perquai che las personas interrogadas han pudì inditgar dapli che ina lingua principala. Funtauna: UST, ES

La part da las linguas betg naziunalas importa en Svizra 22,4 %, en la media dals trais onns considerads 2016–2018 (tabella 3). En la Svizra franzosa importa ella var 27 %, en la Svizra taliana var 15 % ed en la Svizra tudestga var 21 %. En la Svizra rumantscha importa questa part var 11 %. Las linguas betg naziunalas n'èn betg repartidas en moda unifurma sin ils quatter territoris linguistics. Il serb ed il croat sco er l'albanais predomineschan en la Svizra tudestga; il portugais è represchentà fermamain en la Svizra franzosa. Il spagnol è repartì pli egualmain. L'anglais sa concentrescha sin las regiuns urbanas da Turitg/Zug e da Basilea sco er sin la regiun dal Lai da Genevra.

Tab. 3: Repartiziun da las linguas naziunalas tenor territori linguistic, en %, 2016–2018, cumulà

	part dals germanofons	part dals francofons	part dals italo-fons	part dals rumantschs	part da las linguas betg naziunalas
total	62,5	22,9	8,1	0,5	22,4
territori germanofon	85,4	3,3	4,4	0,4	21,4
territori francofon	5,8	83,4	4,7	0,1	26,6
territori italo-fon	10,1	4,6	88,0	0,3	15,0
territori rumantsch	47,2	(1,2)	5,5	65,9	10,8

() Extrapolaziun causa damain che 50 observaziuns. Il resultat è d'interpretar cun precauziun.

Il total importa passa 100 %, perquai che las personas interrogadas han pudì inditgar dapli che ina lingua principala. Funtauna: UST, ES

Igl è interessant da considerar las parts da las linguas naziunalas ordaifer lur territoris linguistics: en la Svizra tudestga vegn numnà, suenter il tudestg, il talian il pli savens sco lingua principala. En la Svizra franzosa vegn il tudestg percunter numnà pli savens ch'il talian. En la Svizra taliana vegn il tudestg numnà sco lingua principala duas giadas pli savens ch'il franzos. En il territori linguistic rumantsch inditgescha la mesadad da la populaziun il tudestg sco lingua principala.

Ils chantuns bilings: Berna, Friburg, Vallais

En ils chantuns bilings ha ina da las duas linguas naziunalas mintgamai ina part da passa 67 %. Il trais chantuns bilings èn dividids cleramain en dus differents territoris linguistics. Las excepziuns principalas èn las citads Bienna (50 % tudestg, 38 % franzos) e Friburg (20 % tudestg, 70 % franzos). Il chantun Friburg ed il chantun Vallais èn per gronda part francofons (69 % resp. 68 %), entant ch'il chantun Berna è per gronda part germanofon (83 %).

16. Linguas minoritaras naziunalas

Il talian ed ils dialects dal Tessin e dal Grischun talian[guardar qua sutvart]

En la media dals onns 2016–2018 han var 674 000 personas en tut la Svizra inditgà il talian sco lingua principala u sco ina da lur linguas principalas (tabella 4). Las personas da lingua taliana ordaifer lur agen territoris linguistic quintadas ensemen èn pli numerusas (53 %) che quellas che abitan en la Svizra taliana (47 %).

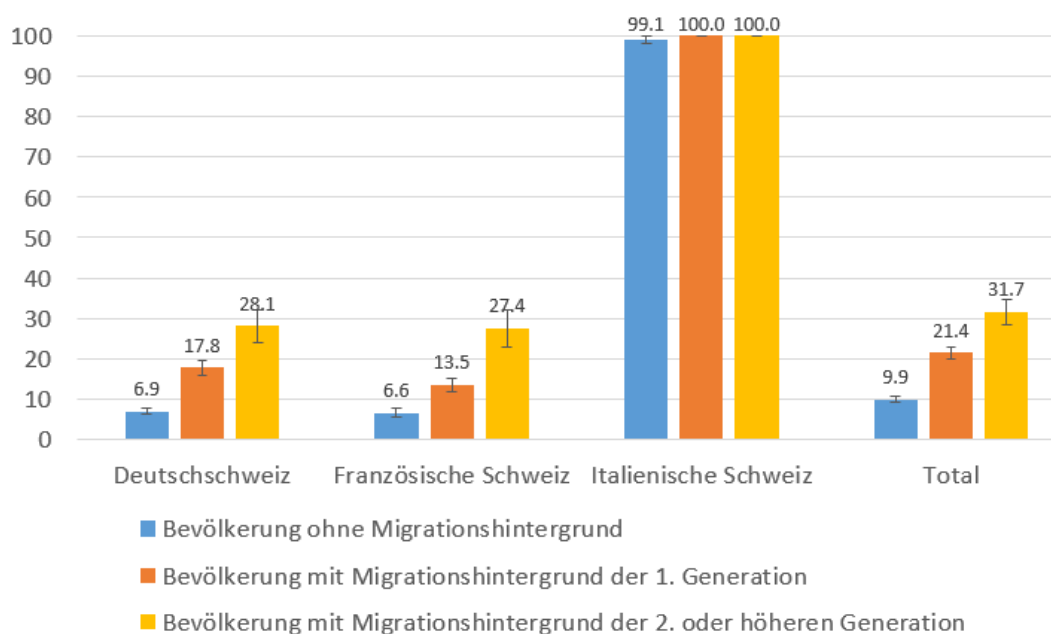
Tab. 4: Popolaziun permanenta che inditgescha il talian sco lingua principala, tenor chantun e tenor territori linguistic, 2016–2018, cumulà

	frequenza	interval da confidenza ± (en %)	part en %
total	674 594	0,4	100,0
ordaifer il territori italofoon	354 899	0,8	52,6
en il territori italofoon	319 696	0,4	47,4
... en il chantun Tessin	306 035	0,3	45,4
... en il chantun Grischun	13 661	4,3	2,0

Funtauna: UST, ES

Il talian n'è betg mo ina lingua naziunala en Svizra, mabain er ina lingua d'immigrants. Dus terzs da las persunas da lingua taliana èn persunas cun ina biografia da migraziun¹. En la Svizra tudestga ed en la Svizra franzosa appartegna la gronda part da las persunas che dovràn regularmain il talian a la populaziun cun ina biografia da migraziun da la segunda generaziun (illustraziun 3). Ellas dovràn il talian almain ina giada l'emna e quatter giadas pli savens che persunas senza biografia da migraziun (en la Svizra tudestga: 28 % envers 7 %; en la Svizra franzosa: 27 % envers 7 %). Las persunas cun ina biografia da migraziun da l'emprima generaziun dovrà il talian pli savens che la populaziun senza biografia da migraziun (18 % en la Svizra tudestga e 14 % en la Svizra franzosa).

III. 3: Persunas che dovràn regularmain il talian, tenor status da migraziun e tenor territori linguistic, en %, 2019

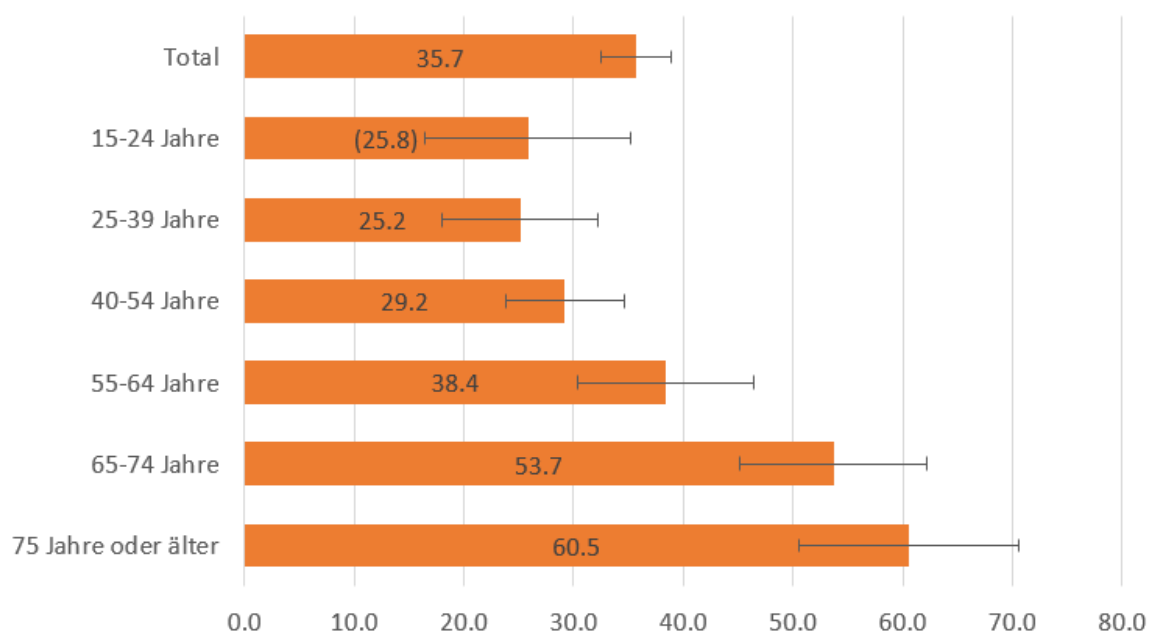

Funtauna: UST, ELRC 2019

En cumparegliaziun cun il talian vegnan ils dialects dal Tessin e dal Grischun talian duvrads mo en las regions correspondentas: mo 1,9 % da la populaziun italoфона inditgeschan da discurren regularmain in da quests dialects. En il tessin ed en la part taliana dal Grischun importa la part 36 %. Ils dialects dal Tessin e dal Grischun talian vegnan duvrads regularmain oravant tut da la populaziun senza biografia da migraziun en il territori linguistic talian. Sch'insatgi dovrà regularmain in da quests dialects, dependa er da la vegliadetgna: var duas giadas uschè bleras persunas da la gruppa da vegliadetgna la pli auta (a partir da 75 onns) sco persunas sut 55 onns inditgeschan d'als duvrar almain ina giada l'emna (illustraziun 4).

III. 4: Persunas en la Svizra taliana che discurren regularmain in dialect dal Tessin u dal Grischun talian, tenor vegliadetgna, 2019

¹ La populaziun cun ina biografia da migraziun cumpiglia tut las persunas da l'exteriur, las Svizras ed ils Svizzers naturalisads da l'emprima e da la segunda generaziun sco er las Svizras ed ils Svizzers nativs cun dus geniturs naschids a l'exteriur (<http://www.bfs.admin.ch/bfs/portal/fr/index/themen/01/07/blank/key/06.html>).

() *Extrapolaziun causa damain che 30 observaziuns. Il resultat è d'interpretar cun precauziun.*
 Funtauna: UST, ELRC 2019

En il chantun Tessin è la part da las personas da lingua taliana sa stabilisada dapi l'onn 2010 tar var 88 % (tabella 5). La part da las personas da lingua tudestga importa var 11 % da la populaziun dal Tessin.

Tab. 5: Il talian ed il tudestg sco linguas principalas da la populaziun permanenta a partir da 15 onns dal chantun Tessin dapi l'onn 1970

	total populaziun la partir da 15 onns	italofons	IC en %	part en %	germanofons	IC en %	part en %
1970	180 307	151 246	-	83,9	21 819	-	12,1
1980	206 029	169 390	-	82,2	25 934	-	12,6
1990	240 959	200 994	-	83,4	24 892	-	10,3
2000	259 942	214 611	-	82,6	23 273	-	9,0
2010	281 693	246 983	0,5	87,7	31 330	4,0	11,1
2013/2015	296 300	261 801	0,3	88,4	32 413	2,4	10,9
2016/2018	301 012	266 485	0,3	88,5	31 914	2,4	10,6

Dapi l'onn 2010 importa il total passa 100 %, perquai che las personas interrogadas han pudì inditgar dapli che ina lingua principala.

Funtaunas: UST, DP (1970–2000), ES (2010–2018)

En il chantun Grischun datti duas regiuns cun ina maioritad italoфона: las regiuns Bernina (91 %) e Moesa (89 %). La regiun Malögia dumbra bun in quart personas italoфонаs (28 %).

Rumantsch

Sco las personas da lingua taliana vivan er las personas da lingua rumantscha per gronda part ordaifer lur territori linguistic. Var 27 000 personas che han inditgà il rumantsch sco lingua principala na vivan betg en il territori linguistic rumantsch (tabella 6). La gronda part dad ellas (60 %) viva en la Svizra tudestga, inclusiv la part germanofona dal chantun Grischun. Sulettamain 35 % vivan en il territori linguistic rumantsch.² En il territori tradiziunal rumantsch discurren 77 %³ da la populaziun almain ina giada l'emna in idiom rumantsch (sursilvan, sutsilvan, surmiran, puter, vallader). En la Svizra tudestga importa questa part mo 0,9 %. In zic dapli che 28 000 personas en il chantun Grischun discurren in idiom rumantsch. Quai correspunda a var 15 % da la populaziun dal chantun.

² Ils territoris linguistics da la Svizra (<https://www.bfs.admin.ch/bfs/rm/home.assetdetail.2546351.html>).

³ Extrapolaziun causa damain che 30 observaziuns. Il resultat è d'interpretar cun precauziun.

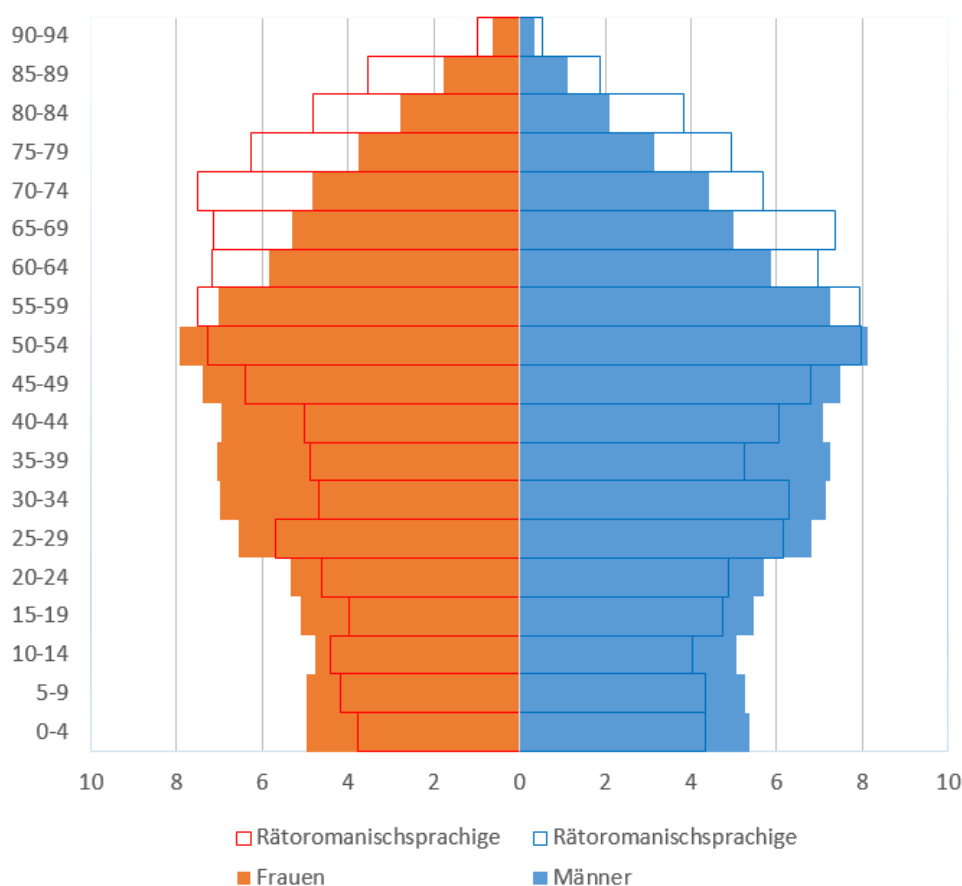
Tab. 6: Popolaziun permanenta che inditgescha il rumantsch sco lingua principala, tenor chantun e tenor territori linguistic, 2016–2018, cumulà

	cifras absolutas	interval da confidenza: ± (en %)	part en %
total	41 985	2,3	100,0
Svizra (senza il chantun Grischun)	13 540	4,2	32,2
chantun Grischun	28 444	2,8	67,7
... en il territori linguistic rumantsch	14 782	4,0	35,2
... ordaifer il territori linguistic rumantsch	13 662	4,3	32,5

Funtauna: UST, ES

La piramida da vegliadetgna mussa la structura da vegliadetgna da las personas da lingua rumantscha en la perioda 2016–2018 (illustraziun 5). En cumparegliaziun cun la structura da vegliadetgna da la populaziun svizra èsi da constatar che las pledadras ed ils pledaders rumantschs èn en media in zic pli vegls: 27 % da las personas da lingua rumantscha han 65 onns u dapli, cumpareglià cun 18 % da l'entira populaziun. La part da las personas giuvnas en la vegliadetgna da 0–24 onns importa 22 % da la populaziun rumantscha (26 % da l'entira populaziun).

III. 5 Structura da vegliadetgna: Popolaziun da la Svizra e populaziun rumantscha tenor schlattaina, 2016–2018 cumulà

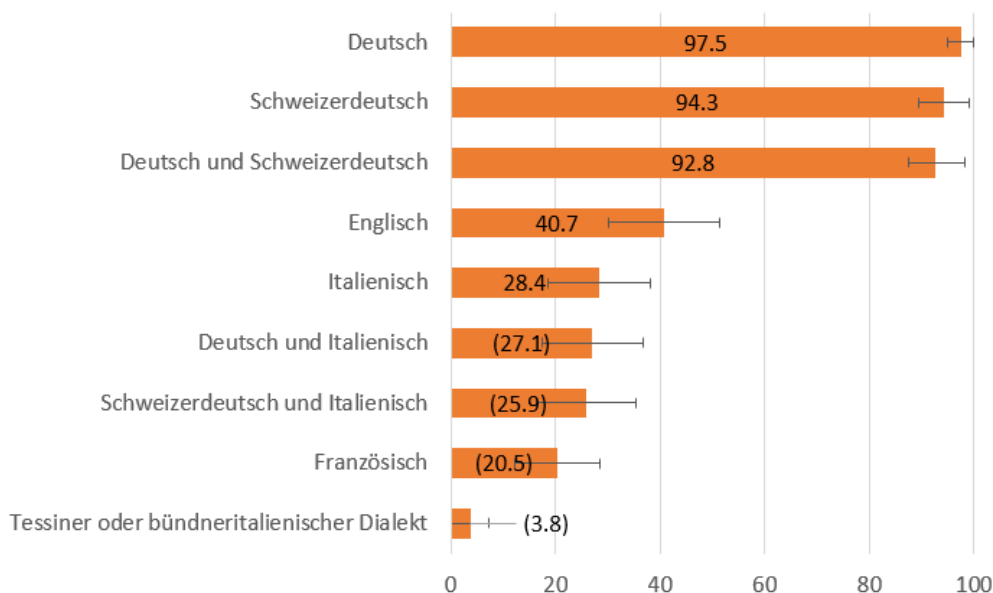
Funtauna: UST, ES

Malgrà che las personas da lingua rumantscha èn represchentadas stgarsamain en il ELRC, furneschan las datas infurmaziuns impurtantas davart il diever dal rumantsch. Personas che dovran regularmain rumantsch discurren per regla er autras linguas. La plurilinguitad è pli derasada tar las personas da lingua rumantscha che tar il rest da la populaziun: 40 % dovran regularmain ina segunda lingua, 60 % dovran trais u pliras linguas.⁴ En tut la Svizra discurren mo 29 % da la populaziun regularmain trais u pliras linguas. Bunamain tut las personas che dovran regularmain il rumantsch, discurren mintga emna er tudestg (98 %),

⁴ Il tudestg ed il tudestg svizzer sco er ils dialects dal Tessin e dal Grischun talian vegnan dumbrads mintgamai sco ina lingua.

tudestg svizzer (94 %) u omadus (93 %). 41 % dovran ultra dal rumantsch regularmain l'anglais. Passa in quart da las personas da lingua rumantscha dovra regularmain il talian. Medemamain dapli che in quart da las personas rumantschas cumbinescha il rumantsch cun talian e cun tudestg u cun talian e cun tudestg svizzer (illustraziun 6).

III. 6: Diever dal rumantsch en cumbinaziun cun autras linguas che vegnan duvradas regularmain, 2019

() Extrapolaziun causa damain che 30 observaziuns. Il resultat è d'interpretar cun precauziun.
Funtauna: UST, ELRC 2019

En la media dals onns 2016 fin 2018 han var dus terzs da las 22 430 personas (66 %) che han lur domicil stabel en il territori tradiziunal rumantsch inditgà il rumantsch sco lingua principala u sco ina da lur linguas principalas (tabella 7).

Tab. 7: Linguas principalas en il territori linguistic rumantsch, 2016–2018

	cifras absolutas	interval da confidenza: ± (en %)	part en %
total	22 430	3,2	100,0
tudestg e tudestg svizzer	10 593	4,9	47,2
franzos	(273)	(33,0)	(1,2)
talian e dialect dal Tessin u dal Grischun talian	1228	16,7	5,5
rumantsch	14 782	4,0	65,9
ulteriuras linguas	2 429	11,3	10,8

(): Extrapolaziun causa damain che 50 observaziuns. Il resultat è d'interpretar cun precauziun.

Il total importa passa 100 %, perquai che las personas interrogadas han pudì inditgar dapli che ina lingua principala.
Funtauna: UST, ES

En il territori linguistic rumantsch da la Svizra han var 14 400 personas u stgars 70 % da la populaziun inditgà ch'ellas discurrian rumantsch a chasa. Var 7700 personas cun domicil en il territori tradiziunal rumantsch, activas en ina professiun, han inditgà il rumantsch sco lingua da lavur. Quai correspunda ad ina part da var 62 % (tabella 8).

Tab. 8: Lingua da famiglia e lingua da lavur da la populaziun permanenta a partir da 15 onns en il territori linguistic rumantsch, 2016–2018

	lingua da famiglia			lingua da lavur		
	cifras absolutas	IC (%)	part en %	cifras absolutas	IC (%)	part en %
total	20 669	4,3	127,1	12 505	5,7	186,4
tudestg svizzer	8980	6,7	43,4	9019	6,7	72,1
tudestg	1765	15,9	8,5	3768	10,7	30,1
franzos	(151)	(55,1)	(0,7)	(360)	(34,8)	(2,9)
dialect dal Tessin e dal Grischun talian	(133)	(56,8)	(0,6)	(117)	(62,3)	(0,9)
talian	778	24,4	3,8	2284	14,1	18,3
rumantsch	14 461	5,2	70,0	7766	7,3	62,1

(): Extrapolaziun causa damain che 50 observaziuns. Il resultat è d'interpretar cun precauziun.

Igl è stà pussaivel d'inditgar il tudestg svizzer ed il dialect dal Tessin u il dialect dal Grischun talian unicamain sco lingua da famiglia e sco lingua da lavur. Il total importa passa 100 %, perquai che las personas interrogadas han pudì inditgar dapli che ina lingua da famiglia e da lavur. Funtauna: UST, ES

Linguas minoritaras betg territorias

Las datas da la ES, cumuladas sur 5 onns (2014–2018), furneschon memia paucas infurmaziuns davart la situaziun dal *jenic* (n=3) e dal *jiddic* (n=13) en Svizra.

c. Religions e minoritads religiusas naziunalas

17. Las infurmaziuns davart l'appartegnientscha religiusa sa refereschon a la populaziun permanenta a partir da 15 onns en chasadas privatas. Las parts da las baselgias catolic-romanas ed evangelic-refurmadas èn sa sminuidas tranter ils onns 2000 e 2018 (per 7,2 resp. 10,8 %). S'augmentadas èn percenter las parts da las cuminanze religiusas muslimas (+1,7 %), da las ulteriuras cuminanze cristianas (+1,3 %), da las autras religions (+0,6 %) e da las personas senza confessiun (+16,5 %). La part da las cuminanze religiusas gidieuas è restada praticamain eguala (+0,2 %).

Tab. 9: Popolaziun permanenta a partir da 15 onns tenor appartegnientscha religiusa, en %, 1970–2018

appartegnientscha religiusa	1970	1980	1990	2000	2010	2018
total	4 575 416	4 950 821	5 495 018	5 868 572	6 519 253	7 084 068
evangelic-refurmà	48,8	45,3	39,6	33,9	28,0	23,1
catolic-roman	46,7	46,2	46,2	42,3	38,6	35,1
autras cuminanze religiusas cristianas	2,0	2,2	3,4	4,3	5,5	5,6
cuminanzas religiusas gidieuas	0,4	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2
cuminanzas religiusas muslimas	0,2	0,7	1,6	3,6	4,5	5,3
autras cuminanze religiusas	0,1	0,2	0,3	0,7	1,1	1,3
senza confessiun	1,2	3,9	7,5	11,4	20,1	27,9
nagina indicaziun	0,4	1,2	1,1	3,6	2,0	1,4

Dapi l'onn 2010 derivan las datas da l'enquista da structura. L'interval da confidenza è en mintga cas damain che +/- 0,2 %.

Funtaunas: UST – Dumbraziun federala dal pievel (DP, 1970–2000), enquista da structura (ES, 2010–2018)

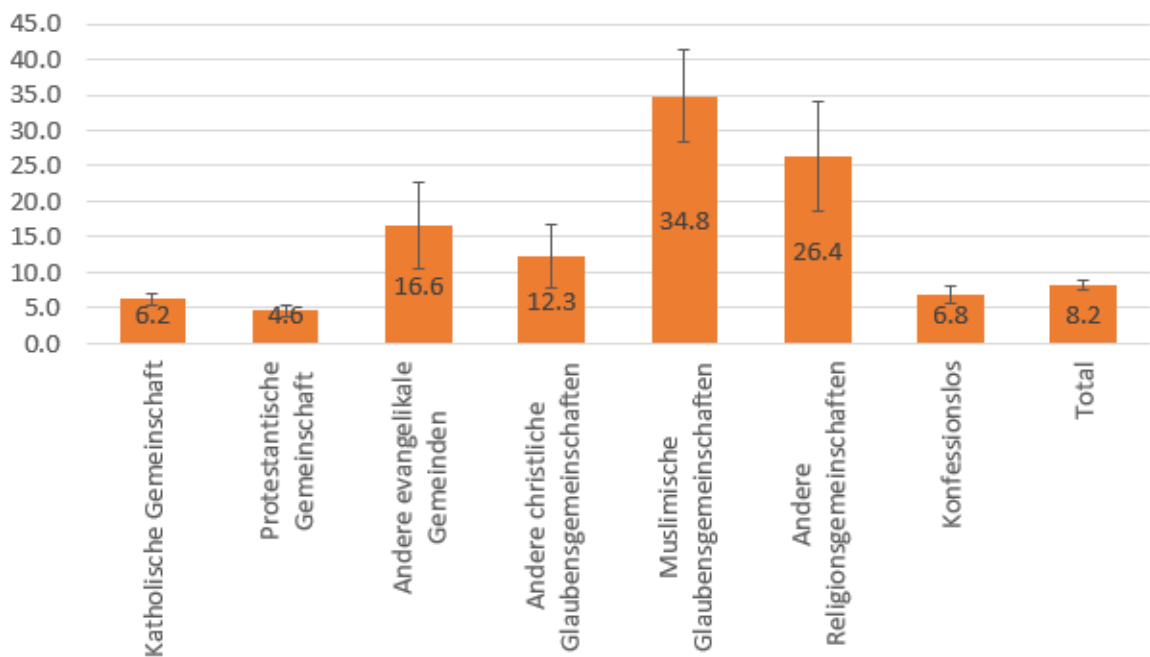
Las cuminanze religiusas sa differenzieschan tras differents aspects demografics, en spezial tras lur structura da vegliadetgna e tras lur cumponenta da migraziun.

Las *cuminanzas gidieuas* èn numericamain stabilas ed han ina structura da vegliadetgna equilibrada. L'effect da migraziun è pli vegl e damai pli debel tar las cuminanze gidieuas. 37 % da lur commembras e commembers èn burgaisas e burgais svizzers (en cumparegliaziun cun 61 % en la media svizra), 32 % èn burgaisas e burgais svizzers cun ina biografia da migraziun (13 % en la media svizra), e 29 % èn personas estras da l'emprima generaziun (22 % en la media svizra).

Discriminaziun pervia da l'appartegnientscha religiusa

En la ELRC 2019 è vegnida tschentada per l'emprima giada la dumonda davart la discriminaziun pervia da l'appartegnientscha religiusa. 8,2 % da la populaziun han inditgà l'onn 2019 ch'ellas u els èn daventads victimas da discriminaziun pervia da lur appartegnientscha religiusa ils ultims 12 mais avant l'enquista. Spezialmain pertutgads èn muslimas e muslims: 35 % èn stads victimas da discriminaziun pervia da lur appartegnientscha religiusa en almain ina situaziun concreta en Svizra (illustraziun 7). Alura suondan las commembras ed ils commembers d'autras cuminanze religiusas sco er da las cuminanze evangelicalas cun 26 % resp. 17 %. En il rom da l'enquista da sondagi han er 50 persunas da cardientscha gidieua inditgà ch'ellas hajan fatg experientschas personalas da discriminaziun. Perquai che quest dumber d'observaziuns è memia pitschen per mussar in resultat statisticamain signifitgant, èn las cuminanze religiusas gidieuas vegnidas attribuidas a la categoria «autras cuminanze religiusas».

III. 7: Experientscha da discriminaziun pervia da l'appartegnientscha religiusa ils ultims 12 mais en almain ina situaziun concreta en Svizra, tenor appartegnientscha religiusa, 2019

Funtauna: UST, ELRC 2019

d. Las minoritads naziunalas dals Jenics e dals Sinti/Manouches

18. Il modul 2019 davart la moda da viver nomada da l'Enquista davart la convivenza en Svizra (VeS) ch'è vegnida fatga en il rom da las enquistas multitematicas Omnibus da l'Uffizi federal da statistica (UST), dat per l'emprima giada infurmaziuns detagliadas davart l'acceptanza sociala da la moda da viver nomada en Svizra. Dus terzs (67 %) da la populaziun èn da l'opiniun che persunas cun ina moda da viver nomada fetschian part da la diversitad svizra, e 56 % da la populaziun beneventassan, sche la Svizra faschess dapli per questas persunas, per exempel en quai che riguarda la mancanza da lieus, nua che gruppas viagiantas pon sa fermar. La moda da viver nomada vegn acceptada plitost bain en Svizra. 63 % da la populaziun considereschan la cultura da las minoritads dals Jenics e dals Sinti/Manouches sco enritgiment cultural per il pajais. Ma bunamain nagin n'ha già contact cun questas minoritads: En las trais regiuns linguisticas principalas han mo 10 % da las persunas interrogadas inditgà dad avair già conscientamain contact cun ina da las duas minoritads dals Jenics e Sinti/Manouches. En general po vegnir constatà che la populaziun sa fitg pauc da questas minoritads e ch'ella vulesch gugent vegnir a savair dapli davart ellas. Pervia da quai èn trais quarts da la populaziun da l'avis ch'infurmaziuns supplementaras davart l'istorgia e davart la cultura dals Jenics e dals Sinti en Svizra fissan utilas.

La VeS è in'enquista da sondagi da 3000 persunas en la vegliadetgna da 15 fin 88 onns che vegnan selecziunadas tenor il princip da casualitad dal register da provas da controlla dal UST. Perquai che l'enquista sa basa sin ina metoda da «mixed mode», pon las participantas ed ils participants tscherner tranter in questunari online ed in'enquista al telefon. Sin basa da questa enquista ha il Servetsch per il cumbat cunter il rassissem (SCRA) elavurà in rapport che cumbinescha ils resultats da l'enquista principala

cun ils citats da l'enquista preliminara cognitiva sco er cun las reacziuns da las represchentantas e dals represchentants da las minoritads. Infurmaziuns pli detagliadas cf.:

<https://www.edi.admin.ch/edi/de/home/fachstellen/frb/berichterstattung-und-monitoring/umfrage-.html>

2. Ils ultims svilups concernent il champ d'applicaziun da la Convenziun da basa e da la Charta da las linguas

La situaziun en connex cun las dumondas da la renconuschientscha da novas minoritads naziunalas, da novas linguas regiunalas u minoritaras e da novas linguas minoritaras betg territorias

a. Convenziun da basa: Roma

Convenziun da basa: art. 3

Recumandaziun dal Comité consultativ da la Convenziun da basa (quart Parairi, al. 31):

«Il Comité consultativ intimescha las autoritads federalas da perseguir er vinavant ina metoda inclusiv areguard il champ d'applicaziun da la Convenziun da basa. A medem temp recumonda el d'examinar per mintga singul artitgel ils criteris da las relaziuns ch'existan dapi ditg sco er il criteri da la naziunalitad per pussibilitar a las personas ch'appartegnan a minoritads naziunalas da far valair quests dretgs. El supplitgescha las autoritads da tractar las dumondas inoltradas per ina renconuschientscha sco minoritad naziunala entaifer in temp util.»

19. Il Cussegl federal ha gia gi la pussaivladad d'explitgar ses conclus dal 1. da zercladur 2018 da betg renconuscher ils Roma sco minoritad naziunala, e quai en il rom da sia posiziun dal december 2018 davart il quart Parairi dal Comité consultativ per la Convenziun da basa davart la Svizra. El è arrivà a la conclusiun ch'ils criteris per ina tala renconuschientscha na sajan betg ademplids tenor la decleraziun d'interpretaziun da la Svizra a chaschun da la ratificaziun da la Convenziun da basa. Il Cussegl federal ha però accentuà ch'ils Roma sajan ina part integrala da la societad svizra ed ha punctuà quant impurtant ch'i saja d'als proteger cunter rassissem e cunter discriminaziun.

Ils Roma svizzers han ils medems dretgs sco las autras burgaisas e burgais svizzers, numnadamain il dretg da tgirar l'atgna cultura e da discurren l'atgna lingua. La Confederaziun ha gia sustegnì projects per promover la lingua e la cultura dals Roma.

b. Charta da las linguas: francoprovenzal, franc-comtois, romanés

Charta da las linguas: art. 1

Francoprovenzal e franc-comtois

Recumandaziun 3 dal Comité dals ministers concernent la Charta

«Il Comité dals ministers recumonda a la Svizra da sclerir, sch'il francoprovenzal ed il franc-comtois pon vegnir considerads sco linguas autonomas che han il dretg da la protecziun prevista en l'artitgel 7 alineas 1 fin 4.»

Recumandaziun dal Comité d'experts da la Charta (rapport al. 12–17):

*«Il Comité d'experts supplitgescha las autoritads svizras da sclerir la dumonda, sch'il **francoprovenzal ed il franc-comtois** pon vegnir considerads sco linguas autonomas che han il dretg cumplain da la protecziun prevista en l'artitgel 7 alineas 1 fin 4.»*

20. En il rom da la deliberaziun dal 7. rapport da realisaziun da la Svizra ha il Cussegl federal renconuschì il francoprovenzal ed il franc-comtois sco linguas regiunalas u minoritaras en il senn da l'artitgel 7 da la Charta da las linguas. Las duas linguas èn vegnidas renconuschidas en cunvegientscha cun ils chantuns respectivs – Friburg, Giura, Vallais e Vad – e cun la Conferenza da las directuras e dals directurs chantunals da l'educaziun publica da la Svizra romanda e dal Tessin (CIIP). Per promover questas linguas èn cumpetents ils chantuns e la Confederaziun.

La Charta lascha als stadis contractants ina libertad dal bainapprezar per la realisaziun da las finamiras, las qualas els èn s'obligads da perseguir. Ella na stgaffescha nagins dretgs individuals per las pledadras ed ils pledaders da las linguas regiunalas u minoritaras, perquai che sias disposiziuns na pon betg vegnir applitgadas directamain. La Confederaziun ed ils chantuns han mess la basa per la reconuschientscha ed han punctuà en quest connex en spezial ch'ils chantuns vegnian a s'engaschar en il rom da lur politica per promover la cultura, ch'els na sajan betg obligads da realisar novs dispositivs specificis e che lur activitad vegnia ad esser subsidiara a quella d'organisaziuns e d'uniuns privatas en quest sector.

Recumandaziun 4 dal Comité dals ministers concernent la Charta:

*Il Comité dals ministers recumonda a la Svizra da reponderar sia posiziun uffiziala davart **il romanés** sco lingua betg territoriala en il senn da la Charta, e quai en collavuraziun cun las pledadras ed ils pledaders.»*

Recumandaziun dal Comité d'experts da la Charta (rapport al. 18):

*Il Comité d'experts supplitgescha las autoritads svizras da reponderar lur decisiun e da preschentar **il romanés** en ses proxim rapport periodic sco lingua betg territoriala en Svizra.»*

21. *Ils Roma* na valan betg sco minoritad naziunala en Svizra (cf. §19). Lur lingua, il romanés, na vegn betg duvrada usitadamain en il senn da la Charta e na po damai betg vegnir reconuschida sco ina lingua betg territoriala.

Ils Sinti/Manouches, ch'èn vegnids reconuschids ensemen cun ils Jenics sco minoritad naziunala en il senn da la Convenziun da basa sut la noziun generala «pievel viagiant», discurren ina furma dal romanés. Els numnan lur lingua «sintitikes». Sco en il cas dal jenic è il diever da la lingua limità a l'ambient famigliar. L'exposiziun ambulanta «Sinti, deine unbekannten Nachbarn», ch'è vegnida iniziada dals Sinti e realisada l'onn 2018 en stretga collavuraziun cun las represchentantas ed ils represchentants da las minoritads, ha tematisà – sin intginas tavlas infurmativas – per l'emprima giada publicamain la lingua dals Sinti en Svizra. L'onn 2018 ha l'Uffizi federal da cultura (UFC) laschà far ina enquista per perscrutar la situaziun e la derasaziun dal sintitikes en Svizra. Il dumber exact dals Sinti/Manouches en Svizra ed il dumber da persunas che discurre sintitikes n'è betg enconuschent. L'enquista è vegnida a la conclusiun che las pledadras ed ils pledaders refusan da derasar e da transmetter lur lingua. Els la numnan lur «pli grond stgazi», lur «secret» – e giustifitgeschan quai cun la protecziun che sa resulta uschia per els. En quest senn na po la situaziun dal sintitikes betg vegnir cumparegliada cun quella dal jenic ed ina reconuschientscha dal sintitikes sco lingua betg territoriala na vegn per quests motivs betg en dumonda.

c. Ulteriurs svilups

22. Quatter postulats cun il medem num (19.3668 Rytz Regula, 19.3670 Lohr, 19.3672 Romano e 19.3684 Reynard) ch'èn vegnids inoltrads il zercladur 2019 han incumbensà il Cussegl federal da preschentar en furma d'in rapport **las pussaivladads per la reconuschientscha giuridica da las trais linguas da segns svizras**: la «Deutschschweizer Gebärdensprache», la «langue des signes française» e la «lingua dei segni italiana». Per preparar il rapport ha il Cussegl federal – suenter avair consultà la Federaziun svizra dals surds (SGB-FSS) – elavurà ina survista dals problems da las persunas cun in impediment d'udida e lur basegns en ils secturs da la furmaziun e da la promoziun linguistica, da l'access ad infurmaziuns, da l'access egual al martgà da lavur e da l'access senza barrieras als fatgs da sanadad. En il rapport dal Cussegl federal è vegnidas perscrutadas las differentas furmas da la reconuschientscha da las linguas da segns.

3. Svilups en il sector dal cumbat cunter la discriminaziun e da la protecziun generala dals dretgs umans

Recumandaziun dal Comité dals ministers concernent la realisaziun da la Convenziun da basa:

*«Il Comité dals ministers recumonda a las autoritads **federalas** d'intensivar lur stentas e da sensibilisar la publicitad per las **disposiziuns legalas respectivas cunter discriminaziuns** sco er d'examinar anc ina giada la pussaivladad d'ina lescha cumplessiva cunter la discriminaziun.»*

23. La mancanza d'ina lescha cumplessiva cunter la discriminaziun resulta da la tradiziun monistica e dal sistem federalistic da la Svizra. La Svizra sustegna ina *proposta sectoriala* per la protecziun cunter la discriminaziun, che prevesa da decretar leschas specificas per mintga singul sector, ch'èn adattadas als fatgs respectivs (p.ex. Lescha federala davart l'egualitad da dunna ed um, Lescha davart l'egualitad da persunas cun impediments). Il Cussegl federal ed il parlament èn anc adina da l'avis ch'ils instruments giuridics existents porschian ina protecziun effrazia cunter la discriminaziun. Ma els reconuschian ch'ins sto meglierar l'enconuschientscha da quests meds legalis e ch'ins sto facilitar ulteriuramain l'access a la justia.

En collavuraziun cun represchentantas e represchentants dal parlament federal e cun organisaziuns da la societad civila vul la *Cumissiuun federala cunter il rassissem (CFR)* reprender l'onn 2021 la discussiun davart las pussaivladads e davart las premissas per ina meglra protecziun da dretg civil cunter la discriminaziun. La CFR ha incumbensà l'Institut svizzer da dretg comparativ da far in studi davart la protecziun da dretg

civil cunter la discriminaziun en auters pajais europeics. Quest studi cumparativ duai vegnir terminà e publictà l'atun 2021. Sin basa da quai vegn la CFR a decider, co ch'il project duai cuntinuar.

Recumandaziun dal Comité dals ministers concernent la realisaziun da la Convenziun da basa:

*«Il Comité dals ministers recumonda a la Svizra [...] da crear uschè svelto sco pussaivel ina **instituziun naziunala dals dretgs umans** tenor ils Principis da Paris e da procurar en spezial ch'ella saja instituziunalmain e finanziyalmain independenta, possia promover e proteger ils dretgs umans en atgna responsabladad e disponia d'in mandat correspondent.»*

24. Ils 13 da december 2019 ha il Cussegl federal deliberà il project per stgaffir ina *Instituziun naziunala dals dretgs umans (INDU)*. A medem temp ha el prolungà il mandat dal project da pilot (Center svizzer da cumpetenza per ils dretgs umans, CSDU) fin la fin da l'onn 2022. Il sboz da la lescha vegn discutà actualmain en il parlament. L'onn 2022 u 2023 duai la nova instituziun cumenzar cun si'activitad. Il Cussegl federal è pia pront da remplazzar il Center svizzer da cumpetenza per ils dretgs umans tras ina INDU, en la furma d'ina corporaziun da dretg public permanenta ch'è francada en la lescha. Cun quest model vegni tegnì quint dals resultats da la consultaziun publica da l'onn 2017 e dals principis da Paris. Igl è previs da francar las disposiziuns davart la INDU en la Lescha federala existenta davart las mesiras per la promoziun civila da la pasch e per il rinforzament dals dretgs umans. Tenor la proposta federala duai la INDU esser independenta, integrar vasts circuls da la societad e survegnir in agid finanziel annual da la Confederaziun. La finamira è quella, ch'ils chantuns surpiglian ils custs d'infrastructura. La INDU duai disponer d'in vast mandat per promover e per proteger ils dretgs umans. Sa basond sin las experientschas cun il project da pilot duain las incumbensas da la INDU cumpigliar l'infurmaziun e la documentaziun, la perscrutaziun, la cussegliaziun, la furnaziun dals dretgs umans, la sensibilisaziun sco er il barat internaziunal. Percunter na vegn la INDU – tenor la proposta – betg a liquidar incumbensas administrativas, betg a surpigliar funcziuns da mediaziun e betg a tractar cas singuls.

Recumandaziun dal Comité dals ministers concernent la realisaziun da la Convenziun da basa:

*«Il Comité dals ministers recumonda a la Svizra [...] da crear **posts da mediaziun («ombudsperson institutions»)** sin plaun federal e chantunal.»*

25. Tuttas duas Chombras federalas han acceptà l'onn 2020 ina moziun (19.3633 Noser Ruedi), che incumbensescha la Regenza da preschentar in project d'ina basa legala per installar in *post da mediaziun per ils dretgs da l'uffant sin plaun naziunal*. Il post da mediaziun duai esser independent da l'administraziun ed esser accessibel facilmain per tut ils uffants e per tut ils giuvenils fin 18 onns da l'entira Svizra sco er per lur persunas da confidenza. Il post duai infurmar e cussegliaffir uffants davart lur dretgs ed uschia garantir per ils uffants l'access a la giustia. Sche necessari, duai il post da mediaziun intermediar tranter ils uffants ed ils posts statals e pudair pronunziar recumandaziuns.
26. *En il chantun Zug* exista in post da mediaziun dapi il 1. da schaner 2011. Il post da mediaziun na remartga nagin augment dal dumber da reclamaziuns che pertutgan minoritads.

En il chantun Turgovia è il post da mediaziun vegni introduci l'onn 1977 tras ina complettaziun da la Lescha davart la giurisdicziun administrativa e vegni francà en la Constituziun l'onn 2005.

En il chantun Argovia pretenda la moziun (19.65) da la fracziun da la PCD, ch'è vegnida acceptada ils 27 d'avust 2019, da stgaffir ina post chantunal da mediaziun. Actualmain vegnan elavuradas las basas legalas necessarias. Il cumenzament da las activitads dal post da mediaziun è planisà per mez da l'onn 2023.

Il chantun Vallais examinescha l'installaziun d'in post chantunal da mediaziun ch'è activ sco intermediatur neutral e che duai rinforzar la confidenza da las burgaisas e dals burgais en las autoritads administrativas chantunalas. Il post da mediaziun pudess avair ina rolla impurtanta per la lavur da publicitad, per il scleriment e per la facilitaziun da contacts, avant ch'i vegnan prendidas mesiras. El duai identifitgar difficultads, avant che quellas cuntanschan in «Point of no Return», mitigiar conflicts ed uschia gidar ad impedir recurs nunnecessaris e plants davant las autoritads administrativas e giudizialas. Las incumbensas e las cumpetenzas dal post chantunal da mediaziun duain vegnir fixadas l'onn 2021. L'onn 2022 èsi previs da cumenzar cun las activitads.

Il chantun Genevra ha dapi il mars 2019 in post da mediaziun administrativ che duai permetter da chattar soluziuns extrajudizialas en situaziuns da conflict tranter l'administraziun e las burgaisas ed ils burgais. Ultra da quai ha il parlament chantunal acceptà unanimamain la fin da schaner 2021 la moziun cun il titel «Pour un observatoire cantonal et des centres d'écoute contre les discriminations» (per in post d'observaziun chantunal e posts da consultaziun cunter discriminaziuns). Per realisar la moziun duain

vegnir installads posts da consultaziun sumegliants a quels per victimas da rassissem e d'autras furmas da discriminaziun, en spezial pervia da la schlattaina, pervia d'in impediment e.u.v.

Il *chantun Neuchâtel* n'ha actualmain – tenor atgnas indicaziuns – nagin post da mediaziun independent da l'administraziun en il sector da l'antidiscriminaziun e da la protecziun generala dals dretgs umans. En il sector da la mediaziun datti dentant purschidas. Il «Service de la cohésion multiculturelle (COSM)» è competent per realisar las mesiras ed ils servetschs en il sector da l'integraziun interculturala e dal cumbat cunter discriminaziun e rassissem. Il COSM ha ina funcziun d'intermediatur tranter las autoritads e las cuminanzas da persunas cun ina biografia da migraziun sco er las cuminanzas *da viagiants*. Plinavant porscha il post da cussegliaziun da la COSM servetschs personalisads, confidenzials e gratuits en cas da rassissem e da discriminaziun. Latiers tutgan la cussegliaziun, l'infurmaziun, il sustegn administrativ e la mediaziun.

IV. Svilups ils pli novs en il sector da las linguas regionalas u minoritaras e da las minoritads linguisticas naziunalas

1. Talian en il chantun Grischun

a. Mecanissem concernent la participaziun, l'infurmaziun, il scleriment (davart la Charta e davart la Convenziun da basa en general) e la consultaziun

27. Sco menziunà qua survast (cf. § 4 e § 7), èn ils chantuns italo-fons sco er differentas organisaziuns che defendan ils interess da las persunas da lingua taliana, *vegnids participads a l'elavuraziun da quest rapport resp. consultads en chaussa*.

Medemamain sco menziunà qua survast (cf. § 11) ha l'administraziun federala (DDIP/DFAE e UFC/DFI) organisà il november 2019 *in'occurrenza da cuntinuaziun* per realisar la Convenziun da basa e la Charta en vista a la *rolla dal talian e dal rumantsch en Svizra*.

b. Politica, legislaziun e pratica da linguas

Convenziun da basa: art. 5, 9, 10, 11, 12, 16
Charta da las linguas: art. 7.1.a, b, c, d, e

28. Sa basond sin ils artitgels 21 e 22 da la Lescha federala davart las linguas naziunalas e la chapientscha tranter las cuminanzas linguisticas (Lescha da linguas) paja la Confederaziun mintga onn al chantun Grischun agids finanziaus da var 5,2 milliuns francs a favur da mesiras per mantegnair e per promover la lingua e la cultura rumantscha e taliana. Sustegnidas vegnan mesiras generalas dal chantun (instrucziun, translaziun, publicaziuns, producziun da meds d'instrucziun en las linguas minoritaras e.u.v.), activitads surregionalas d'organisaziuns e d'instituziuns (Pro Grigioni, Lia Rumantscha), l'activitad editoriala rumantscha (Chasa Editura Rumantscha) sco er la promoziun da la lingua rumantscha en las medias (Fundaziun Medias Rumantschas). La regulaziun dals agids finanziaus vegn fatga sur ina cunvegna da prestaziun cun il chantun Grischun (actualmain per la perioda 2021–2024).

L'onn 2018 ha la Confederaziun dà l'incumbensa da far in'evaluaziun externa per examinar l'effect da l'agid finanziaus da la Confederaziun al chantun Grischun per mantegnair e per promover la lingua e la cultura rumantscha e taliana en il chantun (rapport d'evaluaziun dal Center per democrazia Aarau, da consultar sut:

https://www.bak.admin.ch/dam/bak/de/dokumente/sprachen_und_kulturelleminderheiten/berichte/2019-04-25_BAK_Evaluationsbericht_ZDA.pdf.download.pdf/2019-04-25_BAK_Evaluationsbericht_ZDA.pdf).

L'evaluaziun ha servì al Cussegl federal plinavant sco basa per dar resposta al postulat che ha pretendì in rapport davart la situaziun da las duas linguas minoritaras en Svizra (postulat 15.4117 Semadeni «Allegra, viva il rumantsch ed il talian!»).

L'evaluaziun mussa ch'il talian è anc adina per gronda part incontestà sco lingua uffiziala, lingua da lavur e lingua da mintgadi en ses territori da derasaziun tradiziunal en il chantun Grischun. La sfida la pli gronda per il talian sa mussa en la relaziun da las pledadras e dals pledaders cun las autoritads chantunalas e cun manaschis parastatals, e pia en il fatg da daventar ina lingua uffiziala equivalenta en tut il manaschi statal dal chantun Grischun.

La recumandaziun la pli impurtanta da l'evaluaziun areguard il talian concerna il rinforzament da la plurilinguitad da l'administraziun chantunala. Damai che blers Grischuns talians èn monolings, èsi in basegn indispensabel da rinforzar l'acceptanza ed il diever dal talian en l'administraziun chantunala sco er en manaschis parastatals. Las collavuraturas ed ils collavuraturs da lingua tudestga da l'administraziun chantunala duain perquai cuntanscher meglras enconuschientschas dal talian, e candidatas e candidats da lingua taliana na duain betg vegnir dischavantagiads, perquai ch'i mancan enconuschientschas dal tudestg. En mintga uffizi duessan esser represchentadas tut las trais linguas uffizialas uschia, che las collavuraturas ed ils collavuraturs pon garantir sezs la communicaziun a bucca ed en scrit en tut las trais linguas uffizialas.

29. Il cumenzament da l'onn 2021 ha la Regenza dal chantun Grischun concludì da stgaffir in nov post da coordinaziun «Administraziun plurilingua». El duai sustegnair ils uffizis da l'administraziun chantunala a realisar las directivas tenor la legislaziun da linguas sco er las vischnancas en dumondas che stattan en connex cun la realisaziun da la Lescha da linguas.

Plinavant ha ina grupp da lavur, che consista da represchentanzas da l'administraziun chantunala e da las organisaziuns linguisticas, elavurà per incumbensa da la Regenza var 80 propostas da mesiras concretas per promover las linguas.⁵ Las mesiras pertutgan differents champs d'acziun: l'*administraziun chantunala*, nua che per exempel la preschentaziun trilingua vegn tematisada ed in nov post da coordinaziun «Administraziun plurilingua» è planisà, il *sectur da la furmaziun*, nua ch'ils meds duain vegnir focussads pli ferm en l'avegnir, sco er singuls puncts davart la *governance* ed il svilup d'ina strategia, davart la *situaziun da las medias* e la *digitalisaziun*, davart l'*identitad linguistica* sco er mesiras *ordaifer il territori da derasaziun* da las linguas minoritaras rumantsch e talian. Las mesiras proponidas pertutgan er organisaziuns, en spezial la Lia Rumantscha, la Pro Grigioni Italiano, la Fundaziun Medias Rumantschas, la Scola auta da pedagogia dal Grischun sco er Grischun Vacanze.

Cun il conclus nr. 85 dals 2 da favrer 2021 ha la Regenza dal chantun Grischun prendì enconuschientscha dal catalog «Proponer mesiras per promover las linguas en il chantun Grischun» da l'october 2020. Quel vala sco resposta al rapport dal Center per democrazia Aarau dal mars 2019 e furma in instrument da lavur cumplessiv cun in vast sustegn per l'ulteriur svilup da la promoziun linguistica. Differentas mesiras duain vegnir integradas en las cunvegns da prestaziun cun las organisaziuns linguisticas per la perioda 2021–2024. Il medem mument èn ils uffizis chantunals vegnids incumbensads da realisar emprimas mesiras.

Medemamain per la perioda 2021–2024 ha il chantun Grischun elavurà in nov Concept per promover la cultura⁶. In dals accents da promoziun è la diversitad linguistica e regiunala. Differentas mesiras rinforzan la plurilinguitad da la purschida culturala (translaziuns da projects culturals e d'occurrentzas culturals, represchentaziuns plurilinguas) ed han sco finamiras la confruntaziun ed il barat sur cuminanze linguisticas e sur regions (turneas, projects culturals).

30. L'unìon *Pro Grigioni Italiano* è tut en tut cuntenta cun il proceder pragmatic e proactiv dal chantun e pensa che la via instradada va efectivamain en direcziun d'ina meglra protecziun da las minoritads.

c. Furmaziun

Convenziun da basa: art. 12.3, 13, 14

Charta da las linguas: art. 7.1.f, g, h; 8.1.a (i), a (iv), b (i), c (i), c (ii), d (i), d (iii), e (ii), f (i), f (iii), g, h, i;

Recumandaziun dal Comité consultativ per la Convenziun da basa (quart Parairi, al. 109–111):

«Il Comité consultativ appellescha a las autoritads dal **chantun Graubünden/Grischun/Grigioni** da segirar la finanziaziun necessaria per translatar u per elavurar meds d'instrucziun e d'emprender en **lingua taliana**.»

31. *Scola populara*: En las vischnancas italofonas dal chantun Grischun vegn il talian duvrà sin tut ils stgalims da la scola populara (scolina, stgalim primar, stgalim secundar I) sco lingua d'instrucziun. Ultra da quai vegn il stgalim primar dal purtader da scola Malögia manà en moda bilingua en il senn d'ina immersiuon parziala. La scolaziun da personas d'instrucziun italofonas per la scolina e per il stgalim primar vegn garanti tras studis correspundents a la Scola auta da pedagogia dal Grischun a Cuira. En connex cun las mesiras proponidas menziunadas qua survart (cf. §29) per promover las linguas è l'Uffizi per la furmaziun media-

5 cf. https://www.gr.ch/DE/Medien/Mitteilungen/MMStaka/2021/Documents/Sprachenf%C3%B6rderung_Kanton-GR_Massnahmenvorsch%C3%A4ge_DE.pdf

6 Concept per promover la cultura 2021–2024:

https://www.gr.ch/DE/institutionen/verwaltung/ekud/afk/kfg/kulturfoerderung/konzept/Documents/KFK%202021-%202024_RM.pdf

superiura vegnì incumbensà cun la realisaziun d'ina strategia da recrutaziun per personal d'instrucziun rumantsch e talian.

Stgalim secundar II: Il catalog «Propuner mesiras per promover las linguas en il chantun Grischun» (cf. §29) furma – tenor il conclus da la Regenza – in instrument da lavur cumplessiv cun in vast sustegn per l'ulteriura planisaziun en il sector da l'instrucziun linguistica. Cun il conclus menziunà è l'Uffizi per la furmaziun media-superiura vegnì incumbensà da realisar tranter auter las suandantas mesiras en il sector da las scolas medias:

- strategia da recutar personal d'instrucziun rumantsch e talian;
- promover l'instrucziun en las linguas chantunales sco emprima e sco segunda lingua a las scolas medias;
- megliar ils meds d'instrucziun tras contribuziuns a las scolas medias ed a las scolas professunalas spezializadas per translatar purschidas digitalas;
- maturitad bilingua a las scolas medias privatas;
- incumbensa da furmaziun per las scolas medias privatas;
- sensibilisar ils avantatgs da la plurilinguitad en scola;

Ils *meds d'instrucziun* vegnan edids en las linguas tudestg, rumantsch e talian (art. 35 Lescha da scola). La Regenza concluda davart l'ediziun u davart la nova elavuraziun d'in med d'instrucziun. Per meds d'instrucziun che vegnan previsiblmain duvrads da main che 500 scolaras e scolaras po la Regenza realisar soluziuns pli favuraivlas (art. 29 Ordinaziun da scola). I n'exista nagin dretg che tut ils meds d'instrucziun u tut las parts d'in med d'instrucziun vegnian mess a disposiziun en la lingua respectiva. L'ediziun da meds d'instrucziun talians s'orientescha tenor la tradiziun vertenta e sa drizza tenor las resursas finanzialas ch'il Cussegl grond metta a disposiziun en il preventiv. Actualmain vegn concepida per l'emprima giada en il chantun Grischun ina retscha da meds d'instrucziun per talian sco emprima lingua per tut las classas da la scola populara.

32. Tenor la *Pro Grigioni Italiano* èn ils meds d'instrucziun en talian insuffizients: I mancan texts per l'instrucziun da talian sco er in cudesch d'instrucziun per il stgalim primar en las ulteriuras regiuns dal chantun. Tenor la *Pro Grigioni Italiano* na tegnan ils meds d'instrucziun che stattan actualmain a disposiziun er betg quint sufficientmain da las particularitads regiunalas da lingua taliana. Il chantun Grischun renviescha al fatg ch'i vegnia actualmain sviluppada ina retscha da meds d'instrucziun per talian sco emprima lingua (cf. qua survart).

d. Autoritads giudizialas

Convenziun da basa: Art. 10.3

Charta da las linguas: art. 7.1.d; 9.1.a (i), a (ii), a (iii), b (i), b (ii), b (iii), c (i), c (ii), d; 9.2.a; 9.3:

Recumandaziun dal Comité dals ministers concernent la realisaziun da la Convenziun da basa:

«Promover pli fitg il diever da las linguas minoritaras en il rom da las activitads dal mintgadi, en campagnas d'infurmaziun, en la justia ed en l'administraziun dal chantun Graubünden/Grischun/Grigioni.»

33. Suentar la demissiun dal derschader da lingua materna taliana a la Dretgira chantunala grischuna l'on passà, ha il parlament puspè elegì in derschader da lingua materna taliana sco successur. Plinavant lavuran dus actuars da lingua materna taliana en uffizi cumplain a la Dretgira chantunala. Ultra da quai vegnan engaschads actuars ed actuars italofoons ad hoc a la Dretgira chantunala.

Tuttina sa preschenta la situaziun en il gremi da tschintg derschadras e derschaders a la Dretgira administrativa grischuna: in derschader italofoon e dus actuars italofoons.

e. Autoritads administrativas (Confederaziun, chantuns, vischnancas) e manaschis da servetschs publics

Convenziun da basa: art. 10.2, 11.1, 11.3

Charta da las linguas: art. 7.1.d; 10.1.a (i), b, c, 10.2.a, b, c, d, e, f, g, 10.3. a; 10.4.a, b, c, 10.5

Diever dal talian sin plaun da l'administraziun e dals servetschs publics dal chantun Grischun:

Recumandaziun dal Comité dals ministers concernent la realisaziun da la Convenziun da basa (cf. er quart Parairi al. 91 e 93):

«Promover pli fitg il diever da las linguas minoritaras en il rom da las activitads dal mintgadi, en campagnas d'infurmaziun, en l'administraziun ed en la justia dal chantun Graubünden/Grischun/Grigioni.»

Recumandaziun dal Comité consultativ per la Convenziun da basa (quart Parairi, al. 107 e 97)

«Il Comité consultativ appellescha a las autoritads da la Confederaziun e dals chantuns da ponderar ulteriuras activitads che sensibiliseschan per ils dretgs da la lingua da persunas che appartegnan a las minoritads naziunalas **en las administraziuns chantunalas dals chantuns bilings e trilinges, er tar ils represchentants da la justia.**»

Recumandaziun 2 dal Comité dals ministers concernent la Charta:

«Il Comité dals ministers recumonda a las autoritads svizras da promover vinavant en il Grischun il diever dal talian en l'administraziun chantunala ed en il sectur public che vegn controllà dal chantun.»

Recumandaziun dal Comité d'experts da la Charta (rapport cifra 2.1.2):

«Il Comité d'experts recumonda a las autoritads svizras da promover il diever dal talian en l'administraziun chantunala dal Grischun.»

34. L'access a documents da l'administraziun chantunala e dal parlament chantunal en talian è garantì. Las intervenziuns parlamentaras e las respostas correspondentas da la Regenza vegnan transladas en talian. Sche pussaivel vegnan er auters documents tudestgs dal parlament translats en talian. Er il Cudesch da dretg grischun stat a disposiziun en tut las trais linguas chantunalas. Il medem vala per ils sbozs da las leschas en il rom da las missivas. Er las comunicaziuns a las medias vegnan publicadas en tut las trais linguas chantunalas.

En connex cun la translaziun da paginas d'internet instituziunalas en talian, inclusiv las paginas d'internet d'interpresas parastatalas, da la Banca Chantunala e da l'Ospital chantunal (cf. § 81 dal Rapport dal Comité d'experts da la Charta), datti in basegn d'agir ord vista dal chantun Grischun.

35. L'uniun *Pro Grigioni Italiano* designescha la comunicaziun dal chantun, che ha lieu principalmain en tudestg, medemamain sco problematica. Problems vesa ella er en connex cun ils inserats per plazzas libras dal chantun: Els na tegnan betg quint da la cuntrada linguistica dal chantun ed engrevgeschan de facto l'access per italofofonas. Er en las regions talianas communiteschan las autoritads chantunalas savens per tudestg.
36. *Areguard la recrutaziun da persunas italofofonas per plazzas en l'administraziun chantunala* (§ 58 e § 79 dal Rapport dal Comité d'experts da la Charta) poi vegnir constatà:
- ils inserats da plazzas libras vegnan publicads en trais linguas (tudestg, rumantsch, talian)
 - Il tool d'annunzia è avant maun en tudestg ed en talian.
 - En ils inserats vegni menziunà che «enconuschentschas dal talian èn giavischadas u d'avantatg».

Sin ils quatter stgalims da salari ils pli auts da l'administraziun chantunala èn las collavuraturas ed ils collavuratur italofofonas represchentads sco suonda:

classe da salari 24	8	collavuratur(a)s	da	55	collavuratur(a)s	=	15 %
classe da salari 25	0	collavuratur(a)s	da	6	collavuratur(a)s	=	0 %
classe da salari 26	6	collavuratur(a)s	da	11	collavuratur(a)s	=	55 %
classe da salari 27	0	collavuratur(a)s	da	2	collavuratur(a)s	=	0 %
classe da salari 28	3	collavuratur(a)s	da	5	collavuratur(a)s	=	60 %
total	17	collavuratur(a)s	da	79	collavuratur(a)s	=	22 %

Sin ils quatter stgalims da salari ils pli auts da las dretgiras chantunalas (dretgiras regionalas, Dretgira chantunala e Dretgira administrativa) èn las collavuraturas ed ils collavuratur italofofonas represchentads sco suonda:

classe da salari 24	8	collavuratur(a)s	da	55	collavuratur(a)s	=	15 %
classe da salari 25	0	collavuratur(a)s	da	29	collavuratur(a)s	=	0 %
classe da salari 26	6	collavuratur(a)s	da	26	collavuratur(a)s	=	23 %
classe da salari 27	0	collavuratur(a)s	da	2	collavuratur(a)s	=	0 %
classe da salari 28	3	collavuratur(a)s	da	5	collavuratur(a)s	=	60 %
total	17	collavuratur(a)s	da	117	collavuratur(a)s	=	15 %

37. *Mesiras da scolaziun en talian per il personal da las administraziuns chantunalas e communalas:* Dapi l'onn 2012 porscha il chantun Grischun – en il rom da la furmaziun supplementara centrala – mintga onn gratuitamain curs da lingua en talian (sin differentas classes da nivel) per tut las collavuraturas ed ils

collavuratur da l'administraziun chantunala, da las dretgiras chantunalas e dals instituts autonomes chantunals (Institut d'assicuranza sociala dal chantun Grischun, Assicuranza d'edifizis dal Grischun e Cassa da pensiun dal Grischun). Quests curs han lieu per regla sur mezdi. Ultra da quai conceda il chantun Grischun per regla in sustegn finanziel per segiurns linguistics da sias employadas e da ses employads.

Indicaziuns topograficas:

Recumandaziun dal Comité consultativ per la Convenziun da basa (quart Parairi, al. 96 e 94–95):

«Il Comité consultativ appellescha a las autoritads federalas e chantunalas da promover l'utilisaziun d'indicaziuns topograficas bilinguas u trilinguas en ils chantuns ed en las vischnancas bilinguas u trilinguas, en spezial cun extender las pussaivladads legalas per montar talas tavlas en territoris, en ils quals abitan tradiziunalmain persunas che appartegnan a minoritads linguistics, tegnend quint da las disposiziuns en l'artitgel 11 da la Convenziun da basa.»

38. Tenor l'art. 1 al. 1 da l'Ordinaziun da linguas dal chantun Grischun (OLing; DG 492.110) vegnan inscripziuns vi d'edifizis chantunals uffizials, vi d'auters edifizis dal chantun ch'èn accessibels al public e vi da scolars dal chantun fatgas en la lingua uffiziala da la vischnanca, nua che tals edifizis sa chattan; a Cuira vegnan las inscripziuns vi da quests edifizis fatgas en tut las trais linguas uffizialas. Tenor l'al. 2 da la disposiziun menziunada vegnan duvradas sin tavlas dal lieu, sin mussavias, sin tavlas stradalas e sin signals da traffic per lung da las vias chantunalas mintgamai las linguas uffizialas dal lieu.

Tenor l'infurmaziun dal chantun Grischun vegni examinà pli detagliadamain – en il rom da la proxima revisiun parziala da l'Ordinaziun da linguas (il termin è anc avert) – d'extender las pussaivladads giuridicas per tavlas topograficas e per inscripziuns (diever d'indicaziuns topograficas bi- u trilinguas) en territoris, en ils quals abitan tradiziunalmain persunas che appartegnan a minoritads linguistics.

f. Medias en linguas minoritaras / represchentanza proporziunala da las minoritads en il personal da las medias correspondentas / represchentanza da minoritads en ils cuntengns da las medias

Convenziun da basa: art. 6, 9

Charta da las linguas: art. 7.1.d; 11.1.a (i), e (i), g, 11.2, 11.3

Recumandaziun dal Comité consultativ per la Convenziun da basa (quart Parairi, al. 81, 84):

«Il Comité consultativ appellescha a las autoritads da la Confederaziun e dals chantuns da garantir, che las disposiziuns da la concessiun per la radiodiffusiun da dretg public sajan cumpatiblas cun ils dretgs da las persunas che appartegnan a las minoritads linguistics tenor l'artitgel 9 da la Convenziun da basa e vegnian resguardadas da la Societad da Radio e Televisiun en la pratica. Ultra da quai encuraschescha il Comité consultativ las autoritads federalas e chantunalas da sustegnair vinavant l'ediziun e la derasaziun [...] da las medias talianas.»

39. *Sin plaun federal:* Cun la moziun Maissen (10.3055) dals 4 da mars 2010 ha il parlament incumbensà il Cussegl federal d'intimar la Societad Svizra da Radio e Televisiun (SSR) d'intensivar sias contribuziuns per il barat intercultural e per la promoziun da la chapientscha vicendaivla tranter las differentas regiuns linguistics. Dapi lura sa stenta la SSR pli intensivamain da far ina punt tranter las regiuns linguistics. Dapi l'onn 2013 infurmescha la SSR regularmain il Departament federal per ambient, traffic, energia e communicaziun (DATEC), ch'è cumpetent per il dossier, davart la dumonda, co ch'ella ademplescha las aspectativas dal Cussegl federal en quest sector. En la nova concessiun ch'è entrada en vigur il 1. da schaner 2019, ha il Cussegl federal descrit explicitamain las pretensiuns envers la SSR areguard il barat tranter las regiuns linguistics sco er l'obligaziun correspondent da la SSR da dar pled e fatg. Concretamain vegni pretendì en l'artitgel 12 da la nova concessiun da la SSR dals 29 d'avust 2018, che la SSR resguardia en la purschida d'infurmaziun actuala ed en autras purschidas che sveglian l'interess d'in grond public mintgamai las autras regiuns linguistics. En ses rapport annual duai ella far indicaziuns davart las mesiras concernent il barat tranter las regiuns linguistics (art. 38 al. 2 lit. c concessiun da la SSR). La concessiun da la SSR na cuntogna dentant naginas prescripziuns quantitativas.

La rapportaziun en talian davart il chantun Grischun vegn fatga da las redacziuns a Cuira ed a Lugano. La SSR ha engaschà per quai in team da sis schurnalistas e schurnalists (5,9 equivalents a temp cumplain).

L'Uffizi federal da communicaziun (UFCOM) accumpogna ed examinescha permanentamain las sfidas correspondentas. El lascha analisar cuntinuadamain ils programs, per controllar, tge prestaziuns che la SSR fa per il barat tranter las regiuns linguistics. L'analisa mussa che la SSR ademplescha las pretensiuns respectivadas da la concessiun. I fiss dentant giavischabel che la SSR rinforzass vinavant ses engaschament.

40. *Sin plaun chantunal*: Davart la dumonda da la situaziun e da la promoziun da las medias en il chantun Grischun è vegnida inoltrada l'onn 2018 ina dumonda parlamentara en il Cussegl grond (parlament) dal Grischun.⁷ En quest connex ha la Regenza dal chantun Grischun empermess d'elavurar in rapport. En quest rapport duai vegnir mussà:

- co che las schanzas da las midadas che sa porschan dapi la midada dal millenni pon vegnir tratgas a niz e co ch'i po vegnir fatg frunt a las ristgas;
- co ch'ils rapports e spezialmain ils rapports regionalis en il chantun Grischun pon vegnir garantids er en l'avegnir en tuttas trais linguas chantunalas;
- tge pass ch'il chantun sto, po u dastga far ed en tge secturs ch'il sustegn respectivamain in agir da la Confederaziun fiss necessari.

Dapi l'onn 2017 finanzieschan la Confederaziun ed il chantun Grischun cuminaivlamain ina purschida da l'Agentura da novitads Keystone-ATS per il Grischun talian. La purschida è sa cumprovada e vegn cuntinuada.

41. L'uniun *Pro Grigioni Italiano* ha ina tenuta critica envers la preschientscha mediala da la regiun. La lavur da las correspondentas e dals correspondents da la ATS è memia pauc constanta per garantir in servetsch che stat en concordanza cun ils basegns specificis regionalis. Ultra da quai èn ils rapports da la ATS tematicamain quasi identics cun quels dad auters purschiders.

g. Activitads ed instituziuns culturalas

Convenziun da basa: art. 5.1, 15

Charta da las linguas: art. 7.1.d; 12.1.a, b, c, d, e, f, g, h, 12.2, 12.3

Nagut ch'i fiss da remartgar.

h. Vita economica e sociala

Convenziun da basa: Art. 15

Charta da las linguas: art. 7.1.d, 13.1.d, 13.2.b

Recumandaziun dal Comité d'experts da la Charta (rapport cifra 2.1.2):

«Il Comité d'experts da la Charta recumonda a las autoritads svizras da prender en il sector public mesiras per promover il diever dal talian en la vita economica e sociala dal chantun Grischun.»

42. En il rom da l'elavuraziun da las mesiras proponidas menziunadas per promover las linguas en il chantun Grischun (cf. §29) èn vegnids tematisads er aspects economicis e socials. Quels duain vegnir resguardads tar la realisaziun.

i. Barat transcunfinal / collavuraziun internaziunala

Convenziun da basa: art. 17, 18

Charta da las linguas: art. 7.1.i, 14a, b

Recumandaziun dal Comité consultativ per la Convenziun da basa (quart Parairi, al. 124–125):

«Il Comité consultativ encuraschescha las autoritads federalas da promover vinavant ils dretgs da las minoritads talianas, en spezial cun mantegnair la collavuraziun tranter la Svizra e l'Italia, e da garantir che las persunas, che appartegnan a las cuminanze pertutgadas, vegnian consultadas ed infurmadas.»

43. cf. §44 davart il tema Talian en il chantun Tessin

j. Cumbat cunter discriminaziuns

Convenziun da basa: Art. 4

Charta da las linguas: Art. 7.2:

Nagut ch'i fiss da remartgar.

k. Sensibilisaziun per la lingua e cultura taliana, per toleranza, per la furmaziun e per il dialog intercultural

Convenziun da basa: art. 6.1, 12.1, 12.2

Charta da las linguas: Art. 7.3

Nagut ch'i fiss da remartgar.

⁷ cf. <https://www.gr.ch/RM/instituziuns/parlament/PV/Seiten/20180214Atanes06.aspx>

l. Libertads (reuniun paschaivla, associaziun, expressiun da l'opiniun, patratg, conscienza e religiun)

Convenziun da basa: art. 7, 8
Nagut ch'i fiss da remartgar.

m. Access a la furmaziun

Convenziun da basa: Art. 12.3
Nagut ch'i fiss da remartgar.

2. Talian en il chantun Tessin

a. Mecanissem concernent la participaziun, l'infurmaziun, il scleriment (davart la Charta e davart la Convenziun da basa en general) e la consultaziun

44. Sco menziunà qua survart (cf. § 4 e § 7), èn ils chantuns italo-fons sco er differentas organisaziuns che defendan ils interess da las persunas da lingua taliana, *vegnids participads a l'elavuraziun da quest rapport resp. consultads en chaussa*.

Medemamain sco menziunà qua survart (cf. §11.) ha l'administraziun federala organisà il november 2019 *in'occurrenza da cuntinuaziun* per realisar la Convenziun da basa e la Charta en vista a la *rolla dal talian e dal rumantsch en Svizra*.

b. Politica, legislaziun e pratica da linguas

Convenziun da basa: art. 5, 9, 10, 11, 12, 16
Charta da las linguas: art. 7.1.a, b, c, d, e (barat linguistic nazional)

45. Sa basond sin l'artitgel 22 da la Lescha da linguas paja la Confederaziun mintga onn al chantun Tessin agids finanziaus da var 2,5 milliuns francs a favur da mesiras per mantegnair e per promover la lingua e cultura taliana. Sustegnidas vegnan en emprima lingua mesiras generalas (publicaziun, perscrutaziun, programs culturals, stipendis e.u.v.), organisaziuns ed instituziuns cun incumbensas surregionalas sco er occurrenzas linguisticas e culturalas. Davart l'impundaziun dals agids finanziaus ha il chantun Tessin fatg ina cunvegna da prestaziun cun la Confederaziun (actualmain per ils onns 2021 fin 2024).

Il talian è la lingua uffiziala en il chantun Tessin e fitg derasà en la populaziun sco emprima lingua, sco lingua da famiglia e sco lingua da lavur. La populaziun che ha in'otra emprima lingua dovra il talian sin differentis nivels da cumpetenza sco segunda lingua. Il talian è la lingua d'instrucziun e vegn instrui sco segunda lingua sin tut ils stgalims. Las medias en la Svizra italo-fona (pressa, radio, televisiun ed internet) èn vastas e multifaras. Er en il sectur da la scola auta e da la perscrutaziun è il talian francà bain: Er sin il stgalim terziar è talian lingua d'instrucziun; la lingua e cultura taliana èn parts integralas dals studis da bachelor e da master en lingua, litteratura e cultura taliana a la Universitad da la Svizra taliana; da la scolaziun da persunas d'instrucziun e dals programs da perscrutaziun davart la didactica taliana da la partiziun Furmaziun ed emprender da la SUPSI ed en programs da perscrutaziun da l'Osservatorio linguistic della Svizzera italiana.

Tut en tut èn la situaziun e la preschientscha dal talian en il chantun Tessin bunas e na fan insumma nagins quitads (demograficain, giuridicain, socialmain, economicain, culturalmain).

46. Politica da linguas e da cultura dal chantun Tessin

Las mesiras dal chantun Tessin en il sectur da la politica da linguas e da cultura sco er da la planisaziun da quella per sustegnair e per promover la lingua e cultura taliana ston vegnir chapidas sco complementaras a las mesiras da la Confederaziun e caracteriseschan la lingua taliana e l'italianitad en tut la Svizra.

47. Diever da l'agid federal per promover la lingua e cultura taliana

La partiziun Cultura e scolas autas dal Departament d'educaziun, cultura e sport (DECS) dal Tessin ha stgaffi l'onn 2020 in Uffizi per la promoziun da la cultura che ha tranter autras l'incumbensa d'administrar projects che vegnan sustegnids cun agids federals. Infurmaziuns davart las activitads e davart il rapport da gestiun pon vegnir consultadas sut www.ti.ch/sostegnocultura.

Ils projects derivan en emprima lingua da trais secturs:

- Promoziun da la litteratura: il program «Ticino Lettura» en il rom dal sustegn da chasas edituras e da revistas en collavuraziun cun las bibliotecas e cun la biblioteca digitala
- Promoziun da la lingua e cultura taliana: Ultra da la promoziun d'iniziativas culturalas dals acturs en il territori chantunal datti ils dus programs «Più italiano» (cf. detagls qua sutvart) e «Ponti culturali», en il qual èn reunids projects sco «Guida letteraria della Svizzera italiana».
- Promoziun dals programs da perscrutaziun da l'Osservatorio linguistico della Svizzera italiana (OLSI), dal Sistema per la valorizzazione del patrimonio culturale (SVPC), da l'Osservatorio culturale del Cantone Ticino, dal program da perscrutaziun «Onomastica ticinese» sut la direcziun dal Centro di dialettologia e di etnografia (CDE) sco er dals stipendis da perscrutaziun che vegnan publicgads mintga dus onns. Ils resultats da perscrutaziun vegnan publicgads en las retschas da publicaziun dals instituts ch'èn affiliads a la partiziun Cultura e scolas autas.

Da menziunar spezialmain èn las activitads dal OLSI. Sias incumbensas cumpiglian la realisaziun da perscrutaziuns scientificas davart la situaziun dal talian en il context da la plurilinguitad en Svizra e davart las particularitads da la lingua taliana en Svizra, er en cumparegliaziun cun il talian en l'Italia e cun ils dialects.

48. Il *chantun Tessin* promova plinavant las activitads da l'uniun «Forum per l'italiano in Svizzera» che ha – tenor il statuts – l'intent da «sistematisar correctamain la lingua taliana fin l'onn 2020 considerond la plurilinguitad da la Svizra, ch'è francada en la Constituziun». L'onn 2019 ha il forum surdà al OLSI, a la partiziun Furmaziun ed emprender da la SUPSI ed a la scola auta da pedagogia dal Grischun ina incarica da perscrutaziun per elavurar in rapport davart la situaziun dal talian en Svizra, inclusiv la formulaziun da recumandaziuns e da mesiras pussaivlas per promover il talian er ordaifer la Svizra taliana. Ulteriusas infurmaziuns davart quests temas èn cuntegnidas en §117.

c. Furmaziun

Convenziun da basa: art. 12.3, 13, 14

Charta da las linguas: art. 7.1.f, g, h; 8.1.a (i), a (iv), b (i), c (i), c (ii), d (i), d (iii), e (ii), f (i), f (iii), g, h, i:

Nagut ch'i fiss da remartgar.

d. Autoritads giudizialas

Convenziun da basa: Art. 10.3

Charta da las linguas: art. 7.1.d; 9.1.a (i), a (ii), a (iii), b (i), b (ii), b (iii), c (i), c (ii), d; 9.2.a; 9.3:

Nagut ch'i fiss da remartgar.

e. Autoritads administrativas (Confederaziun, chantuns, vischnancas) e manaschis da servetschs publics

Convenziun da basa: art. 10.2, 11.1, 11.3

Charta da las linguas: art. 7.1.d; 10.1.a (i), b, c, 10.2.a, b, c, d, e, f, g, 10.3. a; 10.4.a, b, c, 10.5

Nagut ch'i fiss da remartgar.

f. Medias en linguas minoritaras / represchentanza proporziunala da las minoritads en il personal da las medias correspondentas / represchentanza da minoritads en ils cuntengns da las medias

Convenziun da basa: art. 6, 9

Charta da las linguas: art. 7.1.d; 11.1.a (i), e (i), g, 11.2, 11.3

Nagut ch'i fiss da remartgar.

g. Activitads ed instituziuns culturalas

Convenziun da basa: art. 5.1, 15

Charta da las linguas: art. 7.1.d; 12.1.a, b, c, d, e, f, g, h, 12.2, 12.3

Nagut ch'i fiss da remartgar.

h. Vita economica e sociala

Convenziun da basa: Art. 15

Charta da las linguas: art. 7.1.d, 13.1.d, 13.2.b

Nagut ch'i fiss da remartgar.

i. Barat transcunfinal / collavuraziun internaziunala

Convenziun da basa: art. 17, 18

Charta da las linguas: art. 7.1.i, 14a, b

Recumandaziuns dal Comité consultativ per la Convenziun da basa (quart Parairi, al. 124–125):
*«Il Comité consultativ encuraschescha las **autoritads federalas** da promover vinavant ils dretgs da las minoritads talianas, en spezial cun mantegnair la collavuraziun tranter la Svizra e l'Italia, e da garantir che las personas che appartegnan a las cuminanze pertutgadas vegnian consultadas ed infurmadas.»*

49. L'instrument il pli impurtant da la collavuraziun transcunfinala è la Commissione culturale Consultiva (Consulta). Las activitads da la Consulta cumpiglian il barat cultural en tut ils secturs (art, teater, saut, exposiziuns, musica, museums, cinematografia). Er la promoziun da la lingua taliana tutga latiers. Las stentas vers sinergias fermas e constructivas cun l'Italia resultan dal fatg, che la lingua taliana è en tuts dus pajais ina lingua naziunala. La promoziun entaifer la Svizra sa basa sin il dretg svizzer ed è chaussa da las autoritads federalas e chantunalas. La collavuraziun cun l'Italia sa concentrescha sin la purschida linguistica per la cuminanza taliana en Svizra. Impurtanta è er la collavuraziun en il sector da las scolas autas cun professuras per la litteratura e linguistica taliana ad intginas universitads svizras.

j. Cumbat cunter discriminaziuns

Convenziun da basa: Art. 4
Charta da las linguas: Art. 7.2:
Nagut ch'i fiss da remartgar.

k. Sensibilisaziun per la lingua e cultura taliana, per toleranza, per la furmaziun e per il dialog intercultural

Convenziun da basa: art. 6.1, 12.1, 12.2
Charta da las linguas: Art. 7.3:
Nagut ch'i fiss da remartgar.

l. Libertads (reuniun paschaivla, associaziun, expressiun da l'opiniun, patratg, conscienza e religiun)

Convenziun da basa: Art. 7 e 8
Nagut ch'i fiss da remartgar.

m. Access a la furmaziun

Convenziun da basa: Art. 12.3
Nagut ch'i fiss da remartgar.

3. Rumantsch

a. Mecanissem concernent la participaziun, l'informaziun, il scleriment (davart la Charta e davart la Convenziun da basa en general) e consultaziun

50. Sco menziunà qua survast (cf. §4 e §7), è il chantun Grischun sco er differentas organisaziuns che defendan ils interess da las personas da lingua rumantsch, *vegnids paticipads a l'elavuraziun da quest rapport resp. consultads en chaussa.*

Medemamain sco menziunà qua survast (cf. §11), ha l'administraziun federala organisà il november 2019 *in'occurrenza da cuntinuaziun* per realisar la Convenziun da basa e la Charta en vista a la *rolla dal talian e dal rumantsch en Svizra.*

b. Politica, legislaziun e pratica da linguas

Convenziun da basa: art. 5, 9, 10, 11, 12, 16
Charta da las linguas: art. 7.1.a, b, c, d, e (barat linguistic naziunal)

51. La Confederaziun paja al chantun Grischun agids finanziaus annuals per promover la lingua e cultura rumantscha (cf. §28).

L'onn 2018 ha la Confederaziun incumbensà in'evaluaziun externa per controllar l'effect da l'agid finanziel da la Confederaziun al chantun Grischun (cf. ibidem).

L'evaluaziun ha mussà che la situaziun dal rumantsch è critica. Schizunt en ses territori da derasaziun tradiziunal vegn la lingua rumantscha sco lingua uffiziala, lingua da lavur e lingua da mintgadi chatschada enavos respectivamain schizunt remplazzada dal tudestg. L'evaluaziun identifitgescha che la Lescha da linguas dal chantun Grischun ch'è en sasez favuraivla a las minoritads, vegn exequida en moda generalmain flavla. Cumbain ch'il chantun Grischun ha la responsabladad principala per mantegnair e per promover il rumantsch ed il talian en il Grischun, ademplescha el quella mo en moda esitanta.

In ulteriur punct debel localisescha l'evaluaziun en il sector da l'instrucziun da lingua. Ils meds d'instrucziun rumantschs e talians n'hajan betg la medema qualitat sco ils tudestgs e cumparian ultra da quai savens

pir cun retard. A las scolas medias vegnia l'instrucziun dal rumantsch e dal talian reducida u schizunt stritgada, renviand als custs ed a la mancanza da personas d'instrucziun. La «chadaina da furmaziun» da l'instrucziun da rumantsch e da talian saja en differents lieus interrutta u almain pli fina.

Per il rumantsch cuntegna l'evaluaziun trais recumandaziuns principalas (per il talian cf. §28):

- Impunder meds finanziaus en moda concentrada en quel sector da furmaziun che vegn valità sco central per il mantegniment da la lingua: garantir ina purschida nuninterrutta d'instrucziun en rumantsch da las canortas d'uffants fin las universitads; extender il model da scolinas e scolas primaras bilinguas (Cuira/Domat) sin ulteriuras vischnancas tudestgas.
- Promover il rumantsch ordaifer il territori da derasaziun tradiziunal. Er qua stat la promoziun da purschidas da furmaziun en il center, en spezial la gestiun da scolas bilinguas rumantsch/tudestg – betg mo en il territori tudestg dal chantun Grischun, mabain er en auters chantuns da lingua tudestga.
- Governanza da la Confederaziun e dal chantun: Las cunvegns da prestaziun duain esser concepidas en ina furma pli concreta che fin ussa, e las singulas mesiras e cumpetenzas ston mintgamai vegnir fixadas exactamain. Per garantir l'implementaziun coordinada da las mesiras adattadas en la pratica stoppia la cunvegna da prestaziun prevair in monitoring pli ferm.

52. Il *chantun Grischun* ha laschè elavurar in catalog che cuntegna var 80 propostas da mesiras, per far frunt a las sfidas ch'èn vegnidas identifitgadas en l'evaluaziun (cf. §29). La Confederaziun ed il chantun han integrà las recumandaziuns da l'evaluaziun en l'elavuraziun da las cunvegns da prestaziun per la perioda 2021–2024.

53. *La Lia Rumantscha* crititgescha ch'il chantun Grischun realiseschia manglusamain la *Lescha chantunala da linguas* en connex cun fusiuns tranter vischnancas rumantschas e vischnancas linguisticamain maschadadas resp. tudestgas. Uschia haja il chantun – tenor l'avis da la *Lia Rumantscha* – interpretà la Lescha da linguas e las disposiziuns transitoricas respectivas en moda memia generusa per la vischnanca fusiunada «Muntogna da Schons»: ord pliras vischnancas monolinguas rumantschas saja daventada ina vischnanca bilingua rumantsch-tudestga, perquai ch'ina da las vischnancas aveva midà sia lingua uffiziala dal rumantsch al tudestg avant la deliberaziun da la Lescha chantunala da linguas. Questa interpretaziun settia en cuntradicziun cun l'intent da la Lescha da linguas, ch'è numnadamain quel da promover la lingua minoritara (cf. er §143s).

c. Furmaziun

Convenziun da basa: art. 12.3, 13, 14

Charta da las linguas: art. 7.1.f, g, h; 8.1.a (i), a (iv), b (i), c (i), c (ii), d (i), d (iii), e (ii), f (i), f (iii), g, h, i:

54. En vischnancas rumantschas vegni instrui principalmain per rumantsch en *scolina*. Sin il *stgalim primar* datti scolas bilinguas sco er scolas, en las qualas i vegn instrui per rumantsch. En questas ultimas scolas vegnan instruids tut ils roms per rumantsch, cun excepziun dal tudestg che vegn instrui a partir da la 3. classa primara sco emprima lingua estra (e da l'englais a partir da la 5. classa sco segunda lingua estra). Sin il *stgalim secundar I* vegn instrui rumantsch sco emprima lingua. Supplementarmain vegn instrui circa in terz dals roms d'elecziun per rumantsch.

Durant la stad 2020 han las trais vischnancas grischunas Surses, Alvra sco er Lantsch concludì da *midar la lingua da scola*. La lingua da scola vertenta rumantsch grischun vegn remplazzada en il futur tras l'idiom surmiran. Suenter questa decisiun datti anc trais purtaders da scola en il chantun Grischun che han rumantsch grischun sco lingua da scola, numnadamain las classas bilinguas a Domat ed a Cuira sco er la scola bilingua da Trin.

Areguard las *dotaziuns* ha l'emprima prioritad il fatg che las tavlas da lecziuns da las trais regiuns linguisticas dal Grischun sajan cumpatiblas. Per garantir l'admissiun als stgalims secundars I e II vegni però divergià da quest princip en la lingua da scola rumantsch ed en l'emprima lingua estra tudestg. En cumparegliaziun cun las tavlas da lecziuns da las scolas tudestgas han las scolas rumantschas 12 lecziuns dapli en il rom tudestg. Il rom rumantsch (-4 lecziuns) sco er il rom individualisaziun (-1 lecziun) han en il 3. ciclus main lecziuns cumpareglià cun la tavla da lecziuns da las scolas tudestgas. Scolaras e scolars rumantschs han ina lecziun dapli en la 4. classa e mintgamai 3 lecziuns dapli en la 5. e 6. classa. Sin il stgalim secundar I è il total da la dotaziun da lecziuns identic.

55. *La Scola auta da pedagogia dal Grischun* a Cuira porscha studis per la *scolaziun da mussadra e da persona d'instrucziun da la scola primara*. En quest rom è l'instituziun er responsabla per garantir la qualitat dals

studis. La scolaziun a persuna d'instrucziun dals stgalims secundars I e II ha lieu ordaifer il chantun a scolas autas da pedagogia ed ad universitads. Per segirar la chadaina da furmaziun interrutta en las linguas rumantsch e talian sur tut ils stgalims da scola è l'Uffizi per la furmaziun media-superiura vegnì incumbensà da realisar ina strategia da recrutaziun per personal d'instrucziun rumantsch e talian. Las autras finamiras e mesiras strategicas ch'èn vegnidas definidas per il talian valan medemamain er per il rumantsch.

56. *Il chantun Grischun* s'engascha per mantegnair las professuras da rumantsch a las universitads da Turitg e da Friburg e sa participescha als custs. La Regenza ha incumbensà la Scola auta da pedagogia dal Grischun (SAPGR) d'installar ina professura speziala per ils onns 2018-2024 en il sector da la «didactica da plurilinguitad integrada», la quala ha la finamira d'establiir la plurilinguitad funcziunala sco finamira da la furmaziun prescolara e da scola e d'optimar l'instrucziun da lingua.
57. *La Lia Rumantscha* supplitgescha il chantun Grischun d'exaurir las pussaivladads legalas en il sector da las scolas medias e d'obligar las scolas medias dal territori linguistic rumantsch da porscher maturitads bilinguas en rumantsch-tudestg sco er da porscher l'instrucziun minimala en rumantsch. Ultra da quai stoppia la purschida existenta da meds d'instrucziun en ils idioms rumantschs vegnir engrondida.
58. Er la *Pro Idioms* crititgescha ch'i na stettian anc betg a disposiziun en tut ils idioms tut ils meds d'instrucziun ch'èn necessariis per l'instrucziun en rumantsch e per l'instrucziun bilingua.

d. Autoritads giudizialas

Convenziun da basa: art. 10.3

Charta da las linguas: art. 7.1.d; 9.1.a (i), a (ii), a (iii), b (i), b (ii), b (iii), c (i), c (ii), d; 9.2.a; 9.3:

Recumandaziun dal Comité dals ministers concernent la realisaziun da la Convenziun da basa (cf. er Quart parairi al. 88–89):

«*Al liber apprezzar da las autoritads ed en cunvegientscha cun las represchentantas ed ils represchentants da las minoritads pertutgadas duain las decisziuns dal Tribunal federal las pli impurtantas concernent ils dretgs da personas che appartegnan a minoritads naziunalas vegnir traslatadas en autras linguas naziunalas.* »

Recumandaziun dal Comité dals ministers concernent la realisaziun da la Convenziun da basa:

«*Promover pli fitg l'applicaziun da las linguas minoritaras en il rom da las activitads dal mintgadi, en campagnas d'infurmaziun, en la giustia ed en l'administraziun dal chantun Graubünden/Grischun/Grigioni.* » (Cf. er al. 55 ed 86 dal Rapport dal Comité d'experts da la Charta)

59. Per realisar questa recumandaziun è ina delegaziun da la *Chanzlia federala (ChF)*, ch'è responsabla en l'administraziun federala per coordinar tut ils giavischs en connex cun il rumantsch, sa scuntrada il favrer 2019 cun il *secretari general dal Tribunal federal*. Els èn sa cunvegnyids da laschar traslatar la Chanzlia federala en rumantsch en il futur las registras (resumaziuns) da las decisziuns dal Tribunal federal las pli impurtantas concernent ils dretgs da las personas che appartegnan a la minoritad rumantscha. Il proceder respectiv è vegnì fixà.
60. En la *Dretgira chantunala dal Grischun* na vegn il rumantsch praticamain betg applitgà (ni intervenziuns rumantschas ni sentenzias rumantschas). En la *Dretgira administrativa dal Grischun* vegnan relaschadas per onn en media ca. duas sentenzias rumantschas.

e. Autoritads administrativas (Confederaziun, chantuns, vischnancas) e manaschis da servetsch publics

Convenziun da basa: art. 10.2, 11.1, 11.3

Charta da las linguas: art. 7.1.d; 10.1.a (i), b, c, 10.2.a, b, c, d, e, f, g, 10.3. a; 10.4.a, b, c, 10.5

Diever da las linguas minoritaras sin plaun da l'administraziun e dals servetschs publics en il chantun Grischun:

Recumandaziun dal Comité dals ministers concernent la realisaziun da la Convenziun da basa (cf. er Quart parairi al. 91 e 93):

«*Promover pli fitg il diever da las linguas minoritaras en il rom da las activitads dal mintgadi, en campagnas d'infurmaziun, en la giustia ed en l'administraziun dal chantun Graubünden/Grischun/Grigioni.* »

Recumandaziuns dal Comité consultativ per la Convenziun da basa (quart Parairi, al. 107):

«*Il Comité consultativ appellescha a las autoritads da la Confederaziun e dals chantuns da ponderar ulteriuras activitads per sensibilisar per ils dretgs da la lingua da personas che appartegnan a las minoritads naziunals, en las administraziuns chantunalas dals chantuns bilings e trilingus, er tar ils represchentants da la giustia.*»

61. *L'access a documents* da l'administraziun chantunala e dal parlament chantunal en rumantsch è garanti. Las intervenziuns parlamentaras e las respostas da la Regenza correspondentas vegnan translataas en rumantsch (rumantsch grischun). Sche pussaivel vegnan er auters documents tudestgs translataas en rumantsch (rumantsch grischun) en il parlament.

Il *Cudesch da dretg grischun* stat a disposiziun en tut las trais linguas chantunalas. Il medem vala per ils sbozs da leschas en il rom da missivas. Er las comunicaziuns a las medias vegnan publicadas en tut las trais linguas chantunalas. Garantida è er la translaziun en rumantsch da *campagnas d'infurmaziun* (sanadad, sport e.u.v.).

In basegn d'agir exista en connex cun la translaziun en rumantsch da *paginas d'internet* d'instituziuns sco er en connex cun l'access a *servetschs d'urgenza*.

62. Per il *diever dal rumantsch tras las vischnancas rumantschas e bilinguas* ha la Regenza dal chantun Grischun concludì il cumenzament da l'onn 2021 da stgaffir in nov post da coordinaziun «Administraziun plurilingua». Quest post da coordinaziun duai sustegnair ils uffizis da l'administraziun chantunala a realisar las directivas tenor la legislaziun da linguas, ma er cusseglia acturs ordaifer l'administraziun chantunala, sco per exempel vischnancas, en dumondas che stattan en connex cun la realisaziun da la Lescha da linguas.

Areguard las *pussaivladads da scolaziun en rumantsch per il personal da l'administraziun* porscha il chantun Grischun dapi l'onn 2012 – en il rom da la furnaziun supplementara centrala – mintga onn gratuitamain curs da lingua en rumantsch grischun per tut las collavuraturas ed ils collavurats da l'administraziun chantunala, da las dretgiras chantunalas e dals instituts autonomis chantunals (Institut d'assicuranza sociala dal chantun Grischun, Assicuranza d'edifizis dal Grischun e Cassa da pensiun dal Grischun).

Pertutgant il sector da las *fusiuns da vischnancas* vegni renvià a las explicaziuns sut il §143.

63. *La Lia Rumantscha* supplitgescha la Confederaziun da duvrar il rumantsch consequentamain en las campagnas d'infurmaziun federalas (p.ex. coronavirus), en ils plets d'impurtanza naziunala ed en autras comunicaziuns a la populaziun svizra (p.ex. en tweets). Ultra da quai duai l'administraziun federala communitgar ch'ils idioms rumantschs sajan bainvegnids en la corrispondenza cun la Confederaziun e che mo la resposta vegnia dada mintgamai en rumantsch grischun.

Indicaziuns topograficas:

Recumandaziun dal Comité consultativ per la Convenziun da basa (quart Parairi, al. 96 e 94–95):

«*Il Comité consultativ appellescha a las autoritads federalas e chantunalas da promover l'utilisaziun d'indicaziuns topograficas bilinguas u trilinguas en ils chantuns ed en las vischnancas bilinguas u trilinguas, en spezial cun extender las pussaivladads legalas per montar talas tavlas en territoris, en ils quals abitan tradiziunalmain personas che appartegnan a minoritads linguisticas, tegnend quint da las disposiziuns en l'artitgel 11 da la Convenziun da basa.*»

64. Guardar en chausa las explicaziuns pertutgant il talian en il chantun Grischun en il §38.
65. *La Lia Rumantscha* è da l'avis che l'Ordinaziun da linguas vegnia realisada en moda insufficienta concernent las tavlas stradalas e concernent la signalisaziun dal lieu respectiv per lung da las vias chantunalas.

En vischnancas bilinguas pretenda la *Lia Rumantscha* che l'emprima posiziun da las inscripziuns, da las tavlas e da las publicaziuns stoppian obligatoricamain esser en rumantsch. En ils territoris linguistics rumantschs tradiziunals duajan ils nums locals vegnir inditgads exclusivamain en rumantsch (p.ex. Muntogna da Schons). Sch'ina vischnanca tudestga è participada, duaja la denominaziun rumantscha figurar sco emprima (p.ex. Glion/Ilanz u Mundaun Obersaxen).

f. Medias en linguas minoritaras / represchentanza proporziunala da las minoritads en il personal da las medias correspondentas / represchentanza da minoritads en ils cuntegns da las medias

Convenziun da basa: art. 6, 9

Charta da las linguas: art. 7.1.d; 11.1.a (i), e (i), g, 11.2, 11.3

Recumandaziuns dal Comité consultativ per la Convenziun da basa (quart Parairi, al. 82, 84):

«[...] Ultra da quai encuraschescha il Comité consultativ las autoritads federalas e chantunalas da sustegnair vinavant l'ediziun e la derasaziun da las medias rumantschas, en spezial da la gasetta dal di La Quotidiana e da las medias talianas. »

66. Las medias èn in instrument impurtant per mantegnair linguas minoritaras. En connex cun la smanatscha da chalar cun la gasetta dal di «La Quotidiana» a partir da l'onn 2019 han la Confederaziun ed il chantun ensemen cun l'organisaziun linguistica «Lia Rumantscha» lantschà il project «Medias rumantschas 2019» per promover e per sviluppar vinavant la cuntrada da medias rumantschas. La finamira dal project è quella da garantir in provediment da basa schurnalistic en rumantsch.
67. L'onn 2020 è entrada en funcziun la Fundaziun Medias Rumantschas (FMR) sco organisaziun successiva da l'Agentura da Novitads Rumantscha (ANR). La FMR è independenta instituzionalmain ed ha l'incumbensa da promover la producziun da texts schurnalistics en rumantsch. A las medias rumantschas furnescha ella cuntegns schurnalistics en tut ils tschintg idioms ed en rumantsch grischun. La FMR vegn sustegnida da la Confederaziun e dal chantun mintga onn cun var 1,8 milliuns francs (ANR fin ussa var 1 milliun francs). Pertutgant il Rapport davart la promoziun da las medias guardar las explicaziuns sut talian, cf. §40.
68. La *Lia Rumantscha* renconuscha las purschidas da Radiotelevisiun Svizra Rumantscha (RTR) e da la Fundaziun Medias Rumantschas (FMR) ch'è vegnida fundada da nov. La dimensiun existenta da las purschidas actualas stoppia vegnir mantegnida ed il sustegn finanziel da la Confederaziun e dal chantun Grischun a favur da la FMR stoppia continuar. La purschida actuala da medias stampadas en rumantsch stoppia vegnir mantegnida e la tendenza vers purschidas da medias stampadas bilinguas stoppia vegnir impedita.

La *Pro Idioms* crititgescha che RTR publitgescha las novitads e la pagina d'internet en rumantsch grischun, e giavischass quests products en ils idioms empè dad en rumantsch grischun.

Il *Forum Helveticum* mussa – a maun dal project «Pledarix» – las schanzas che la digitalisaziun po avair per las linguas minoritaras e per la chapientscha. Quai è in'amplificaziun da l'internet (Chrome) che translatescha il pled d'ina pagina d'internet che sa chatta gist sut il cursur da la mieur, opziunalmain en in idiom rumantsch, en franzos, en talian u en englais.

g. Activitads ed instituziuns culturalas

Convenziun da basa: art. 5.1, 15

Charta da las linguas: art. 7.1.d; 12.1.a, b, c, d, e, f, g, h, 12.2, 12.3

69. Ils 19 da favrer 2021 ha il DFAE lantschà – en collavuraziun cun il chantun Grischun, cun Radiotelevisiun Svizra Rumantscha (RTR) e cun la Lia Rumantscha – l'emprima «*Emna Rumantscha*» en Svizra ed a l'exteriur sut la devisa «Rumantsch: in ferm toc Svizra». Ensemen cun las represchentanzas a l'exteriur vul il DFAE gidar a cuntanscher ina megla chapientscha da la lingua e cultura rumantscha, quai ch'è indispensabel per la coesiun da la Svizra. Per la plurilinguitad da la Svizra èn ils 20 da favrer 1938 ina data istorica. Quella giada è il rumantsch daventà – ultra dal tudestg, dal franzos e dal talian – uffizialmain lingua naziunala. La «*Emna Rumantscha*» cumplettescha ils «Dis da la plurilinguitad» sco er las activitads a chaschun da la «Settimana della lingua italiana nel mondo» e da la «Semaine de la langue française et de la francophonie».

Ils 21 da zercladur 2021 è sa scuntrà il schef dal DFAE cusseglier federal Ignazio Cassis en il rom da la «*Emna Rumantscha*» cun ina classa da scola a Glion en Surselva. El ha rendì attent ch'er il rumantsch è «in ferm toc Svizra» medemamain sco las autras linguas naziunalas. Il dialog intercultural è in element essenzial da la diplomazia svizra, e la promoziun da las linguas minoritaras da la Svizra tutga tar las prioritads dal dialog politic ch'il schef dal DFAE maina cun ils chantuns Grischun e Tessin.

h. Vita economica e sociala

Convenziun da basa: art. 15
Charta da las linguas: art. 7.1.d, 13.1.d, 13.2.b

70. Medemamain sco tar la situaziun dal talian en il chantun Grischun poi vegnir renvià er per il rumantsch al Rapport⁸ davart la situaziun da las linguas, ch'è vegnì elavurà dal Center per democrazia Aarau, sco er a las mesiras ch'il chantun Grischun ha prendì sin basa da quest rapport (cf. §29). Cun elavurar las propostas menziunadas a favur da mesiras per promover las linguas en il chantun Grischun (cf. §29) è er vegnì tractads aspects economics e socials. Quests aspects duain vegnir resguardads en ils ulteriurs pass da realisaziun.
71. La *Lia Rumantscha* accentuescha correspondentamain che l'applicaziun dal rumantsch en tut ils secturs economics e socials stoppia vegnir rinforzada. Mo sch'il rumantsch vegn applitgà ed actualisà en tut ils secturs da la vita, resta la lingua activa ed attractiva ed è ina part da la realitad e da la necessitad economica e sociala.

i. Barat transcunfinal / collavuraziun internaziunala

Convenziun da basa: art. 17, 18
Charta da las linguas: art. 7.1.i, 14a, b
Nagut ch'i fiss da remartgar.

j. Cumbat cunter discriminaziuns

Convenziun da basa: art. 4
Charta da las linguas: art. 7.2:
Nagut ch'i fiss da remartgar.

k. Sensibilisaziun per la lingua e cultura rumantscha, per toleranza, per la furmaziun e per il dialog intercultural

Convenziun da basa: art. 6.1, 12.1, 12.2
Charta da las linguas: art. 7.3:

l. Libertads (reuniun paschaivla, libra associaziun, libra expressiun da l'opiniun, libertad da patratgs, da conscienza e da religiuin)

Convenziun da basa: art. 7 e 8
Nagut ch'i fiss da remartgar.

m. Access a la furmaziun

Convenziun da basa: art. 12.3
Nagut ch'i fiss da remartgar.

4. Franzos

a. Mecanissem concernent la participaziun, l'informaziun, il scleriment (da la Charta e da la Convenziun da basa en general) e la consultaziun

72. Sco ch'igl è gia vegnì menziunà (cf. §4 e §7), han ils chantuns bilings (tudestg/franzos) sco er intginas vischnancas, en las qualas il franzos è ina lingua minoritara, p.ex. Murten, *pudi participar a l'elavuraziun da quest Rapport*. Dal rest è er vegnì consultadas las organisaziuns che defendan ils interess da las cuminanza linguistics dals chantuns bilings Berna e Friburg, sco er quellas organisaziuns che defendan ils interess da las persunas da las linguas francoprovenzal e da la Franche-Comté.

b. Politica, legislaziun e pratica da linguas

Convenziun da basa: art. 5, 9, 10, 11, 12, 16
Charta da las linguas: art. 7.1.a, b, c, d, e (barat linguistic naziunal)

Recumandaziun 1 dal Comité dals ministars concernent la Charta:

«Il Comité dals ministars recumonda a las autoritads svizras da relaschar ina lescha chantunala e/u communal davart l'applicaziun dal **franzos** e dal tudestg envers la publicitad, là nua che questas linguas èn linguas minoritaras. »

⁸ <https://www.zdaarau.ch/dokumente/SB-16-R%C3%A4toromanisch.pdf>

Recumandaziun dal Comité d'experts da la Charta (Rapport al. 30):

«Il Comité d'experts encuraschescha las autoritads svizras da relaschar ina lescha chantunala e/u communal davart l'applicaziun dal **franzos** e dal tudestg envers la publicitad, en ils chantuns, nua che questas linguas èn localmain e tenor la tradiziun linguas minoritaras u linguas maioritaras. »

73. Perquai ch'ils chantuns han – tenor la Constituziun federala – la cumpetenzza legislativa en quest sector, èsi l'incumbensa dals chantuns pertutgads da valitar, co ch'els pon realisar questa recumandaziun. Tenor l'artitgel 70 Cst. fixeschan ils chantuns lur linguas uffizialas. Per mantegnair l'enclegientscha tranter las cuminanzas linguisticas, respectan els la cumposiziun linguistica istorica e resguardan las minoritads linguisticas tradiziunalas. Mo ils chantuns Berna, Friburg, Grischun e Vallais valan sco chantuns plurilingvs, uschia ch'els survegnan il sustegn da la Confederaziun per ademplir lur incumbensas spezialas.

Ils chantuns menziunads infurmeschan sco suonda (pertutgant la situaziun en il chantun Grischun cf. §27-§43 e §50-§71):

En il chantun Berna vegn repassada actualmain la Lescha dals 13 da settember 2004 davart il statut particular dal Giura bernais e davart la minoritad francofona dal district biling Bienna (entrada en vigur planisada per l'onn 2022). Cun l'intenziun da rinforzar la bilinguitad dal chantun vegn plinavant prendida en consideraziun ina Lescha chantunala da linguas. Ma quest project è vegni spustà pervia d'autras prioritads dal chantun e pervia da la crisa da sanadad e duai vegnir examinà danovamain.

En il chantun Friburg ha la Regenza confermà il november 2018 sia intenziun da lantschar ina debatta pli detagliada davart in'eventuala legislaziun executiva per las linguas, quai observond l'autonomia communal. Quest project s'accorda cun ina strategia cumplessiva concernent la bilinguitad, principalmain entaifer l'administraziun chantunala.

En il chantun Vallais han las duas linguas uffizialas tudestg e franzos il medem status giuridic en la legislaziun, en la giustia ed en l'administraziun chantunala. Perquai ch'ils territoris linguistics han clers cunfins geografics, na datti nagins problems sin plaun communal areguard il diever da las linguas uffizialas. Ils 4 da mars 2018 ha la populaziun vallesana dal rest votà per la revisiun totala da la Constituziun chantunala. Las commembras ed ils commembers dal Cussegl da la Constituziun èn vegnids elegids ils 25 da november 2018 ed èn sa radunads ils 17 da december 2018 a la sesida constitutiva. La nova Constituziun chantunala pudess cuntegnair in chapitel detaglià davart las pussaivladads per rinforzar la coesiun chantunala, da las qualas fa part er il respect da la diversitad e da las minoritads. Las duas linguas uffizialas vegnan a valair vinavant sco egualas, e quai en la legislaziun, en la giustia ed en l'administraziun.

Recumandaziun dal Comité d'experts da la Charta (Rapport cifra 2.4.2):

«Il Comité d'experts recumonda a las autoritads svizras da relaschar ina lescha chantunala e/u communal davart l'applicaziun dal **franzos** envers la publicitad en la **vischnanca da Murten/Morat** (chantun Friburg) ed – exequind l'Ordinaziun davart il sustegn d'iniziativas per promover la bilinguitad – d'elavurar ina strategia per promover il franzos a **Murten/Morat**. »

74. *En il chantun Friburg* na datti uffizialmain nagina vischnanca bilingua. En singulas vischnancas viva percenter ina minoritad linguistica pli u main gronda, ch'è reconuschida sco tala. La populaziun da la citad da Murten, la chapitala d'in district biling, è – medemamain sco l'administraziun communal – per gronda part bilingua. a las burgaisas ed als burgias respunda l'administraziun a bucca ed en scrit en omaduas linguas, e tut ils documents stattan a disposiziun en franzos ed en tudestg. La recrutaziun da collavuraturas e collavuratur bilings ha ina gronda paisa. Per ch'il persunal da l'administraziun possia cumpletter sias enconuschientschas e sias capacitads linguisticas han las vischnancas introduci partenadis. Er tranter ils corps da polizia da las citads da Murten e da Friburg ha lieu in barat. Ultra da quai vegn la bilinguitad tgirada sin basa d'iniziativas privatas, particularmain tras tandems linguistics en ils quartiers da las citads.

c. Furmaziun

Convenziun da basa: art. 12.3, 13, 14

Charta da las linguas: art. 7.1.f, g, h; 8.1.a (i), a (iv), b (i), c (i), c (ii), d (i), d (iii), e (ii), f (i), f (iii), g, h, i:

75. En il chantun Friburg ha lieu l'instrucziun da la scola publica en ils circuits da scola da la citad da Friburg, a Courtepin ed a Murten en omaduas linguas. Cressier è s'associà al circuit da scola Murten/Morat, uschia che las abitantas ed ils abitants da questa vischnanca pon ussa tscherner libramain la lingua d'instrucziun.

Las scolaras ed ils scolars tudestgs da las vischnancas franzosas (Corminboeuf, Givisiez, Granges-Paccot, Marly, Matran, Pierrafortscha e Villars-sur-Glâne) pon frequentar l'instrucziun en tudestg a la scola tudestga e regionala Freie Öffentliche Schule Freiburg (FOSF). L'instrucziun ha lieu ubain en tudestg ubain en

franzos, tut tenor en tge partiziun linguistica che las scolaras ed ils scolars èn s'annunziads. Sin il stgalim secundar II pon las scolaras ed ils scolars ubain eleger franzos e tudestg sco lingua d'instrucziun principala ubain ina classa bilingua.

Ils geniturs da scolaras e scolars tudestgs u franzos han ultra da quai la pussaivladad da dumandar da midar circuit da scola per motivs linguistics, nun che quai chaschunia gronds problems per planisar e per finanzia la scola.

En omadus territoris linguistics han lieu tant parallelamain sco er cuminaivlamain *projects d'immersiun*. Uschia vegnan per exempel realisadas en la Orientierungsschule (OS) a Murten, l'instrucziun da sport e parts da l'instrucziun da tegnairchasa en classas maschadadas (scolaras e scolars da tuttas duas partiziuns linguistics). Ultra da quai vegni instrui a Murten er en la scola primara en sequenzas immersivas.

Il *barat linguistic* cun ina classa da l'autra cuminanza linguistica è obligatoric per tut las classas da la 10H dal chantun.

Il mars 2021 ha la Regenza dal chantun Friburg communitgà d'avair lantschà in *project da pilot cun duas classas da la scola primara 1H/2H* per il cumenzament da l'onn da scola 2021/22. Las duas classas sa cumponan dal medem dumber da scolaras e scolars tudestgs e da scolaras e scolars franzos. L'instrucziun vegn dada en furma bilingua, cun excepziun da duas lecziuns che vegnan instruidas separadamain en l'emprima lingua. Cun quest project vegn realisà il Concept chantunal per l'instrucziun da linguas da l'onn 2009, che prevesa ina tala purschida. En las scolas d'orientaziun (stgalim secundar I) ed en il gimnasi (scolas medias, stgalim secundar II) existan gia classas bilinguas.

76. *En il chantun Berna* èn resultadas ils ultims onns numerusas purschidas bilinguas, particularmain en il rom da la scola obligatorica. I dat però anc adina bler potenzial da svilup. L'instrucziun bilingua suenter la scola obligatorica cumpiglia purschidas sin differents stgalims (stgalim secundar II, furmaziun duala, stgalim terziar) e duai vegnir extendida en il futur. Programs da barat resultan tant entaifer il chantun (elavuraziun da cunvegns cun las vischnancas) sco er cun auters chantuns: Survista sin la pagina d'internet dal chantun Berna.

77. Pertutgant l'instrucziun *en il chantun Vallais*: cf. §73.

d. Autoritads giudizialas

Convenziun da basa: art. 10.3

Charta da las linguas: art. 7.1.d; 9.1.a (i), a (ii), a (iii), b (i), b (ii), b (iii), c (i), c (ii), d; 9.2.a; 9.3:

Nagut ch'i fiss da remartgar.

e. Autoritads administrativas (Confederaziun, chantuns, vischnancas) e manaschis da servetsch publics

Convenziun da basa: art. 10.2, 11.1, 11.3

Charta da las linguas: art. 7.1.d; 10.1.a (i), b, c, 10.2.a, b, c, d, e, f, g, 10.3. a; 10.4.a, b, c, 10.5

Sin plaun chantunal e communal:

Recumandaziuns dal Comité consultativ per la Convenziun da basa (quart Parairi, al. 107):

«*Il Comité consultativ appellescha a las autoritads da la Confederaziun e dals chantuns da ponderar ulteriuras activitads per sensibilisar per ils dretgs da la lingua da persunas che appartegnan a las minoritads naziunalas en las administraziuns chantunalas dals chantuns **bilings** e **trilings**, er tar represchentants da la justia.* »

78. Sa basond sin l'artitgel 21 da la Lescha da linguas paja la Confederaziun agids finanzia annuals als chantuns plurilingvs uffizials en l'autezza da mintgamai 250 000 francs a favur da mesiras per promover la plurilinguitad en las autoritads ed en las administraziuns chantunalas sco er en il sector da furmaziun. Cun quests meds finanzia pon er vegnir sustegnids projects che han l'intent da sensibilisar la publicitad per la plurilinguitad (art. 17 al. 1 lit. c OLing). I dat cunvegns da prestaziun separadas cun ils chantuns Berna, Friburg, Grischun e Vallais. Ord vista da la Confederaziun n'èsi betg necessari da prender ulteriuras mesiras.

79. *En il chantun Berna* accentuescha la Strategia da persunal 2020–2023 quant impurtant ch'igl è da recrutar persunal biling, però er persunal e cader d'omaduas linguas uffizialas. La Strategia cuntegna in plan d'acziun per meglierar las cumpetenzas linguistics en omaduas linguas uffizialas sco er per augmentar la quota da collavuraturas e collavuratur franzos en l'administraziun chantunala.

80. *En il chantun Friburg* vegn la fusiun da Murten (8639 ab.) cun las vischnancas tudestgas da Clavaleyres (48 ab.), da Galmiz (105 ab.) e da Gempenach (29 ab.) per il 1. da schaner 2022 a transfurmar levamain las quotas linguisticas en la populaziun (+2,1 %). Oz èn 15 pertschient da las abitantas e dals abitants da Murten francofons. Las mesiras ch'èn gia vegnidas prendidas per promover la bilinguitad en l'administraziun sco er en il sector da furmaziun restan mantegnidas. Actualmain na dovri naginas ulteriuras mesiras. L'autorità da la nova vischnanca vegn eventualmain a prender posiziun.
81. *En il chantun Vallais* han las duas linguas uffizialas tudestg e franzos il medem status en la legislaziun, en la giustia ed en l'administraziun chantunala (cf. §73).

Indicaziuns topograficas

Recumandaziun dal Comité consultativ per la Convenziun da basa (quart Parairi, al. 96 e 94–95):

«Il Comité consultativ appellescha a las autoritads federalas e chantunalas da promover l'utilisaziun d'indicaziuns topograficas bilinguas u trilinguas en ils chantuns ed en las vischnancas bilinguas u trilinguas, en spezial cun extender las pussaivladads legalas per montar talas tavlas en territoris, en ils quals abitan tradiziunalmain persunas che appartegnan a minoritads linguisticas, tegnend quint da las disposiziuns en l'artitgel 11 da la Convenziun da basa. »

(Cf. er al. 60 dal Rapport dal Comité d'experts da la Charta).

82. La signalisaziun da las vias sco er ils aspects linguistics en connex cun signals da traffic sa basan sin l'Ordinaziun davart la signalisaziun da las vias (OSV). En quella ordinaziun na vala il cunfin linguistic betg sco parameter giuridic.

L'artitgel 49 OSV di dentant che las tavlas dal lieu possian esser inscrittas en duas linguas, sche la gruppa linguistica pli pitschna cumpiglia almain 30 pertschient da las abitantas e dals abitants. Quest criteri sa chatta er en las *Directivas dal Departament federal per ambient, traffic, energia e comunicaziun (DATEC) concernent ils mussavias tar ils access e tar ils nums dals spartavias sin la rait da vias naziunalas*, versiun revedida dals 12 da november 2019. Tenor las basas giuridicas menziunadas è en vischnancas bilinguas decisiva la lingua discurrenda da la maiorità da las abitantas e dals abitants. Sche la minorità linguistica d'in lieu cumpiglia almain 30 pertschient da las abitantas e dals abitants, pon vegnir inscrits il num dal lieu ed eventualmain ulteriuras indicaziuns en omaduas linguas.

Ordaifer il sector da las vias naziunalas e cun resalva da l'observanza dal rom giuridic menziunà, n'ha l'Uffizi federal da vias nagina basa giuridica e pia nagins meds finansials per montar tavlas stradalas bilinguas en las vischnancas ch'èn situadas al cunfin linguistic. Per montar (e per financiar) tavlas stradalas per lung da vias chantunales e communalas èn cumpetents ils chantuns e las vischnancas. Per els valan las disposiziuns da l'artitgel 49 OSV.

83. *Exempel concret: Signalisaziun da las vias sin il sviament d'autostrada da Bienna*: Curt avant l'avertura dal rom oriental da l'autostrada da Bienna, l'onn 2017, ha la citad pretendì che la signalisaziun vegnia adattada sin quest traject d'autostrada, per ch'ella saja consequentamain bilingua. Suentar ina lunga corrispondenza ha la scheffa dal DATEC, cussegliera federala Simonetta Sommaruga, acceptà la pretensiun ed incità in'adattaziun da las *Directivas concernent ils mussavias tar ils access e tar ils nums dals spartavias sin la rait da vias naziunalas*. Las tavlas stradalas sin il sviament d'autostrada ost da la citad da Bienna èn vegnidas barattadas en il decurs da l'onn 2019.

En il chantun Berna èn las tavlas stradalas quasi cumplainamain bilinguas a Bienna. L'onn 2019 è la signalisaziun dal sviament daventada consequentamain bilingua grazia ad in proceder cuminaivel da la Confederaziun, dal chantun Berna, da la citad da Bienna e da las instituziuns regiunalas. En la citad da Berna restan ils nums da las vias mo tudestgs, malgrà tschertas pretensiuns per dapli bilinguitad. La Piazza federala percurter è vegnida inscritta l'onn 2020 en tuttas quatter linguas naziunalas.

f. Medias en linguas minoritaras / represchentanza proporziunala da las minoritads en il personal da las medias correspondentas / represchentanza da minoritads en ils cuntegns da las medias

Convenziun da basa: art. 6, 9

Charta da las linguas: art. 7.1.d; 11.1.a (i), e (i), g, 11.2, 11.3

Nagut ch'i fiss da remartgar.

g. Activitads ed instituziuns culturalas

Convenziun da basa: art. 5.1, 15

Charta da las linguas: art. 7.1.d; 12.1.a, b, c, d, e, f, g, h, 12.2, 12.3

Recumandaziun dal Comité d'experts da la Charta (Rapport al. 69 e 92):

*«Il Comité d'experts da la Charta supplitgescha las autoritads da surpigliar ina rolla pli activa en las vischnancas pertutgadas, cura ch'i vegnan lantschadas activitads culturalas en lingua **franzosa** ed en lingua **tudestga**. »*

84. *Chantun Friburg:* Tenor la repartiziun da las responsablads tar la Promoziun da la cultura tenor la Lescha davart ils affars culturalas (LAC, 1991, art. 2, 3, 4) èn ils affars culturalas chausa da las personas privatas. Las vischnancas ed il chantun dattan sustegn. Ils agids finanziaus dal chantun Friburg stattan en emprima lingia a disposiziun a la lavur artistica professiunala. Il chantun po promover er auters projects culturalas, dentant èn cumpetentas en quest sector en emprima lingia las vischnancas.

En la regiun da Murten ha uschia il chantun Friburg sustegnì dacurt projects artistics destinads al festival da la glisch da Murten sco er publicaziuns ed exposiziuns dal Museum da Murten. Quests projects sa drizzan al public franzos ed al public tudestg. Il Conservatori da Friburg porscha er curs da musica a Murten, in lieu decentral.

Dapi l'onn 2017 paja il chantun Friburg sin plaun chantunal mintga onn agids finanziaus che vegnan concedids da l'Uffizi federal da cultura, per promover la bilinguitad. Differents festivals, differents museums e differents uniuns (musica contemporanea) èn stads ils retschaviders dals agids finanziaus, quai cun la finamira d'avischinar las duas cuminanzas linguisticas e da las laschar far in'experiencescha bilingua. L'onn 2018 ha il chantun Friburg plinavant stgaffì il Fond da bilinguitad, cun il qual han pudì vegnir sustegnids – en l'entir chantun e cunzunt a Murten – projects culturalas per promover la bilinguitad.

85. *Chantun Berna:* Dapi onns vegnan promovidas la cultura en lingua franzosa sco er projects culturalas bilings en il chantun Berna, principalmain grazia a la Lescha davart il statut particular (2004) e grazia a l'installaziun dals cussegls regiunals sco il Cussegl dals affars francofons (CAF) ed il Cussegl dal Giura bernais (CGB). Actualmain vegn la lescha revedida e vegn lura a cuntegnair dapli cumpetenzas regiunalas. Vitiars vegnan las subvenziuns federalas per ils chantuns plurilingas sco er – dapi l'onn 2020 – in preventiv chantunal da bilinguitad, dal qual han profità projects culturalas sco per exempel in festival da films ambulat biling (FFFH itinérant / FFFH auf Reisen).
86. *Chantun Vallais:* cf. §107.

h. Vita economica e sociala

Convenziun da basa: art. 15

Charta da las linguas: art. 7.1.d, 13.1.d, 13.2.b

Recumandaziun dal Comité d'experts da la Charta (Rapport cifra 2.4.2):

*«Il Comité d'experts da la Charta recumonda da stgaffir in gremi che cusseglia las autoritads dal chantun **Friburg** en tut las dumondas davart il franzos sco lingua minoritara. »*

87. La Regenza dal chantun Friburg ha confermà il november 2018 sia intenziun da lantschar ina debatta pli detagliada davart in'eventuala legislaziun executiva per las linguas, quai observond l'autonomia communal (cf. §73). En quest connex vegni er examinà da stgaffir la piazza d'ina delegada u d'in delegà per bilinguitad.

i. Barat transcunfinal / collavuraziun internaziunala

Convenziun da basa: art. 17, 18

Charta da las linguas: art. 7.1.i, 14a, b

Nagut ch'i fiss da remartgar.

j. Cumbat cunter discriminaziuns

Convenziun da basa: art. 4

Charta da las linguas: art. 7.2:

Nagut ch'i fiss da remartgar.

k. Sensibilisaziun per la lingua e cultura franzosa, per toleranza, per la furmaziun e per il dialog intercultural

Convenziun da basa: art. 6.1, 12.1, 12.2

Charta da las linguas: art. 7.3:

Nagut ch'i fiss da remartgar.

l. Libertads (reuniun paschaivla, libra associaziun, libra expressiun da l'opiniun, libertad da patratgs, da conscienza e da religiun)

Convenziun da basa: art. 7 e 8

Nagut ch'i fiss da remartgar.

m. Access a la furmaziun

Convenziun da basa: art. 12.3

Nagut ch'i fiss da remartgar.

5. Tudestg

a. Mecanissem per la participaziun, l'informaziun, il scleriment (davart la Charta e davart la Cunvegna da basa en general) e consultaziun

88. Sco menziunà qua survart (cf. §7) èn ils chantuns da lingua tudestga e da lingua franzosa, la vischnanca dad Ederswiler en il chantun Giura e la vischnanca da Bosco Gurin en il chantun Tessin sa *participads a l'elavuraziun da quest rapport*. Er las organisaziuns da las pledadras e dals pledaders dals chantuns bilings Berna e Friburg *èn vegnidas consultadas*.

Recumandaziun dal Comité d'experts da la Charta (rapport cifra 2.5.2):

«Il Comité d'experts da la Charta recumonda a las autoritads da la Svizra da stgaffir in gremi che cusseglia las autoritads cumpetentas da la Confederaziun e dals chantuns en tut las dumondas davart il tudestg sco lingua minoritara.»

89. *La Confederaziun* na stgaffescha nagins agens gremis da cussegliaziun per dumondas en connex cun las linguas minoritaras. Sin basa da la Lescha da linguas (art. 18 lit. b LLing) po ella sustegnair organisaziuns, da las qualas l'activitad gida a promover la chapientscha e la plurilinguitad. Il chantun Grischun sustegna plinavant cun meds finansials da la Confederaziun las organisaziuns linguisticas che s'engaschan per ils interess da las minoritads rumantschas e talianas en il chantun Grischun.

90. *Concernent las relaziuns en ils chantuns cun ina minoritad tudestga:*

- *Friburg*: La Regenza dal chantun Friburg vegn ad examinar l'installaziun d'ina delegada u d'in delegà per bilinguitad en il rom da sia debatta detagliada davart in'eventuala Lescha da linguas (cf. §73).
- *Vallais*: En il chantun Vallais han las duas linguas uffizialas tudestg e franzos il medem status giuridic en la legislaziun, en la justia ed en l'administraziun chantunala. Ulteriurs pass n'èn planisads nagins, cf. §73.
- *Berna*: Il diever da las linguas uffizialas en il chantun Berna è reglà en il dretg chantunal tenor il princip da la territorialitad da las linguas. Dapi l'onn 2018 vegn il franzos resguardà pli fitg en il circol administrativ da Bienna.
I existan pretensiuns da resguardar meglier il tudestg e la bilinguitad en il Giura bernais. Quellas vegnan examinadas observond il princip da la territorialitad da las linguas e resguardond l'intenziun da promover la bilinguitad en l'entir chantun Berna. Cun l'Uniun per proteger la lingua tudestga (BADEM), che pretenda da promover pli fitg la bilinguitad e da crear in nov organ uffizial, ha actualmain lieu in dialog.
- *Giura*: Il chantun Giura è monoling e dovra il franzos. La Lescha davart l'applicaziun da la lingua franzosa dals 17 da november 2010 garantescha il resguard da la plurilinguitad, en spezial en vista a las autras linguas naziunalas, e pussibilitescha mesiras per promover il patrimoni dal patua giurassian.
- *Vad*: En il chantun Vad monoling francofon na dovri nagina Lescha da linguas. Il tudestg sco lingua minoritara è preschent en il chantun Vad mo en las vischnancas da Faoug (Pfauen), Avenches, Cudrefin e Vully-les-Lacs (district Broye-Vully).

91. Pertutgant las dumondas specificas en connex cun las vischnancas germanofonas da *Bosco-Gurin en il chantun Tessin e dad Ederswiler en il chantun Giura* cf. las explicaziuns en §93.

92. Il *Bund der angestammten deutschsprachigen Minderheiten in der Schweiz (BADEM)* che sa chapescha sco represchentant dals interess da la minoritad tudestga, beneventa questa recumandaziun. El beneventa la politica da bilinguitad activa concernent la minoritad tudestga en il Giura bernais, ch'il chantun Berna ha avisà, e renviescha al fatg, che la Regenza dal chantun Berna è sa mussada pronta da discutir davart il tema cun l'organisaziun ch'è vegnida stgaffida da nov.

b. Politica, legislaziun e pratica da linguas

Convenziun da basa: art. 5, 9, 10, 11, 12, 16

Charta da las linguas: art. 7.1.a, b, c, d, e (barat linguistic sin plaun nazional)

Recumandaziun 1 dal Comité dals ministers concernent la Charta:

«Il Comité dals ministers recumonda a las autoritads svizras da relaschar ina lescha chantunala e/u communal davart l'applicaziun dal franzos e dal **tudestg** envers la publicitad, là nua che questas linguas èn linguas minoritaras.»

Recumandaziun dal Comité d'experts da la Charta (rapport al. 30):

«Il Comité d'experts encuraschescha las autoritads svizras da relaschar ina lescha chantunala e/u communal davart l'applicaziun dal franzos e dal **tudestg** envers la publicitad, en ils chantuns, nua che questas linguas èn tenor la tradiziun linguas minoritaras u linguas maioritaras sin plaun local.»

Recumandaziun dal Comité d'experts da la Charta (rapport cifra 2.5.2):

«Il Comité d'experts recumonda a las autoritads svizras da relaschar ina lescha chantunala e/u communal davart l'applicaziun dal **tudestg** envers la publicitad, là nua che questa lingua è lingua minoritara. »

Cf. las explicaziuns en §73f e §89-92.

93. Concernent las relaziuns a Bosco-Gurin:

En il 7. Rapport da la Svizra aveva il chantun Tessin rendì attent al fatg, che durant ils ultims decennis (a partir da 1990) vegnia constatada – ord vista demografica – ina tendenza regressiva areguard la preschientscha dal tudestg. L'onn 2019 vivevan a Bosco Gurin 49 abitantas ed abitants (tenor las cifras da la secziun Corporaziuns publicas dal chantun Tessin). Davart las linguas principalas e davart las linguas che vegnan discurrendas en las vischnancas u en ils districts na datti naginas cifras actualas. Il chantun Tessin è anc adina da l'avis, che las mesiras structuralas stoppian esser da natira economica per accordar en spezial l'economia regionala cun il turissem da stad e d'enviern.

Il reglament da la vischnanca da Bosco Gurin correspunda a la Lescha communal organica ch'il Cussegl grond tessinois ha relaschà l'onn 1987 e surpiglia en spezial las disposiziuns da quella. En quest reglament reconuscha la vischnanca da Bosco Gurin en l'artigel 2 litera b (lingua e cultura) la preschientscha tradiziunala dal tudestg e dal dialect gualser (Ggurijnartitsch). Ultra da quai menziuna il reglament che «la vischnanca – resguardond l'atgna cumpetenzza ed il dretg surordinà – protegia e promovia il diever a bucca ed en scrit da la lingua tudestga (dialect e tudestg standard) tant en il sector public sco er en il sector privat». En il senn dal reglament ha la radunanza communal da Bosco Gurin approvà ils 21 da december 2018 la «Charta da la vischnanca da Bosco Gurin davart la promoziun da la lingua tudestga (tudestg da Gurin e tudestg standard)» che po vegnir consultada en talian ed en tudestg sin la pagina d'internet da la vischnanca. La designaziun da las vias a Bosco Gurin per tudestg da Gurin è en curs.

Areguard ils aspects culturals e linguistics conferma il chantun sia prontezza da sustegnair novas iniziativas culturalas per promover la lingua e cultura gualsra, premiss ch'i sajan avant maun persunas da contact sin plaun local per tgirar duraivlamain las activitads. Cun il Centro di dialettologia e di etnografia (CDE) ch'è cumpetent per la collavuraziun cun ils museums etnologics regiunals existan gia contacts regulars. La contribuziun finanziaria a l'uniun ed al Museum Walserhaus è vegnida confermada per la perioda 2019–2022 ed auzada levamain. L'onn 2019 è la nova concepziun dal museum, ch'è vegnida subvenziunada dal chantun, vegnida terminada. En quest connex ha la lingua locala survegnì ina pli gronda visibilitad. Il chantun Tessin è anc adina da l'opiniun ch'il sustegn d'instruments che servan a documentar la lingua e cultura, saja ina mesira nizzaivla per promover e per intermediar il territori gualser sco er la lingua e cultura gualsra, cumbain che spects socio-economics na pon uschia strusch vegnir influenzads. En quest senn ha il chantun Tessin cuntinuà cun ses sustegn a favur da las publicaziuns.

94. Concernent las relaziuns ad Ederswiler (chantun Giura):

Il chantun Giura na planisescha naginas midadas da lescha per promover l'utilisaziun dal tudestg ad Ederswiler u en las vischnancas che han ina minoritad tudestga tradiziunala sco Saugern [Soyhières] (cun

l'aclaun Oberriederwald [Rièdes-dessus]), Val Terbi (cun l'aclaun Wyler [Envelier]), Moderswiler [Movelier] e Pleen [Pleigne]. Il chantun Giura ha prestà in sustegn finanziàl specific per ch'il tudestg vegnia utilisà ad Ederswiler. En il senn d'in sustegn general da la vischnanca germanofona survegn Ederswiler ina tscherta summa en il rom da la gulivaziun da finanzas stadi-vischnanca e vischnanca-vischnanca. Ultra da quai conceda il delegà per dumondas communalas ina subvenziun a la vischnanca, quai per distgargiar ils custs specifics en connex cun l'utilisaziun dal tudestg (translaziun da documents uffizials).

Il fatg che Ederswiler è ina vischnanca germanofona na chaschuna nagins problems en las relaziuns cun il stadi. La populaziun dad Ederswiler (119 abitantas ed abitants, stadi dals 31-12-2019) è per gronda part bilingua. Fin ussa n'ha la vischnanca exprimì naginas pretensiuns concernent ina meglra consideraziun dal tudestg en las relaziuns tranter il stadi e la vischnanca.

c. Furmaziun

Convenziun da basa: art. 12.3, 13, 14

Charta da las linguas: art. 7.1.f, g, h; 8.1.a (i), a (iv), b (i), c (i), c (ii), d (i), d (iii), e (ii), f (i), f (iii), g, h, i:

Recumandaziun dal Comité d'experts da la Charta (rapport cifra 2.5.2):

«Il Comité d'experts da la Charta recumonda a las autoritads svizras da garantir l'instrucziun da tudestg sin il stgalim prescolar e sin il stgalim secundar en las vischnancas, en las qualas il tudestg è ina lingua minoritara.»

95. *Chantuns Berna, Friburg, Vallais*: guardar las explicaziuns en §75-§77.

96. *En il chantun Giura* han las forzas d'instrucziun da la 1H e da la 2H dapi plirs onns d'in med d'instrucziun per l'instrucziun da tudestg. En las classas da la 1P fin la 8P instrueschan persunas d'instrucziun ambulantas da lingua tudestga 4 fin 6 lecziuns en il rom da curs d'immersiun e da lavuratori d'in mez di (ATMA). Mintga onn vegnan dadas uschia var 1000 lecziuns. Per uffants da famiglias da lingua tudestga vegnan organisadas occurrenzas bilinguas. Las persunas d'instrucziun tudestgas instrueschan tudestg e matematica en l'emprima lingua tudestg. Sin il stgalim secundar è tudestg in rom obligatoric. Per l'instrucziun d'immersiun bilingua datti dus programs da pilot. Questa purschida vegn cumplettada tranter auter cun barats linguistics, particularmain cun la regiun da Basilea.

97. *En il chantun Tessin* è la scola da Bosco Gurin serrada dapi stgars 20 onns pervia da mancanza da scolaras e scolaras. L'onni da scola 2018/19 abitavan tut en tut 3 scolaras e scolaras en la vischnanca da Bosco Gurin, che frequentavan la scola obligatorica (scolina, scola primara, scola secundara) a Cevio. En il 7. Rapport da la Svizra èsi vegnì rendì attent al fatg, che la fusiun planisada da trais da las quatter vischnancas en la Val Rovana (Bosco Gurin, Campo Valle Maggia e Cerentino) cun la vischnanca da Cevio purtass ina cuminanza pli gronda, er areguard il dumber d'abitantas e d'abitants ed en spezial da scolaras e scolaras da lingua tudestga. Quai pudess esser l'impuls per giuditgar danovamain davart la reintroducziun d'ina instrucziun supplementara en tudestg sco er en la cultura e lingua dals Guaisers, da la quala profitass dal rest tut la populaziun obligada d'ir a scola da la regiun.

d. Autoritads giudizialas

Convenziun da basa: art. 10.3

Charta da las linguas: art. 7.1.d; 9.1.a (i), a (ii), a (iii), b (i), b (ii), b (iii), c (i), c (ii), d; 9.2.a; 9.3:

Nagut ch'i fiss da remartgar.

e. Autoritads administrativas (Confederaziun, chantuns, vischnancas) e manaschis da servetsch publics

Convenziun da basa: art. 10.2, 11.1, 11.3

Charta da las linguas: art. 7.1.d; 10.1.a (i), b, c, 10.2.a, b, c, d, e, f, g, 10.3. a; 10.4.a, b, c, 10.5

Sin plaun chantunal e communal:

Recumandaziun dal Comité d'experts da la Charta (rapport cifra 2.5.2):

*«Il Comité d'experts recumonda d'observar en cas da fusiuns da vischnancas che la reglamentaziun existenta e la pratica locala a favur da la lingua tudestga, sco per **Bosco Gurin** u per **Grand Fribourg/Grossfreiburg**, restian mantegnidas, ubain ch'i vegnian prendidas mesiras correspudentas.»*

98. *Resposta dal chantun Tessin*: Il process da fusiun è anc en curs, dapi l'ultim rapport n'hai però dà naginas midadas essenzialas. L'ultim temp han però circumstanzas betg proceduralas da natira economica e da la politica da sanadad engrevgià il proceder. Uschia han per exempel las elecziuns communalas planisadas

da l'onn 2020 stui vegnir spustadas pervia da la situaziun d'urgenza da sanadad. Las autoritads politicas dal chantun e da las vischnancas beneventan la fusiun.

99. La fusiun da las vischnancas vegn er menziunada al cumenzament da la «Charta der Gemeinde Bosco Gurin zur Förderung der deutschen Sprache (Gurinerdeutsch und Hochdeutsch)». Ed i vegn punctuà che la promoziun da la lingua e cultura stoppia succeder independentamain dal resultat da la procedura. Per la politica da scola è la procedura percenter in criteri decisiv per decider, sche l'instrucziun supplementara en tudestg duai vegnir introducida u betg (cf. §97 da quest rapport).

Resposta dal chantun Friburg: La radunanza costituziunala da Grossfreiburg propona da renconuscher il tudestg sco segunda lingua uffiziala, per ch'ils Romands ed ils Svizzers tudestgs possian emprender ad enconuscher meglier – sin basa facultativa – la cultura e lingua partenaria. La proposta signifitga che tut las famiglias en l'intschess pudessan decider libramain, sche lur uffants absolvan la scola en franzos u en tudestg. In program biling è previs per la scola obligatorica. La renconuschientscha dal tudestg na signifitga – en il senn da la gruppa da lavur – naginas novas obligaziuns, ni per il personal d'instrucziun ni per las employadas ed ils employads da las vischnancas. La gruppa da lavur propona che la nova vischnanca portia il num Freiburg respectivamain Fribourg.

Per la Regenza dal chantun Friburg è in center chantunal dinamic enturn Friburg cun abitantas ed abitants da tuttas duas linguas uffizialas che s'enritgeschan vicendaivlamain tras contacts e tras il barat tranter las culturas, da l'impurtanza la pli gronda. La bilinguitad è per ella in element essenzial dal center chantunal. Ella al dat in'atgna identitad e stgaffescha pussaivladads impurtantas, particularmain en l'economia. Ultra da quai è la Regenza s'obligada da verifitgar tut las recumandaziuns, per exempel quellas da la radunanza costituziunala, che duain simplifitgar la realisaziun dal project da fusiun, inclusiv quellas areguard la lingua uffiziala da las vischnancas.

100. *Resposta dal chantun Giura:* Per la vischnanca d'Ederswiler n'è per il mument planisada nagina fusiun. A chaschun d'in project anteriur concernent Ederswiler (project da fusiun da Delsberg e conturns, 2013–2016), aveva il Comité da fusiun translata en tudestg ils documents d'infurmaziun per mauns da la populaziun d'Ederswiler. En cas d'in project da fusiun futur vegn il chantun Giura a recumandar al Comité da fusiun – tras il delegà per fatschentas communalas – da proceder analogamain.
101. *Resposta dal chantun Vallais:* Las comunicaziuns uffizialas publicas dal chantun Vallais vegnan publicadas en franzos ed en tudestg. Comunicaziuns uffizialas individualas vegnan redigidas en ina da las duas linguas uffizialas, tut tenor il lieu da domicil da l'adressata u da l'adressat resp. tut tenor la lingua, en la quala è vegnida inoltrada la dumonda.

Las vischnancas communitgeschan en lur lingua uffiziala. En las vischnancas da Sierre e da Sion po vegnir duvrà il tudestg en tscherts cas. Tut las vischnancas èn supplitgadas da permetter a lur abitantas ed abitants sco er ad auters circuls da duvrar ina lingua uffiziala da la Confederaziun.

102. *Resposta dal chantun Berna:* Il diever da las linguas uffizialas en il chantun Berna è reglà en il dretg chantunal tenor il princip da la territorialitad da las linguas. Il resguard dal franzos è vegnì rinforzà en il circol administrativ da Bienna dapi l'onn 2018. L'onn 2020 è vegnidas tractadas las pretensiuns da resguardar pli fitg il tudestg en il Giura bernais.
103. Il Bund der angestammten deutschsprachigen Minderheiten in der Schweiz (BADEM) crititgescha che las duas vischnancas bilinguas Schelten/La Scheulte e Seehof/Elay en il chantun Berna vegnan contactadas mintgamai en franzos da las autoritads regiunalas da lingua franzosa, schebain ch'ellas dovran il tudestg sco lingua uffiziala communal.

Recumandaziun dal Comité consultativ per la Convenziun da basa (quart Parairi, al. 107):

*«Il Comité consultativ appellescha a las **autoritads federalas e chantunalas** da ponderar ulteriuras activitads per sensibilisar per ils dretgs da lingua da las personas che appartegnan a las minoritads naziunalas, quai en las administraziuns chantunalas dals chantuns **bilings e trilingos**, er tar ils represchentants da la giustia.»*

104. Concernent il sustegn da la Confederaziun als chantuns bilings cf. §78-§81.

Recumandaziun dal Comité consultativ per la Convenziun da basa (quart Parairi, al. 96 e 94–95):

*«Il Comité consultativ appellescha a las **autoritads federalas e chantunalas** da promover l'utilisaziun d'indicaziuns topograficas bilinguas u trilinguas en ils chantuns ed en las vischnancas bilinguas u trilinguas, particularmain cun extender las pussaivladads legalas per montar talas tavlas en territoris, en ils quals*

abitan tradiziunalmain persunas che appartegnan a minoritads linguisticas, en concordanza cun las disposiziuns en l'artitgel 11 da la Convenziun da basa.»

105. Davart las indicaziuns topografics cf. §82s.

f. Medias en linguas minoritaras / represchentanza proporziunala da las minoritads en il personal da las medias correspondentas / represchentanza da minoritads en ils cuntegns da las medias

Convenziun da basa: art. 6, 9

Charta da las linguas: art. 7.1.d; 11.1.a (i), e (i), g, 11.2, 11.3

Nagut ch'i fiss da remartgar.

g. Activitads ed instituziuns culturalas

Convenziun da basa: art. 5.1, 15

Charta da las linguas: art. 7.1.d; 12.1.a, b, c, d, e, f, g, h, 12.2, 12.3

Recumandaziun dal Comité d'experts da la Charta (rapport al. 69 e 2):

«Il Comité d'experts da la Charta supplitgescha las autoritads da surpigliar ina rolla pli activa en las vischnancas pertutgadas, cura ch'i vegnan lantschadas activitads culturalas en lingua franzosa ed en lingua tudestga.»

106. *Chantuns Berna e Friburg* cf. §84s.

107. *Chantun Vallais*: Tranter ils onns 2018 e 2020 ha il chantun giugà ina rolla activa cun lantschar activitads culturalas en las linguas minoritaras en las vischnancas pertutgadas, inclusiv ils dialects franzos (francoprovenzal). Cun sustegn da l'Uffizi federal da cultura è vegnì lantschà l'onn 2019 il program da promoziun «Projects culturalis per in chantun biling». Otg projects bilings èn vegnids sustegnids finanziaimain, tranter quels il program d'intermediaziun da la Fondation Rilke a Sierre e las «emnas da circus» a Salgesch. Ultra da quai èn las instituziuns dal patrimoni cultural vallesanas s'engaschadas repetidamain per organisar activitads culturalas en las linguas minoritaras.

108. *Chantun Giura*: Il chantun Giura sustegna – sin dumonda – activitads culturalas en tudestg u en tuttas duas linguas, sche quellas activitads adempleschan ils criteris da subvenziun. L'Uffizi da cultura accumpogna – sin gjavisch – interpresas culturalas en connex cun il svilup da tals projects culturalis.

h. Vita economica e sociala

Convenziun da basa: art. 15

Charta da las linguas: art. 7.1.d, 13.1.d, 13.2.b

Nagut ch'i fiss da remartgar.

i. Barat transcunfinal / collavuraziun internaziunala

Convenziun da basa: art. 17, 18

Charta da las linguas: art. 7.1.i, 14a, b

Nagut ch'i fiss da remartgar.

j. Cumbat cunter discriminaziuns

Convenziun da basa: art. 4

Charta da las linguas: art. 7.2

Nagut ch'i fiss da remartgar.

k. Sensibilisaziun per la lingua e cultura tudestga, per toleranza, per la furmaziun e per il dialog intercultural

Convenziun da basa: art. 6.1, 12.1, 12.2

Charta da las linguas: art. 7.3

Nagut ch'i fiss da remartgar.

l. Libertads (reuniun paschaivla, libra associaziun, libra expressiun da l'opiniun, libertad da patratgs, da conscienza e da religiun)

Convenziun da basa: art. 7, 8

Nagut ch'i fiss da remartgar.

m. Access a furmaziun

Convenziun da basa: Art. 12.3

Nagut ch'i fiss da remartgar.

6. Ulteriurs svilups areguard las minoritads linguisticas

a. Deliberaziun da la missiva da cultura 2021–2024

109. La promoziun da la cultura da la Confederaziun vegn dirigida sur ina missiva da finanziaziun da plirs onns. Quella definescha l'orientaziun dal cuntegn da la promoziun da la cultura da la Confederaziun ed ils meds finansials ch'èn necessaris per ella, tranter auter er per la promoziun da linguas. La missiva da cultura per ils onns 2021 fin 2024 è vegnida deliberada dal Cussegl federal ils 26 da favrer 2020 e surdada al parlament. Il parlament ha tractà la missiva il settember ed il december 2020 e definì ils roms dals pajaments per ils differents secturs da promoziun.

En la Missiva da cultura 2016–2020 aveva *il Cussegl federal* definì per l'emprima giada trais axas d'agir centralas per la politica culturala da la Confederaziun: «participaziun a la cultura», «coesium sociala» sco er «creaziun ed innovaziun». Cun la Missiva da cultura 2021–2024 duain vegnir cuntinuadas questas axas d'agir sco er las mesiras ch'èn vegnidas introducidas en la perioda da promoziun 2016–2020. En il sectur da las linguas dat il Cussegl federal – a partir da l'onn 2021 – in accent spezial a la promoziun d'in barat da scolaras e scolars (cf. §113-§116) sco er dal talian e dal rumantsch (cf. §118-§123).

110. En il rom da la planisaziun da la legislatura 2019–2023 (19.078) ha *il parlament* pretendì in «Plan d'acziun per promover la plurilinguitad e l'instrucziun en la lingua e cultura da la patria integrond ils chantuns» (19.078). Tenor il moziunari exista in basegn d'agir considerabel. Cun l'elavuraziun dal Plan d'acziun è vegnì incumbensà il Departament federal da l'intern.

111. Il *Forum Helveticum* beneventa la missiva da cultura 2021–2024 ch'è vegnida deliberada dal Cussegl federal ils 26 da favrer 2020. El sa legra en spezial da las stentas planisadas en connex cun la coesium naziunala e cun il barat linguistic. Il svilup da mesiras da sensibilisaziun en il sectur da las linguas e da la chapientscha sin differents nivels resguarda il Forum Helveticum sco fitg impurtant.

112. Da fitg gronda impurtanza per la *Lia Rumantscha* è la renconuschientscha dal basegn da promover il rumantsch er ordaifer il territori linguistic, che la Confederaziun ha fixà en la missiva da cultura 2021–2024. Ultra da la promoziun da las purschidas existentas elavura la Lia Rumantscha er ina proposta per in project concernent ina instrucziun rumantscha a distanza per il stgalim secundar I e II.

b. Promoziun dal barat da scolaras e scolars

113. Activitads da barat èn impurtantas per la chapientscha tranter las differentas regiuns culturalas e linguisticas e promovon l'emprender linguas. Mintga onn sa participeschan plirs milli scolaras e scolars ad activitads da barat en Svizra (barats singuls e barats da classa). Vitiers vegnan segiurns linguistics da studentas e students, d'emprendistas e d'emprendists e da personas d'instrucziun. Tar il barat tutga er la participaziun a programs da mobilitad europeics.

Sa basond sin l'art. 14 Lling promovon la Confederaziun ed ils chantuns il barat da scolaras e scolars sco er da personas d'instrucziun da tut ils stgalims da scola. Dapi l'onn 2016 ha la Confederaziun concepì dal tuttafatg da nov il dispositiv da promoziun. Il 7. Rapport periodic da la Svizra davart la Charta europeica da las linguas regionalas e minoritaras infurmescha davart ils detagls (cifra 4.2).

En il rom da la Missiva da cultura 2021–2024 han il Cussegl federal ed il parlament decidì da rinforzar la promoziun da barats. Per sviluppar vinavant il barat da scolaras e scolars en il senn da la strategia naziunala «barat e mobilitad» vegnan impundids meds finansials supplementars d'en media 2,5 milliuns francs per onn. Ils meds servan a promover finzialmain projects tras l'agentura Movetia, particularmain projects per barats da classas, per barats singuls, per barats da personas d'instrucziun sco er – a partir da l'onn 2021 – per in program per il barat en la furmaziun professiunala da basa, che duai vegnir concepì. Sco contribuziun per realisar la strategia ha la Conferenza svizra da las directuras e dals directurs chantunals da l'educaziun publica deliberà ils 28 da mars 2019 las Recumandaziuns executivas per coordinar il barat e la mobilitad sin plaun interchantunal.

114. Il chantun Tessin giavischa in'extensiuon explicita da la promoziun da la mobilitad er en la furmaziun professiunala ed en connex cun il passadi da la scolaziun al mund professiunal, senza limitaziun a personas d'instrucziun ed a scolaras e scolars dals stgalims secundars I e II.

115. Tenor il *Forum per l'italiano in Svizra* èn ils barats linguistics cun la Svizra italoфона limitads en cumparegliaziun cun las autras regiuns linguisticas.

116. *La Lia Rumantscha* renda attent che la promoziun da barats da scholaras e scholars è bainvegnida, che la difficultad en cas dal rumantsch saja però quella, ch'i dettia mo in dumber limità da scolas rumantschas. Per quest motiv stoppian vegnir realisadas purschidas alternativas, per exempel ses project «Emnas da cultura e lingua rumantscha».

c. Promover projects en il sector da la furmaziun professiunala en connex cun la plurilinguitad

117. En il rom da sia promoziun da projects subvenziunescha il Secretariat da stadi per furmaziun, retschertga ed innovaziun (SEFRI) projects per sviluppar la furmaziun professiunala e per sviluppar la qualitad e paja contribuziuns per prestaziuns d'interess public. L'artitgel 55 da la Lescha federala davart la furmaziun professiunala (LFPr) prevesa differentas contribuziuns da promoziun per projects en connex cun la plurilinguitad.

Artitgel 55 alinea 1 litera d LFPr: Mesiras per megliar la chapientscha ed il barat tranter las cuminzanzas linguisticas

Tenor l'artitgel 55 alinea 1 litera d LFPr valan sco prestaziuns spezialas particularmain: «mesiras per megliar la chapientscha ed il barat tranter las cuminzanzas linguisticas (art. 6);» Exempels da projects sustegnids:

– Plurilinguitad en la professiun

Mintga onn vegnan instruids cuminaivlamain emprendistas ed emprendists da differentas regiuns linguisticas. Igl è vegnì sviluppà in model per la furmaziun professiunala plurilingua. Quest model è adattà per tut las professiuns, en las qualas ha lieu ina instrucziun plurilingua da scola professiunala.

– *Swiss Mobility* En il rom da quest project dals chantuns Lucerna, Vad e Tessin vegnan sviluppads ed examinads models che sa refereschan a la pratica. La finamira è quella, da francar duraivlamain il barat en l'entira Svizra en la furmaziun professiunala. En in'emprima fasa survegnan personas suenter l'emprendissadi la pussaivladad da cumbinar in praticum professiunala cun curs da lingua durant 3 fin 9 mais.

– Visite: barat d'emprendistas e d'emprendists

L'uniun «Visite» che vegn purtada da Rotary Svizra/Liechtenstein, organisescha dapi passa 17 onns in barat d'emprendistas ed emprendists. Quest project che vegn sustegnì dal SEFRI, metta a disposiziun las structures necessarias per organisar barats en la Svizra dal vest, entant che purschidas correspondentas èn gia vegnidas realisadas en la Svizra tudestga e taliana.

Artitgel 55 alinea 1 litera c LFPr: Creaziun da meds d'instrucziun per las minoritads linguisticas

Il SEFRI po er – sa basond sin l'artitgel 55 alinea 1 litera c LFPr – promover la creaziun da meds d'instrucziun per las minoritads linguisticas.

Meds d'instrucziun per la furmaziun professiunala da basa

Qua sa tracti da promover la creaziun da meds d'instrucziun per las minoritads linguisticas en la furmaziun professiunala da basa, en spezial per l'instrucziun da las enconuschientschas da la professiun en scolas professiunalas e per curs intermanaschials (terz lieu da furmaziun).

La Confederaziun surpiglia ils custs da la translaziun e dal correctorat dals meds d'instrucziun per las minoritads linguisticas. Ella resguarda las recumandaziuns da la CREME (Commission romande pour l'évaluation des moyens d'enseignement) e dal GLIMI (Gruppo di Lingua Italiana per i Materiali d'Insegnamento). Sco meds d'instrucziun valan materialias didacticas, pedagogicas e metodicas per l'instrucziun en las scolas professiunalas ed al terz lieu da furmaziun (curs intermanaschials). Els servan ad intermediar savida e sa basan mintgamai sin las finamiras da prestaziun u sin las cumpetenzas d'agir da l'Ordinaziun da furmaziun e dal Plan da furmaziun da la professiun respectiva.

Meds d'instrucziun per scolas spezialisadas superiuras

Qua sa tracti da promover la creaziun da meds d'instrucziun per las minoritads linguisticas en las scolas spezialisadas superiuras.

La Confederaziun surpiglia ils custs da la translaziun e dal correctorat dals meds d'instrucziun per las minoritads linguisticas. Ella resguarda las recumandaziuns da la Conférence romande des directeurs des écoles supérieures (CRODES) e da la Conferenza svizra delle scuole specializzate superiori Ticino

(Conferenza SSS Ticino). Sco meds d'instrucziun valan materialias didacticas, pedagogicas e metodicas per l'instrucziun en las scolas spezializadas superiuras. Els servan ad intermediar savida e sa basan mintgamai sin ils plans d'instrucziun generals federals e sin las cumpetenzas d'agir dal plan d'instrucziun dal studi respectiv.

Ils ultims onns ha il SEFRI pajà tut en tut 2,3 milliuns francs a tals projects e promovì uschia las abilitads linguisticas e la mobilitad. La promoziun da projects stat a disposiziun sco instrument; la finanziaziun vegn cuntinuada er en la perioda da promoziun FPI 2021–2024.

d. Promoziun da l'instrucziun en rumantsch ed en talian en Svizra tras las autoritads federalas

Recumandaziun dal Comité dals ministers concernent la realisaziun da la Convenziun da basa:

«Promover l'instrucziun en rumantsch ed en talian ordaifer ils territoris, nua che las persunas che appartegnan a questas minoritads linguisticas vivan tradiziunalmain, particularmain en las grondas citads; tschertgar il dialog cun las represchentantas ed ils represchentants da las minoritads pertutgadas ed identifitgar il basegn dals Romanfons e dals Italo-fons per l'instrucziun sin il stgalim secundar (stgalim secundar II) en lur lingua».

118. Il studi cun il titel «Posizione dell'italiano in Svizzera. Uno sguardo sul periodo 2012–2020 attraverso alcuni indicatori» che vegn sustegnì dal «Forum per l'italiano in Svizzera», mussa ch'ils indicaturs demografics cusseglian ina intervenziun pussaivla da la populaziun cun talian sco segunda lingua en la politica da linguas. Grazia a l'amplificaziun da questa cumpetenzza fissi pussaivel – en ils egls dal Forum – da rinforzar en general la lingua taliana, en spezial ordaifer il territori da la Svizra taliana.

119. En il rom da la *missiva da cultura 2016–2020* aveva il Cussegl federal concludì ina retscha da mesiras per promover la lingua taliana en Svizra (ordaifer il territori linguistic tradiziunal). Ella aveva mess in accent sin il sustegn da projects per promover il talian en la furmaziun ed en l'instrucziun, en spezial per rinforzar las mesiras da sensibilisaziun ed ils projects culturals en las scolas, per concepir materialias d'instrucziun en talian e per promover las maturitads bilinguas cun talian.

Las mesiras prendidas èn sa cumprovadas e vegnan cuntinuadas en la perioda 2021–2024. Parallelamain a quai duai vegnir examinà, sch'il sustegn da l'instrucziun bilingua po vegnir extendì sin la scola obligatorica, particularmain sin il stgalim secundar I. Il sustegn duess resguardar tut ils instruments e tut ils svilups didactics da l'instrucziun immersiva tenor ils plans d'instrucziun vertents.

Ultra da quai ha il Cussegl federal concludì mesiras cumparegliablas per promover il rumantsch en la diaspora. L'onn 2020 èn vegnids realisads emprims projects da pilot. I sa tracta en spezial da purschidas da scolaziun per uffants che van gia a scola e per uffants da la vegliadetgna prescolara sco curs davart la lingua e cultura rumantscha.

120. *Il chantun Tessin* persequitescha attentamain la situaziun dal talian er ordaifer la Svizra taliana, bain savend che la protecziun dal talian sto succeder en il context pli vast da la promoziun da la plurilinguitad sin plaun naziunal.

121. La *Lia Rumantscha* punctuescha ch'in sustegn ideal ed eventualmain organisatoric tras la Confederaziun e tras ils chantuns saja central per francar purschidas da furmaziun rumantschas a distanza en las scolas svizras ordaifer il territori linguistic rumantsch.

122. Tenor l'avis dal *Forum per l'italiano in Svizzera* vegn il talian anc adina emblidà memia savens en cas da communicaziuns uffizialas e purschè en moda betg adina sufficiente en l'instrucziun. I vegn rendì attent ch'il talian na vegn de facto betg instrui en tut ils chantuns e ch'el manca praticamain dal tutfatg en la furmaziun professiunala.

123. Tenor la *Pro Grigioni italiano* fissi ultra da quai fitg impurtant da sustegnair l'introducziun da scolas bilinguas, per ch'il talian vegnia promovì uschè bain sco pussaivel er ordaifer il territori linguistic talian.

e. Svilup da la plurilinguitad en l'administraziun federala

Recumandaziun dal Comité dals ministers concernent la Convenziun da basa:

«[...] Cuntinuar **sin plaun federal** cun las stentas che procuran per l'egualitad effectiva da las personas da las cuminanzas linguisticas uffizialas, uschia ch'ellas pon duvrar vinavant lur atgna lingua en il contact cun l'administraziun federala» (cf. il quart Parairi dal Comité consultativ al. 87 ed 89).

124. Il december 2019 ha il *Cussegl federal* publictà il rapport «*Promozion da la plurilinguitad entaifer l'administraziun federala – Rapport d'evaluaziun e recumandaziuns per la politica da plurilinguitad – Svilup da 2015 fin 2019 e perspectives per 2020 fin 2023*». La realisaziun da la politica da plurilinguitad fa part da las prioritads dal Program da legislatura 2019–2023.

Durant la perioda 2015–2019 è entrà en vigur in rom parzialmain revedì da regulaziuns per la politica da linguas. El ha procurà per ils departaments e per la Chanzlia federala (ChF) disposiziuns pli liantas ed ha rinforzà il status da la funcziun «delegà dal Cussegl federal per la plurilinguitad». Quai declera la dimensiun speziala da las stentas ch'èn vegnidas fatgas per renovar l'instrument da governance, per realisar in catalog da mesiras ambiziunà e per far in'emprima evaluaziun generala da las mesiras da promozion.

Questas lavurs èn vegnidas accompagnadas da dus projects specifics, numnadamain dal project *Evaluaziun da las cumpetenzas linguisticas ECL dal personal federal*.

Dapi l'onn 2018 ha tut il personal federal per l'emprima giada la pussaivladad da registrar sias *cumpetenzas linguisticas*. A maun da questas datas poi vegnir mesirà, sche las pretensiuns tenor l'artitgel 8 alinea 1 da l'Ordinaziun da linguas (OLing) èn ademplidas, e las stentas ch'èn necessarias per serrar las largias en vista mesauna pon vegnir planisadas. Da princip poi vegnir ditg che las stentas las pli grondas ston vegnir prestadas dal cader mesaun (classa da salari 24–29) cun funcziun directiva.

Per l'emprima giada èn ussa er avant maun enconuschientschas dal «chapital linguistic», che stat a disposiziun al patron e che cumpiglia dapli che mo l'emprima lingua, sco er da la dimensiun dal portfolio da linguas existent. Il personal federal mussa in grond engaschament vers ina plurilinguitad.

L'aggiunta 4 dal rapport dal december 2019 cuntegna ultra da quai il *svilup dals onns 2008 fin 2018 areguard la represchentanza da las cuminanzas linguisticas* tenor departament (incl. Chanzlia federala), tenor unitad administrativa e tenor gruppa da classe da salari. Per l'onn 2018 mussan las cifras tut en tut in svilup positiv che correspunda quasi als giavischs da la OLing (sur tut las classes da salari).

125. Il zercladur 2020 ha il Cussegl federal fixà las *finamiras strategicas 2020–2023 da sia politica da plurilinguitad entaifer l'administraziun federala*. Ultra da las finamiras generalas, sco la represchentanza equilibrada da las cuminanzas linguisticas (en las unitads administrativas ed en ils cadens), la meglieraziun da las cumpetenzas linguisticas dal personal e l'extensiun da la scolaziun linguistica, metta il Cussegl federal l'accent sin la coordinaziun interdepartamentala sco er sin la promozion da la plurilinguitad cun agid da novas mesiras d'impuls e da sensibilisaziun. L'agenda da las lavurs planisadas prevesa ina bilantscha intermediara (per la fin da l'onn 2021) sco er in rapport da 4 onns (per la fin da l'onn 2023). Infurmaziuns detagliadas stattan a disposiziun sut www.plurilingua.admin.ch.

126. Sa basond sin las enconuschientschas dal rapport concernent la promozion da la plurilinguitad entaifer l'administraziun federala ha ina *moziun parlamentara 20.3920 da la Cumissiun d'instituziuns politicas dal Cussegl naziunal* incumbensà il Cussegl federal il fanadur 2020, da far – durant in temp commensurà – in monitoring da las annunzias a las plazzas libras per eruir la cuminanza linguistica ed il chantun da derivanza da las candidatas e dals candidats. La moziun è vegnida acceptada da las Chombras federalas sin proposta dal Cussegl federal.

La Cumissiun d'instituziuns politicas dal Cussegl naziunal ha inoltrà – medemamain il fanadur 2020 – ultra da quai in postulat 20.3921 che incumbensescha il Cussegl federal da rediger in rapport davart l'observanza da las directives concernent la promozion da la plurilinguitad entaifer l'administraziun federala. Il Cussegl federal ha proponì d'acceptar il postulat ed ha renvià al fatg, ch'il rapport pretendì vegnia redigi en il rom dal rapport da 4 onns 2020–2023 davart la promozion da la plurilinguitad entaifer l'administraziun federala, e ch'in rapport separà na saja betg necessari. Il Cussegl naziunal ha acceptà il postulat l'october 2020.

127. La fin da l'onn 2020 èn vegnids publictgads ils resultats dal studi «*Les langues du pouvoir*» dal *Center per democrazia Aarau* (CDA). Quel studi mussa che la situaziun da la plurilinguitad è bain sa meglierada, ma che las finamiras n'èn anc betg cuntanschidas. Ulteriuras infurmaziuns: <https://www.zdaarau.ch/publikationen-1>

Sco reacziun sin il studi CDA han pliras parlamentarias e plirs parlamentariss sutta mess al Cussegl federal dumondas respectivass il december 2020 (Ip. 20.4408 Wehrli Laurent; dumonda 20.1074 Gysin Greta). En sia posiziun ha il Cussegl federal fatg endament sias finamiras strategicas per promover la plurilinguitad, ch'èn cuntegnidas en il Program da legislatura 2019–2023, ed ha renvià al fatg, che las mesiras per meglierar anc pli fitg la plurilinguitad vegnian realisada en quest rom.

La moziun 20.4517 Matter Michel dals 16 da december 2020 ha incumbensà il Cussegl federal da preschentar in rapport da sintesa che resumescha las mesiras prendidas ed ils progress cuntanschids, e quai areguard la quantidad (represchentanza) ed areguard la qualidad (enconuschientschas linguisticas) sco er areguard la posiziun dal talian entaifer l'administraziun federala. Sin fundament da las basas e pervia dals instruments existents che l'administraziun federala ha introduci areguard la represchentanza da las cuminanzas linguisticas, ha il Cussegl federal resguardà en sia resposta las pretensiuns da la moziun sco gia ademplidas. Pia ha el dumandà da refusar la moziun.

128. Il mars 2021 ha il Cussegl federal deliberà ses *Reporting Personalmanagement 2020*. El ha constatà che las quotas da tut las quatter linguas naziunalas sa chattain per l'emprima giada entaifer las valurs previsas per la fin da l'onn 2023. I valan las suandantas valurs previsas:

tudestg 68,5 %–70,5 %
franzos 21,5 %–23,5 %
talian 6,5 %–8,5 %
rumantsch 0,5 %–1,0 %

129. La *Lia Rumantscha* pretenda ina sensibilisaziun cuntinuanta da l'administraziun federala per *l'utilisaziun dal rumantsch*. Ella propona ch'il «carnet d'obligaziuns» da las presidentas resp. dals presidents da las chombras da l'Assamblea federala vegnia cumpletà cun ina incumbensa d'observar l'equiliber linguistic en la gestiun da las chombras resp. en las debattas da las chombras. Er il parlament sez è s'engaschà per la promoziun dal rumantsch en la lavur parlamentara (ils cuntegn e las gruppas en mira da las mesiras en l'administraziun federala ed en il parlament n'èn betg ils medems).

Per incumbensa da la delegada per la plurilinguitad, che coordinescha las activitads, è la Lia Rumantscha responsabla dapi l'onn 2021 *per sensibilisar l'administraziun federala per la lingua e cultura rumantscha*.

Dapi l'onn 2015 organischescha l'administraziun federala ultra da quai ina campagna concernent la *sensibilisaziun per la lingua e cultura da la Svizra taliana*. La sensibilisaziun dal persunal federal vegn coordinada da la delegada dal Cussegl federal per la plurilinguitad. Ella è responsabla per surdar quest mandant.

f. La rolla da la SRG SSR en connex cun la promoziun da las linguas minoritaras en Svizra

130. Sco gia menziunà (cf. §39) cuntegna la *Concessiun da la SRG SSR dals 29 d'avust 2018* ussa ina *disposiziun davart la promoziun dal barat tranter las regiuns linguisticas* (art. 12). En sia purschida d'infurmaziun actuala ed en autras purschidas che sveglian l'interess d'in grond public, sto la SSR mintgamai resguardar las autras regiuns linguisticas. En ses rapport annual duai la SRG SSR far indicaziuns davart las mesiras concernent il barat tranter las regiuns linguisticas (art. 38 al. 2 lit. c Concessiun da la SRG SSR). Cun questas disposiziuns èn las prescripziuns da las autoritads ussa francadas en la Concessiun. Las prestaziuns da la SRG SSR en quest sector central dal servetsch public èn pia vegnidas precisadas e validadas correspudentamain. Il UFCOM lascha analisar cuntinuadamain ils programs, per controllar, tge prestaziuns che la SRG SSR fa a favur dal barat tranter las regiuns linguisticas.

Il nov format da program «Play Suisse», ch'è vegnì lantschà il november 2020, è ina mesira impurtanta da la SRG SSR per promover il barat tranter las regiuns linguisticas. La nova plattafurma da streaming porscha films, serias e films documentars svizzers mintgamai en la versiun originala cun suttitels en tudestg, en franzos, en talian e mintgant er en rumantsch.

La Concessiun da la SRG SSR dals 29 d'avust 2018 cuntegna er *precisaziuns en connex cun la consideraziun da las linguas naziunalas*: Tenor ils princips concernent la purschida publicistica (art. 3) è la SRG SSR obligada da furnir prestaziuns equivalentas en tudestg, en franzos ed en talian e da resguardar il rumantsch en moda adequata. Tenor l'artitgel 16 (programs da radio) emetta la SRG SSR in program per la regiun linguistica rumantscha, che conceda blera piazza a la cultura rumantscha e che derasa contribuziuns d'infurmaziun actualas. Ultra da quai prevesa l'artitgel 17 (programs da televisiun) che la SRG

SSR emetta mintgamai dus programs per la regiun linguistica tudestga, franzosa e taliana e che quests programs cuntengnan er emissiuns en rumantsch.

In ulteriur pass impurtant è stada *l'aboliziun da la restricziun da segns per la purschida online en rumantsch*. Ils 29 da schaner 2020 ha il Cussegl federal numnadamain decidì che las contribuziuns da text en rumantsch en la purschida online da la SRG SSR na duajan betg pli sutastar ad ina restricziun da segns a partir dal 1. da mars 2020. La concessiun da la SRG SSR è vegnida adattada correspudentamain (art. 18). Quai permetta ina nova cooperaziun tranter la SRG SSR e las medias grischunas privatas. Cun questa adattaziun vegn er prestada ina contribuziun al mantegniment da las purschidas da las medias rumantschas.

Per garantir ch'il schurnalissem en rumantsch vegnia mantegnì han las medias grischunas privatas elavurà – ensemen cun la SRG SSR – il project «*Medias rumantschas*». En il rom d'ina cooperaziun vegnan barattads gratuitamain cuntengns che sa basan sin texts. Radiotelevisiun Svizra Rumantscha (RTR), ina societad regiunala da la SRG SSR, metta a disposiziun a las medias stampadas grischunas novitads online actualas en rumantsch grischun. Viceversa surpiglia er la RTR texts da las medias privatas (cf. §66s).

131. Il december 2020 è vegnida inoltrada ina interpellaziun parlamentara 20.4479 Carobbio Guscetti Marina concernent la *nova orientaziun da Rete Due, dal segund program da radio da la RSI*, ch'emetta infurmaziuns complementaras davart la cultura taliana. En sia resposta ha il Cussegl federal scrit che la nova orientaziun planisada da Rete Due cuntengnia en emprima lingia in spustament da purschidas sin auters programs linears (p.ex. Rete Uno) e sin auters vecturs (p.ex. sco purschidas online sin dumonda). Las disposiziuns da la Concessiun na vegnian betg violadas tras quai. Rete Due vegn a metter er vinavant il focus sin musica da qualitat, sin art e cultura, sin litteratura svizra e sin la preschientscha da l'Italianitad en Svizra.
132. La *Lia Rumantscha* crititgescha che la SRG SSR resguardia adina puspè mo ina Svizra trilingua en ses rapports. Uschia haja er il Servetsch da mediaziun da la SRG SSR da la Svizra tudestga (dossier nr. 6684) crititgà ch'il taschentar il rumantsch en in'emissiun davart la plurilinguitad en Svizra violeschia la preschentaziun adequata dals fatgs, che vegn pretendida tenor l'art. 4 da la Lescha federala davart radio e televisiun. Pervia da quai sto la SRG SSR – or da la perspectiva da la Lia Rumantscha – dar dapli atenziun da betg marginalisar la gruppa linguistica rumantscha en ses rapports.
133. La *Pro Grigioni italiano* s'exprima criticamain envers la SRG SSR. Il biro da la RSI a Cuira che duai represchentar las valladas italofonas, è sutequipà en cumparegliaziun cun las cunvegns fixadas.

g. Perscrutaziun en il sector da la plurilinguitad

134. Sa basond sin l'art. 17 L'ling finanziescha la Confederaziun in center da competenza scientific per coordinar, per introducir e per realisar la perscrutaziun applitgada en il sector da las linguas e da la plurilinguitad. La Confederaziun paja agids finansials annuals dad 1,5 milliuns francs a l'Institut da plurilinguitad da l'Universitad e da la Scola auta da pedagogia da Friburg (IPP). Ina cunvegna da prestaziun regla la collavuraziun. Per incumbensa da la Confederaziun ha il IPP realisà cun success dus programs da perscrutaziun (2012–2014 sco er 2016–2020). L'activitad dal IPP vegn evaluada regularmain d'in Comité scientific d'experts che lauda la qualitat dal program e da sias prestaziuns sco er la relevanza dal project da perscrutaziun.

Il terz program da perscrutaziun 2021–2024 è vegnì lantschà il cumenzament da l'onn 2021. El è vegnì elavurà en in process da plirs stgalims e sin basa d'ina consultaziun da vasts circuls. El cumpiglia tut en tut dudesch projects en ils secturs «Plurilinguitad individuala» ed «Emprender ed instruir linguas, giuditgar ed evaluar cumpetenzas linguisticas», ch'èn vegnids realisads independentamain dal IPP sez u en collavuraziun cun autras instituziuns da perscrutaziun (www.zentrum-mehrsprachigkeit.ch/fr).

h. Instrucziun da las linguas naziunalas

Preschentaziun dals svilups actuals e deliberaziun da recumandaziuns/strategias

135. La promoziun da linguas è ina premissa impurtanta per ina carriera da scola prosperaivla. Il sustegn che corresponda als basegns dals chantuns per realisar la strategia da linguas da l'onn 2004 è ina incumbensa da coordinaziun constanta da la Conferenza svizra da las directuras e dals directurs chantunals da l'educaziun publica CDEP. A la promoziun da la lingua da scola locala vegn dada in'atenziun speziala. Il potenzial da la plurilinguitad vegn reconuschì e sia promoziun vegn integrada en il dialog dals gremis e da las raits. Il barat e la mobilitad tranter las regiuns linguisticas vegnan promovids cun recumandaziuns d'execuziun e cun cundiziuns generalas da sustegn.

Armonisaziun da l'instrucziun da las linguas naziunalas

136. La Cunvegna interchantunala davart l'armonisaziun da la scola obligatorica (Concordat HarmoS) oblighescha ils chantuns d'armonisar ils stgalims da furnaziun ed uschia ils plans d'instrucziun sco er da coordinar ils meds d'instrucziun sin plaun da las regiuns linguisticas. Perquai ch'i dat en Svizra differenzas considerablas sin plaun cultural, pedagogic e curricular tranter las regiuns linguisticas, èn questas incumbensas vegnidas delegadas a las regiuns linguisticas (art. 8 Concordat HarmoS). Ils plans d'instrucziun da las regiuns linguisticas sa drizzan tenor ils standards da furnaziun naziunals.

Ils chantuns da la Svizra franzosa han elavurà il Plan d'études romand (PER). El sa basa sin la Cunvegna dals chantuns da la Svizra franzosa (Convention scolaire romande). Dapi l'onn 2014/2015 vegnan tut las scolaras e tut ils scolars da la scola obligatorica da la Svizra franzosa instruids tenor il PER. Il plan d'instrucziun per il chantun Tessin talian, il Piano di studio, è vegni introduci durant ina fasa da realisaziun da 3 onns a partir da l'onn da scola 2015/2016. En ils 21 chantuns tudestgs e plurilinges è vegni introduci il Plan d'instrucziun 21 (per gronda part durant l'onn da scola 2017/2018 u durant l'onn da scola 2018/2019).

Valurs directivas per l'instrucziun da linguas

137. Il Concordat HarmoS prescriba che l'instrucziun d'ina segunda lingua naziunala u da l'englais sco lingua estra cumenza il 5. resp. il 7. onn da la scola obligatorica. Fin la fin da la scola obligatorica duai vegnir cuntanschi in nivel da cumpetenzas equivalent en questas duas linguas. Il nivel vegn prescrit da las finamiras da furnaziun naziunalas (standards da furnaziun) per l'instrucziun da linguas. A partir da l'onn da scola 2020/2021 han 24 chantuns realisà las valurs directivas da la strategia da linguas da l'onn 2004 e da l'artitgel 4 dal Concordat HarmoS. Quests chantuns represchentan in pau dapli che 99 % da la populaziun residenta. Dus chantuns han autras regulaziuns e na prevesan naginas midadas.

Purschida d'ina instrucziun facultativa en ina terza lingua naziunala

138. Las linguas naziunalas han in status spezial en la scola obligatorica. L'instrucziun d'ina terza lingua naziunala na fa betg part da las valurs directivas da la strategia da linguas, contribuescha però a la chapientscha vicendaivla tranter las regiuns linguisticas. Pervia da quai metta la gronda part dals chantuns a disposiziun sin il stgalim secundar l'ina purschida d'ina instrucziun facultativa d'ina terza lingua naziunala, che tegna quint dals basegns.

Promoziun da la lingua naziunala talian en ils gimnasis svizzers, recumandaziuns ed evaluaziun

139. En ils gimnasis valan l'emprima lingua, ina segunda lingua naziunala ed ina terza lingua sco roms fundamentals. Igl è pussaivel da porscher in'ulteriura lingua moderna: ina terza lingua naziunala, englais, spagnol u russ. Mintga chantun fixescha sia purschida tenor sias basas legalas; ina terza lingua naziunala na sto betg vegnir purschida ex num en quest connex. La radunanza plenara da la CDEP ha formulà l'onn 2015 sias recumandaziuns per promover la lingua naziunala talian en ils gimnasis svizzers, suenter che la Cumissiun svizra da maturitad aveva publictà l'onn 2013 propostas per meglierar la purschida e per augmentar l'attractivitat. Questas recumandaziuns èn vegnidas sutmessas l'onn 2020 ad in'emprima evaluaziun qualitativa e quantitativa.

Plurilinguitad, barat e mobilitad en l'instrucziun da linguas

140. Cf. §113.

i. Fusiun da vischnancas en il chantun Grischun

Recumandaziuns dal Comité consultativ per la Convenziun da basa (quart Parairi, al. 122–123):

«Il Comité consultativ appellescha a las autoritads chantunalas dals chantuns bilings e trilinges, da garantir che las represchentantas ed ils represchentants da tut las cuminanzas vegnian tadlads er en cas d'ina fusiun d'unitads administrativas, e ch'ils dretgs da las persunas che appartegnan a minoritads linguisticas na vegnian betg restrenschiads pervia da la reforma dal territori e da l'administraziun. El pretenda da las autoritads chantunalas e communalas da promover e da proteger – en cas da basegn ed en enclegientscha cun las represchentantas ed ils represchentants da questas cuminanzas – la plurilinguitad en tut il territori da las novas unitads plurilinguas».

141. Las directivas legalas resultan en spezial da la Constituziun federala (Cst.), da la Constituziun chantunala sco er da la Lescha da linguas dal chantun Grischun (LLing). La dumonda da la(s) lingua(s) (futura[s]) vegn tematisada en moda proactiva en il rom d'in project da fusiun, nua ch'ella pertutga las linguas minoritaras rumantsch e/u talian.

L'art. 70 al. 2 Cst. fixescha il rom da dretg constituional per proteger las minoritads linguisticas tradiziunalas.

Tenor l'art. 3 al. 2 frasa 1 CC han il chantun e las vischnancas l'obligaziun da prender las mesiras necessarias per mantegnair e per promover la lingua rumantscha e taliana. Tras quai che l'art. 3 al. 3 CC oblighescha las vischnancas da respectar la cumposiziun linguistica tradiziunala da lur territori e da resguardar las minoritads linguistics, cura ch'i sa tracta da determinar la lingua uffiziala e da scola, reconuscha la Constituziun chantunala en quest regard tant l'autonomia linguistica communal sco er il princip territorial en il senn da l'art. 70 al. 2 Cst. (cf. missiva 2006–2007, p. 92).

Il princip territorial, ch'è francà en la Constituziun federala ed en la Constituziun chantunala, vegn er precisà e suttastritgà en l'art. 1 al. 2 LLing sco princip particular da la politica chantunala da linguas. Quai tras il fatg ch'il chantun e las vischnancas vegnan obligads da tegnair quint da la cumposiziun linguistica usitada dals territoris e da prender resguard da la communad linguistica tradiziunala, cura ch'i sa tracta d'ademplier lur incumbensas.

142. L'instrument per ina regulaziun cuminaivla da las linguas en la nova vischnanca, che permetta da chattar in consens, è il contract da fusiun che vegn concludì da tut las vischnancas e che sto vegnir approvà da la Regenza. Sco mesiras pussaivlas, almain per mantegnair il status quo linguistic ubain schizunt per rinforzar la lingua, vegnan ed èn vegnids definids da la Regenza ils suandants puncts en cas da fusiuns da vischnancas, che portan a vischnancas plurilinguas:

- La scola sto vegnir manada vinavant en moda monolingua en rumantsch, nua ch'i deva fin ussa gia scolas monolinguas.
- Ils uffants da la nova vischnanca ston frequentar la scola rumantscha.
- Ils servetschs da las autoritads e da l'administraziun ston vegnir furnids a las abitantas ed als abitants er vinavant en lur lingua tradiziunala en ina moda e maniera adequata.
- La vischnanca fusiunada sto procurar che la lingua tradiziunala na svaneschia betg plaun a plaun or dal mintgadi. Per quest intent ston vegnir francadas mesiras adequatas en la Constituziun communal ed en ina Lescha communal da linguas.
- Plinavant sto la nova vischnanca promover la lingua rumantscha en moda persistente cun ideas e cun daners.

143. Per fusiuns che vegnan realisadas entaifer in perimenter linguistic omogen, na dovri naginas ulteriuras regulaziuns. Uschia è daventada l'onn 2010 or da tschintg anteriuras vischnancas monolinguas (talianas) ina nova vischnanca da Bregaglia. Il medem è capità en connex cun las vischnancas monolinguas rumantschas Valsot (2013), Lumnezia (2013), Scuol (2015), Zernez (2015) u Breil (2018).

A chaschun da la fusiun da Glion (2014) è ina vischnanca vegnida obligada per l'emprima giada da relaschar ina buna lescha da linguas. Uschia pon las numerusas persunas che discurren rumantsch da l'anteriura citad da Glion che valeva sco citad tudestga, medemamain profitar dals servetschs en lur lingua. Las scolas en ils lieus da scola ch'eran fin ussa rumantschs, han stuì vegnir manadas vinavant sco scolas monolinguas cun in'obligaziun d'instrucziun per ils uffants che abitan en quests lieus.

Fatgs sumegliants èn vegnids statuids per la fusiun da la vischnanca d'Alvra (2015). Formalmain è er questa nova vischnanca plurilingua (rumantsch e tudestg), quai che ha manà ad in rinforzament da la lingua minoritara, perquai che er las abitantas ed ils abitants en ils vitgs «tudestgs» pon sa drizzar en rumantsch a la vischnanca resp. pon survegnir ils servetschs da quella en questa lingua. Obligatorica è er qua l'instrucziun en rumantsch dals uffants da las anteriuras vischnancas rumantschas.

Quest ultim punct vala er per la fusiun da la vischnancas da Sursaisa Mundaun (2016). Ultra da quai è er qua vegnida relaschada ina buna lescha da linguas.

In pau pli speziala è la situaziun en connex cun la fusiun da la vischnanca da Bravuogn Filisur (2018). A Bravuogn vegn discurren rumantsch mo pli d'ina minoritad da circa in quart da la populaziun. In'enquista linguistica ha purtà a glisch quest fatg. La nova vischnanca da Bravuogn Filisur è pia plurilingua tudestga e rumantscha, ma il rumantsch na gioga gia dapi blers decennis strusch pli ina rolla en il mintgadi administrativ. La fusiun ha dentant mussà a la populaziun ch'i stoppia vegnir dada in'attenziun pli gronda a la lingua tradiziunala. Dapi lura èn differentas publicaziuns (p.ex. en il «Greifensteiner») vegnidas fatgas en bargunzegner.

L'ultima fusiun a la vischnanca da Muntogna da Schons (2021) ha fatg or d'ina vischnanca anteriuramain bilingua ed or da trais vischnancas tudestgas ina vischnanca bilingua cun l'obligaziun d'instruir ils uffants en rumantsch. Ultra da quai ha la Regenza pajà in quart milliun francs per rinforzar il rumantsch.

144. La *Lia Rumantscha* rapporta ch'il rumantsch saja francà memia pauc en la realisaziun pratica da la vischnanca bilingua da Glion, cumbain che la grupp linguistica rumantscha furmia la maiorità. Uschia debatteschia per exempel il parlament communal en emprima lingua en tudestg. Per promover la plurilinguitad ha la Lia Rumantscha preparà ed accompagnà ina debatta bilingua. Il fatg ch'i vegnia debattà per rumantsch en la vischnanca haja ina gronda influenza sin la valur da questa lingua per la societad.

La *Lia Rumantscha* beneventa che la nova vischnanca da Muntogna da Schons porta in num rumantsch. Quai reflecteschia la posiziun da la vischnanca en il territori linguistic rumantsch. Ultra da quai definescha l'artitgel da linguas en la constituziun communal che la vischnanca sa chattia sin il territori linguistic rumantsch («Igl vaschinadi satgata sen teritori rumantsch»). Las vischnancas fusiunadas da Casti-Vargistagn, Lon e Maton èn rumantschas, la vischnanca da Donat ha midà l'onn 2002 la lingua uffiziala da rumantsch a rumantsch e tudestg. La Regenza dal chantun Grischun ha dentant concludì che la regulaziun da la Lescha da linguas concernent las linguas uffizialas na valia betg per questa fusiun da vischnancas, perquai ch'ina latent midada da lingua possia vegnir repersequitada fin il cumenzament dal 20. tschientaner. En ils egls da la Lia Rumantscha cuntradi questa motivaziun al senn ed a l'intent da la Lescha da linguas; la Regenza stoppia dar ina paisa pli gronda a las pussaivladads da promover e da rinforzar il rumantsch, empè da tschertgar largias ed excepziuns pussaivlas che dettian ulteriur schlantsch al tudestg en il territori linguistic rumantsch.

Per las vischnancas da Falera, Laax, Sagogn e Schluein al cunfin linguistic da la Surselva punctuescha la Lia Rumantscha ch'il rumantsch sco lingua tradiziunala stoppia vegnir francà fermamain sin il stgalim da la constituziun en cas d'ina eventuala fusiun. Eventualas regulaziuns per utilizar il tudestg possian vegnir fixadas en ina lescha da linguas communal. Cas cuntrari vegnia il rumantsch mess vinavant sut squitsch en quest territori.

j. Decisiuns dal Tribunal federal concernent il diever da las linguas

145. Dapi il settavel ed ultim rapport da la Svizra davart la realisaziun da la Charta dal december 2018, en il qual quest aspect è vegnì tractà, n'ha il Tribunal federal (il tribunal suprem da la Svizra) relaschà nagina nova sentenza concernent il diever da las linguas naziunalas.

V. Autras minoritads naziunalas etnicas, culturalas u religiusas

1. Jenics e Sinti/Manouches

a. Plan d'acziun Jenics, Sinti e Roma

Recumandaziun dal Comité dals ministers concernent la Convenziun da basa:

«Realisar uschè svelto sco pussaivel las mesiras cuntegnidas en il plan d'acziun da la Confederaziun per promover ils Jenics, ils Sinti/Manouches ed ils Roma.»

146. Il *plan d'acziun da la Confederaziun* è vegnì publicà l'onn 2016 e cumpiglia tut ils secturs da la vita: plazzas da staziunament, furmaziun, fatgs socials, cultura. Il rapport correspondent è ina vista complessiva che numna tut ils temas relevants e che propona mesiras respectivas. En quest senn è el in plan strategic per la lavur futura. Al UFC ed a tut ils servetschs federals involvids serva el sco mussavia per lur lavurs. L'onn 2018 è il Cussegl federal vegnì infurmà per l'emprima giada davart il stadi da realisaziun.

La realisaziun da las finamiras dal plan d'acziun è ina incumbensa cuminaivla da la Confederaziun, dals chantuns e da las vischnancas. Las pussaivladads d'agir da la Confederaziun suletta èn limitadas. La coordinaziun cun ils chantuns sto per part anc vegnir meglierada, en spezial en connex cun metter a disposiziun plazzas da transit a viagiantas e viagiants da l'exteriur (cf. § 165). Areguard la meglieraziun da la situaziun da las plazzas da staziunament è l'urari skizzà en il plan d'acziun dentant fitg ambizius ed el basegna in'adattaziun da l'orizont temporal sco er in augment da las stentas. Reussida è percenter la reorganisaziun da la fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers». Oz è ella bler pli visibla, ha bler dapli influenza ed è daventada in veritabel center da cumpetenzas per las autoritads e per las minoritads. Ella metta accents tematics, elavura princips da basa e tgira ils contacts cun tut ils chantuns, adina cun la finamira da megliar la situaziun da las plazzas da staziunament e da rinforzar l'acceptanza da la moda da viver nomada.

Dapi la publicaziun dal plan d'acziun ha il UFC già ina sesida da monitoring cun ils commembers da las gruppas d'acziun da las organisaziuns da las minoritads ch'eran participadas a l'elavuraziun dal plan, ed

ella planisescha ulteriuras sesidas da tal gener. Pervia da la situaziun epidemiologica dals onns 2020 e 2021 n'è il barat en circuls pli extendids betg stà pussaivel.

Elements centrals dal plan d'acziun èn vegnids integrads er en la missiva da cultura 2021-2024 (cf. § 148). Il Cussegl federal duai ultra da quai vegnir infurmà mintga 4 onns davart la realisaziun dal plan d'acziun. La proxima infurmaziun è planisada per l'onn 2022.

147. Las *organisaziuns dals Jenics e dals Sinti* crititgeschan che las mesiras sajan memia pauc efficazias e ch'il tempo dals progress saja bass, en spezial en connex cun crear las plazzas. Ellas pledeschan per in follow up dal plan d'acziun en stretga collavuraziun cun las minoritads.

b. Missiva da cultura 2021–2024

148. La missiva da cultura preschentada plinensi (cf. § 109) cuntogna finamiras e mesiras impurtantas per la promoziun da la cultura dals Jenics e dals Sinti sco er da la moda da viver nomada.

Augment dal dumber da plazzas da staziunament: Er sche lunschor betg tut ils Jenics e Sinti n'èn en viadi en rulottas, sa basa lur identitad culturala tuttina sin la moda da viver nomada. Per mantegnair la moda da viver nomada sto vegnir meglierada la purschida da plazzas da staziunament. Per endrizzar plazzas da staziunament per Jenics e Sinti svizzers dovri sforzs pli gronds dals chantuns ed impuls finanziaus correspondentes da la Confederaziun. En il senn dal plan d'acziun vegn la Confederaziun ultra da quai a s'engaschar per ina purschida pli gronda da plazzas da transit per Roma da l'exteriur ed a metter a disposiziun terren e meds finanziaus per quest intent. Ils detagls respectivs vegnan actualmain elavurads en il rom d'in concept tenor l'artitgel 13 da la Lescha federala davart la planisaziun dal territori.

Ils meds finanziaus per plazzas da staziunament supplementaras èn vegnids augmentads considerablamain en il rom da la missiva da cultura per ils proxims onns, uschia ch'igl è pussaivel da sustegnair substanzialmain ils chantuns tar la construcziun da questas plazzas. Effectivamain ha il parlament auzà ils meds da promoziun per la perioda 2021–2024 per 80% cumpareglià cun la perioda precedentia, e quai sin totalmain 5,4 milliuns francs.

Renunzia a la noziun dals «viagiants»: Fin avant paucs onns vegniva duvrada la noziun pauschalisanta dals «viagiants» per tut ils commembers da las minoritads dals Jenics, dals Sinti e dals Roma, independentamain dal fatg sch'els vivevan en moda stabla u nomada. En il fratemp è sa midà il diever linguistic. Las minoritads na vulan betg pli vegnir tituladas cun «viagiants», mabain giavischan da vegnir plementadas cun lur designaziuns proprias, numnadamain «Jenics», «Sinti» u «Roma». La Confederaziun s'engascha per che las minoritads vegnian numnadas tant sco pussaivel cun lur designaziuns proprias. En quest connex è er vegnì adattà il cuntegn da l'artitgel 17 LPC, e la noziun «viagiants» è vegnida eliminada en la lescha.

149. La *Radgenossenschaft* appellescha en quest regard ch'il diever conscienzius da la lingua duaja vegnir resguardà meglier er en las instituziuns partenarias da la Confederaziun, sco p.ex. en la fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers».

c. Promoziun da la lingua jenica

Convenziun da basa: art. 5
Charta: art. 7

150. La lingua jenica vegn anc adina tgirada mo entaifer ils agens circuls e protegida cunter access externs. La Confederaziun respecta quest giavisch. Ella promova perquai unicamain projects sin iniziativa da las minoritads e lascha decider ellas, co ch'ellas vulan derasar ils products. La finamira da la Confederaziun è che la lingua vegnia tgirada entaifer la minoritad e mantegnida sco bain cultural impurtant.

L'organisaziun la pli activa en la tgira ed en la documentaziun da la lingua è actualmain la Radgenossenschaft. Ultra d'in pitschen dicziunari stampà ha ella er sviluppa in'app per apparats mobils che permetta d'emprender e da cundivider noziuns jenicis sco er da cumplettar il vocabulari en moda interactiva. L'app duai vegnir duvrada en l'entir territori linguistic jenic en l'Europa ed esser disponibla probablamain l'onn 2021. Tenor las observaziuns da la Radgenossenschaft s'augmenta l'impurtanza dal jenic en la comunicaziun sur las medias socialas e sur servetschs da messenger. L'app tegna quint da questa tendenza.

Ils suentermezdis linguistics per uffants jenics, purschids da la Radgenossenschaft, èn vegnids sistids ils onns 2020/21 pervia da COVID-19. Actualmain vegni sclerì, sche questas rundas da discurs cun ils uffants resp. cun lur famiglias vegnan puspè messas a disposiziun e sch'ellas han lieu en l'avegnir directamain sin las plazzas da staziunament.

d. Promoziun da l'art e da la cultura dals Jenics e dals Sinti/Manouches

Convenziun da basa: art. 5

Recumandaziun dal Comité dals ministers concernent la Convenziun da basa:

«Conceder – en il rom da proceduras accessiblas, nunpartischantas e transparentas – il sustegn finanziel a projects che mantegnan e promovon l'identitad e la cultura da persunas cun ina moda da viver nomada; conceder meds finansials e persunals suffizients a la fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers», per ch'ella possia adempir sias incumbensas e cuntanscher las cumanzas pertutgadas.»

151. Dapi il 2017 metta il UFC a disposiziun 50 000 francs per onn. Quests daners vegnan distribuids dal cussegl da fundaziun da la fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers» per projects culturals da las minoritads. En il cussegl da fundaziun èn represchentadas en moda paritetica las organisaziuns da las minoritads sco er las autoritads. Dal fond da cultura vegni fatg diever savens. Contribuziuns èn vegnidas concedidas a divers projects. Ils suandants exempels mussan la diversitad dals temas sco er da las acturas e dals acturs:

- sustegn d'in project d'ina giuvna jenica che dat ina invista da la vita da las minoritads cun ina moda da viver nomada sur las medias socialas (2021)
- exposiziun «Sinti Schweiz», organisada da l'uniun Sinti Schweiz (2017)
- scuntrada da Jenics e Sinti cun la populaziun stabla ad Ouchy, Losanna, organisada da l'uniun Jenisch-Manouche-Sinti JMS (2018)
- festa per il giubileum da 20 onns da la piazza da staziunament Bern-Buech (2018)
- sustegn da l'Emna da cultura zagrendra a Turitg, organisada dal Zigeuner Kulturzentrum (2018)
- Feckermarkt a Gersau (chantun Sviz), organisà dal nov Feckerverein (2019)

Ils meds finansials vegnan concedids tenor criteris definids e publicgads. La glista dals projects sustegnids vegn mintgamai publicgada en il rapport annual da la fundaziun. L'experiencescha mussa ch'ils meds finansials disponibels na bastan betg adina, cunzunt betg en cas da projects pli gronds.

152. Quai vegn criticà er da las *organisaziuns da las minoritads* che rendan attentas a lur difficultads da rimnar daners per projects.

e. Cumbat cunter discriminaziuns envers Jenics e Sinti/Manouches

Convenziun da basa: art. 4

Recumandaziuns dal Comité dals ministers concernent la realisaziun da la Convenziun da basa:

«Sensibilisar la populaziun per la moda da viver nomada.»

Sin plaun federal promover pli fitg projects da sensibilisaziun che han l'intent da reducir pregiudizis envers la moda da viver nomada dals Jenics e dals Sinti/Manouches [...].

Facilitar l'access a la giustia per persunas che appartegnan a minoritads naziunals e ch'èn daventadas victimas da praticas discriminantas, cunzunt tras quai che las organisaziuns nunguvernamentals vegnan autorisadas d'agir en l'interess general e da represchentar ils dretgs ed ils interess da questas victimas.»

Sensibilisar la populaziun per la moda da viver nomada

153. Mintga dus onns fan il *Servetsch per il cumbat cunter il rassissem (SCRA)* e l'*Uffizi federal da statistica (UST)* ina retschertga davart la *Convivenza en Svizra (VeS)*. Questa retschertga mussa la tenuta da las persunas interrogadas envers las differentas furmas da rassissem e da xenofobia.

Tenor la *retschertga «Convivenza en Svizra» (VeS) 2020* sa sentan 19% da la populaziun disturbadas en lur mintgadi tras la preschientscha da persunas cun ina moda da viver betg stabla. Che la valur dal disturbi tras la moda da viver betg stabla è uschè auta cumpareglià cun autras gruppas, fa surstar e na stat en nagina relaziun cun il pitschen dumber da persunas che tgira ina moda da viver nomada. Datas che na sa refereschan betg a la moda da viver betg stabla, mabain a las gruppas da la populaziun dals Jenics, dals Sinti u dals Roma, n'èn betg disponiblas. En l'*enquista intermediara Omnibus 2019 davart la retschertga VeS dal UST* èn vegnidas examinadas pli detagliadamain las tenutas envers persunas cun ina moda da viver nomada (per l'enquista Omnibus davart la moda da viver nomada cf. § 18).

154. *La votaziun da l'onn 2020 davart l'installaziun d'ina piazza da transit per viagiantas e viagiants da l'exteriur a Wileroltigen/chantun Berna* ha mussà che la tenuta en general positiva envers las viagiantas ed ils viagiants po vegnir mobilisada – tenor l'enquista Omnibus 2019 – er en campagnas politicamain cuntraversas. Fin ussa è quai stà l'emprima votaziun davart ina piazza da staziunament sin plaun chantunal. La partida Giuvna PPS aveva fatg in referendum cunter il credit per la construcziun da la piazza da transit. Suenter debattas intensivass è il project la finala vegnì acceptà a l'urna ils 9 da favrer 2020 d'ina majoritad da 53,5%. La piazza po pia vegnir construida ils proxims onns sco planisà dal chantun.

Areguard la *piazza da transit a Wileroltigen* stoi vegnir menziunà che la Dretgira superiura dal chantun Berna (2. istanza) ha condemnà – en ina sentenza dals 6 da december 2019 – ils dus co-presidents da la Giuvna PPS pervia da *discriminaziun da las razzas en il senn da l'artitgel 261bis dal Cudesch penal svizzer (CP)*. Ils dus sentenziads avevan publictà sin la pagina da Facebook da lur partida ina contribuziun cun ina caricatura discreditanta e cun il slogan «*Wir sagen Nein zu Transitplätzen für ausländische Zigeuner!*». La dretgira era da l'avis che la noziun «*Zigeuner*» saja vegnida duvrada sco designaziun collectiva per ina gruppa etnica protegida tenor l'art. 261bis CP. Ella è vegnida a la conclusiun ch'il text discrediteschia ils «*zagrenders da l'exteriur*» en ina moda e maniera che cuntrafetschia a la dignitad umana (art. 261bis al. 4 CP). Ultra da quai ha la dretgira constatà ina incitaziun a l'odi (art. 261bis al. 1 CP). Ils dus condemnads han fatg recurs cunter la sentenza tar il Tribunal federal (dretgira suprema da la Svizra). La procedura è actualmain pendenta.

155. *Facilitar l'access a la giustia per la minoritad dals Jenics e dals Sinti/Manouches*

En sia sentenza dals 13 da favrer 2019 (DTF 1C_188/2018) davart il recurs cunter la Lescha dal chantun Neuchâtel dals 20 da favrer 2018 davart il staziunament da las cuminanzas nomadas (Loi sur le stationnement des communautés nomades, LSCN; cf. § 168 qua sutvart) ha il Tribunal federal reconuschì la *legitimaziun d'agir da duas persunas da derivanza jenica che abitan en il chantun Neuchâtel*, cumbain ch'ellas vivan en moda stabla. La *legitimaziun d'agir ha er l'uniun jenica «Schäff qwant»*, perquai che la LSCN pudess tangar directamain ils dretgs da ses commembers. Tenor ses statuts ha l'uniun cunzunt l'intent da promover la cultura dals Jenics en l'entira diversitad da la moda da viver nomada e stabla sco er da rinforzar l'acceptanza da la cultura jenica en la societad. Il Tribunal federal n'è percurter betg s'exprimi davart la dumonda, sche l'*organisaziun nunguvernamentala «Societad per ils pievels periclitads (Svizra)» haja la legitimaziun da far recurs* ed ha rendì attent al fatg ch'ina federaziun cun ina personalitad giuridica saja – tenor la giurisdicziun – autorisada da far recurs da dretg public en agen num, sche ses interess degns da protecziun èn tangads. Sch'ina federaziun n'è betg pertutgada da la sentenza contestada, po ella tuttina vegnir autorisada da far recurs da dretg public, sch'ella sto defender ils interess degns da protecziun da ses commembers en il rom da l'intent statutar, sche quests interess èn ils medems per la majoritad u almain per in grond dumber ses commembers e sche mintga fiss autorisà da far valair quests interess. La federaziun na po percurter betg prender partida per in singul commember u per ina minoritad da ses commembers.

156. Ultra da quai n'ha il Tribunal federal – en sia sentenza dals 29 d'avrigl 2020 (DTF 1C_181/2019) – betg mo approvà parzialmain in recurs cunter la nova Lescha da polizia dal chantun Berna ed abolì la reglamentaziun da las viagiantas e dals viagiants (cf. § 166 qua sutvart), mabain ha er reconuschì la *legitimaziun da far recurs da l'uniun «Schäff qwant» sco er da la «Radgenossenschaft der Landstrasse», l'organisaziun da tetg dals Jenics e dals Sinti/Manouches svizzers*.

157. *En il chantun Son Gagl ha l'organisaziun da tetg «Radgenossenschaft der Landstrasse» inoltrà l'onn 2020 in recurs cunter ina decisiun da la vischnanca da Thal*. Il chantun aveva planisà d'installar a Thal ina piazza da transit provisorica, quai che la vischnanca ha refusà. Il recurs da la Radgenossenschaft è vegnì refusà en emprima istanza, perquai che questa associaziun na saja betg legitimada da far recurs. Ils 18 da mars 2021 ha la Dretgira administrativa chantunala dentant reconuschì che l'organisaziun da tetg saja legitimada da far recurs. Er sche la decisiun politica generala da la vischnanca na po – tenor la sentenza – betg vegnir contestada, è la reconuschientscha da la legitimaziun da far recurs almain in success parzial per las organisaziuns da las minoritads.

158. En quest connex ha la *Cumissiuun federala cunter il rassissem (CFR)* laschà far in *expertisa giuridica concernent la «protecziun giuridica da las viagiantas e dals viagiants e da lur organisaziuns areguard la garanzia giuridica da plazzas da staziunament»* (december 2020). L'expertisa cuntegna recumandaziuns per la Confederaziun, per ils chantuns, per las vischnancas e per las organisaziuns da las minoritads. Uschia recumonda l'expertisa a questas organisaziuns da s'organisar meglier per far valair lur basegns e per rinforzar las atgnas pussaivladads da protecziun giuridica. Tenor l'expertisa fissi ultra da quai raschunaivel, sche las minoritads nomadas cumprassan u prendessan sezzas a fittanza terren, per uschia rinforzar lur posiziun giuridica en las proceduras. Mo uschia possia vegnir acquistada la legitimaziun da contestar decisiuns – cas cuntrari sajan las pussaivladads da far recurs fitg limitadas.

Sentenzias tenor l'artitgel 261bis CP concernent ils Jenics, ils Sinti/Manouches ed ils Roma

159. Ils onns 2017 fin 2019 ha la Cumissiun federala cunter il rassissem (CFR) registrà quatter cas che pertutgan Jenics, Sinti/Manouches e Roma en sia collecziun da las decisiuns e da las sentenzias sin basa da la norma penala cunter discriminaziun ed incitaziun a l'odi (art. 261bis CP): en trais da quests cas èn las persunas inculpadas vegnidas sentenziadas pervia da discriminaziun, en in cas n'èsi betg vegnì entrà en materia (infurmaziuns pli detagliadas en la [collecziun dals cas giuridics](#) da la CFR).

Per l'onn 2020 inditgescha la CFR in cas (stadi: 30 'avust 2021) en la gruppa da victimas dals Jenics, Sinti/Manouches e Roma: en quest cas sa tracti d'ina sentenza da culpabilitad (stadi: 30 'avust 2021).

Mussavia giuridic «Discriminaziun rassistica»

160. Il mussavia giuridic «Discriminaziun rassistica» dal Servetsch per il cumbat cunter il rassissem (SCRA) cuntogna dapi l'onn 2018 in chapitel supplementar davart la moda da viver nomada. Ulteriuras infurmaziuns sut www.rechtsratgeber-rassismus.admin.ch.

f. Piazas da staziunament per persunas cun ina moda da viver nomada u mez nomada

Convenziun da basa: art. 5

Recumandaziun dal Comité dals ministers concernent la Convenziun da basa:

«*Stgaffir avunda piazas da staziunament e da transit entaifer il termin ch'è previs en il plan d'acziun*» (cf. quart Parairi al. 48–54).

• Situaziun actuala areguard las piazas da staziunament, da passagi e da transit

Rapport da la situaziun

161. Il dumber da persunas che fan part da las cuminanzas dals Jenics e dals Sinti e che mainan ina vita nomada è relativamain pitschen. En Svizra vivan approximativamain 30 000 persunas d'origin jenic ed in pèr tschient Sinti e Manouches. 2000 fin 3000 da questas persunas han ina moda da viver nomada u mez nomada. Durant ils mais da stad vegnan vitiers 500–600 rulottas da Roma da l'exteriur ch'èn en viadi en Svizra.

162. Il rapport da la situaziun 2021, che vegn publictà mintga 5 onns da la fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers», mussa ils svilups ils pli novs dapi l'onn 2015.

- Il basegn da piazas da staziunament per ils Jenics e per ils Sinti è anc adina grond: var 40–50 piazas da staziunament (per la dimora durant l'enviern) e 30 piazas da passagi (durant la stad) supplementaras vegnan duvradas.
- Dapi l'onn 2015 ha la situaziun bain puidi vegnir stabilisada resp. meglierada levamain areguard il dumber dals singuls posts da rulottas, ma anc adina svaneschan entiras piazas da staziunament, perquai ch'il spazi vegn duvrà per auters intents. Quatter piazas èn vegnidas avertas da nov entaifer questa perioda. Areguard las pussaivladads da staziunament per ils Roma da l'exteriur è la situaziun sa meglierada in pau grazia ad ina piazza nova ed a plirs provisoris.
- En differents chantuns datti stentas da stgaffir novas piazas. Ils process da planisaziun dovran dentant fitg bler temp e s'avanzan savens mo fitg plaun.
- La conscienza per ils interess dals Jenics, dals Sinti e dals Roma cun ina moda da viver nomada s'exprima er en ils instruments da planisaziun dals chantuns. Tschintg chantuns han in concept chantunal surordinà per las viagiantas ed ils viagiants.

Qua sutvart vegnan preschentads intgins exempels da chantuns cun svilups impurtants areguard las piazas da staziunament.

163. L'onn 2017 ha il *chantun Friburg* avert ina gronda piazza da transit per viagiantas e viagiants da l'exteriur en la vischnanca da Sâles. Il manaschi funcziuna bain ed è da princip rentabel. La piazza da staziunament a Châtillon/Hauterive, ch'exista gia pli ditg, na po betg cuvrir il basegn. Bliers Jenics friburgais èn perquai sfurzads da viagiar cun la rulotta er durant l'enviern e da s'arranschar cun relaziuns da spazi precaras. En quest regard ha il chantun deliberà l'onn 2020 in plan strategic per densifitgar la piazza e, sche necessari, per tschertgar in ulteriur lieu per ina piazza da staziunament.

L'onn 2019 aveva il *chantun Neuchâtel* concludì – sin basa da las finamiras dal plan directiv chantunal ed en cunvegnientscha cun las vischnancas pertutgadas – da construir ina piazza da staziunament permanenta per viagiantas e viagiants svizzers a Vaumarcus. Cunter la decisiun da construcziun han las organisaziuns per la protecziun dals animals WWF e Pro Natura fatg in recurs ordinari tar la Dretgira administrativa chantunala. Quella ha approvà il recurs l'onn 2021, uschia ch'il project da construcziun è vegni sistì. Fin ch'ins ha chattà in nov bain immobigliar per ina piazza da staziunament definitiva, metta il chantun Neuchâtel a disposiziun a las viagiantas ed als viagiants svizzers ina piazza da staziunament provisorica a Perreux. Durant la stad porscha quella spazi per var 15 rulottas. Las viagiantas ed ils viagiants europeics ch'èn da passagi tras la Svizra pon far diever provisoricamain da la piazza da staziunament a Pré-Raguel, fin che las lavurs sin plaun federal en connex cun in concept naziunal per piazzas da transit èn terminadas. Il concept regla las cumpetenzas e la collavuraziun tranter la Confederaziun ed ils chantuns en il sector da las piazzas da transit (cf. § 165).

En il *chantun Berna* vegnan endrizzadas ulteriuras piazzas da staziunament per cumpletta la purschida existenta. Las piazzas a Herzogenbuchsee, a Muri ed ad Erlach èn anc en planisaziun resp. en construcziun. A Bern-Buech ha il dumber da piazzas da staziunament pudì vegnir augmentà levamain tras mesiras da densificaziun, uschia che 40 parcelas stattan a disposiziun en il fratemp. Il Cussegl municipal da Berna (legislativa) ha incumbensà l'administraziun municipale d'examinar ulteriuras mesiras da densificaziun u la creaziun d'ina piazza supplementara per diminuir il problem da spazi sin la piazza apreciada a l'ur da la citad.

La *piazza da transit a Wileroltigen* duai vegnir averta l'onn 2024. Il terren per crear questa piazza è vegni mess a disposiziun da l'Uffizi federal da vias (UVIAS). Fin ad ina piazza da transit definitiva vegnan piazzas da staziunament provisoricas per viagiantas e viagiants da l'exteriur medemamain a star a disposiziun en il chantun. Il chantun Berna ha nominà ina grupp da lavur per las viagiantas ed ils viagiants che pussibilitescha d'involver differents acturs en il sector da la moda da viver nomada. La grupp sa cumpona da represchentantas e represchentants dal chantun, da las federaziuns communalas bernaisas sco er dals Jenics, dals Sinti e dals Roma.

Sin dumonda dal chantun mettan differents vischnancas a disposiziun mintga onn piazzas da passagi provisoricas durant ils mais da stad per pudair satisfar meglier a la dumonda da piazzas da staziunament durant il temp da viadi. Quai, fin ch'i pon vegnir purschidas piazzas definitivs. La situaziun resta tendida, cunzunt areguard las viagiantas ed ils viagiants da l'exteriur.

En il *chantun Basilea-Citad* è la piazza da staziunament e da passagi cun 10 posts vegnida averta il november 2018 a la Friedrich Miescher-Strasse a Basilea. La piazza è vegnida creada per incumbensa da la Regenza per ina durada da 10 onns e stat a disposiziun a tut las minoritads cun ina moda da viver nomada – tant svizras sco estras – sco piazza da passagi durant la stad e sco piazza da staziunament durant l'enviern.

Actualmain vegnan evaluadas questa piazza e la piazza da staziunament e da passagi a Kaiseraugst (AG) cun il sustegn da la fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers». En il focus da questa evaluaziun na stattan betg mo las cundiziuns generalas (infrastructura, custs e.u.v.), mabain er l'utilisaziun cuminaivla (Jenics, Sinti, Roma, viagiantas e viagiants da l'exteriur) sco er la multifuncziunalitad. Quest studi vegn er a furnir enconuschientschas impurtantas per projects futurs en auters chantuns.

En il *chantun Grischun* prenda la *Radgenossenschaft der Landstrasse* a fittanza dapi l'onn 2016 il campadi Rania a Ziràn-Reschen. En quest connex va la Radgenossenschaft novas vias cun administrar senza la piazza en moda rentabla. Ella utilisescha il campadi sco piazza da passagi e da staziunament per Jenics e per Sinti, retschaiva dentant er auters giasts. Ella organisescha differents occurrenz che servan a la sensibilisaziun ed a la scuntrada. La fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers» ed il chantun Grischun prestan mintgamai ina garanzia a l'affittadra privata per mantegnair la piazza a lunga vista per ils intents da las minoritads nomadas. Actualmain datti ultra da quai stentas per pudair manar la piazza da passagi a Panaduz durant l'entir onn, e quai grazia ad investiziuns en l'infrastructura.

Il *chantun Argovia* s'engascha per ina purschida adequada da piazzas da staziunament. Quai cun prender per mauns sanaziuns e cun prender en mira da realisar novas piazza da passagi e da staziunament. Sis piazzas da staziunament èn gia en funcziun – tranter quellas ina piazza da staziunament ed ina piazza da transit per viagiantas e viagiants da l'exteriur. Plinavant sa chatta la piazza da passagi a Merenschwand, ch'è determinada en il plan directiv, actualmain en la fasa da planisaziun sin plaun communal. Ulteriurs lieus ch'èn determinads en il plan directiv tenor il basegn erui vegnan evaluads regularmain en il rom da las planisaziuns localas. En quest connex vegnan involvids en las ponderaziuns er ils chantuns vischins e las federaziuns da tetg da las minoritads.

En il *chantun Turgovia* cuntogna il Plan directiv chantunal – suenter ch'el è vegnì revedì totalmain ed approvà il mars 2014 – in nov chapitel davart las piazzas da staziunament e da passagi per Jenics, per Sinti e per Roma. En il senn d'ina incumbensa cuminaivla formulescha il chapitel incaricas per il chantun, per las regiuns e per las vischnancas per segirar las piazzas da staziunament existentas e per installar novas piazzas da staziunament. Dapi l'onn 2017 existan ultra da quai in «Concept per metter a disposiziun piazzas da staziunament a viagiantas e viagiants svizzers en il chantun Turgovia» sco er in «Post specialisà per persunas viagiantas» ch'è domicilià tar l'Uffizi per il svilup dal territori, ch'è da sia vart suttaless a la Direcziun da construcziun. Tenor il plan directiv chantunal duain star a disposiziun 5 piazzas da staziunament e 13 piazzas da passagi. Plinavant èsi fixà ch'il chantun procura per la construcziun da las ulteriuras piazzas da staziunament necessarias e garantescha la finanziaziun da l'infrastructura supplementara necessaria e ch'el surpiglia eventuals deficits che resultan per las vischnancas tar ils custs da gestiun. 5 piazzas da staziunament e 4 piazzas da passagi stattan gia a disposiziun. En l'entir chantun ston anc vegnir chattads 9 lieus per piazzas da passagi e vegnir francads en ils plans directivs regiunals. Ina piazza da passagi existenta vegn actualmain sanada e concepida da nov.

En il *chantun Schaffusa* vegn actualmain planisada la creaziun d'ina nova piazza da passagi. En il rom da la revisiun dal plan directiv, ch'è vegnida approvada da la Confederaziun l'onn 2019, èsi previs ch'il chantun surpiglia la finanziaziun d'ina piazza da passagi. En il fratemp èn vegnids evaluads differents lieus e per l'onn 2021 è avant maun in conclus da finanziaziun correspondent dal Cussegl grond. Quai è in grond pass en direcziun da la realisaziun dal project.

En il *chantun Tessin* exista dapi l'onn 2012 ina piazza provisorica per viagiantas e viagiants svizzers a Giubiasco (Nova Bellinzona). Las experientschas èn fitg bunas, cunzunt areguard ils contacts tranter ils Jenics e la populaziun locala. Sin basa da questas experientschas duai vegnir endrizzada ina piazza da staziunament permanenta. Las autoritads chantunals evalueschan actualmain pliras opziuns en questa direcziun.

Rolla da la Confederaziun

164. Il UFC sustegna finanziaimain ils chantuns en connex cun l'installaziun da piazzas da staziunament e da passagi. Uschia èn trais chantuns (VD, JU, BE) vegnids sustegnids ils onns 2018 fin 2020 cun totalmain 550 000 francs. Questas piazzas èn actualmain anc en planisaziun u en construcziun.
165. Spezialmain tendida resta la situaziun tar ils numerus viagiants da l'exteriur che sa trategnan durant la stagiun da viadi cun lur rulottas en Svizra. I resultan occupaziuns nunautorisadas da terren e conflicts cun la populaziun indigena, ma er cun ils Jenics ed ils Sinti svizzers, perquai ch'i stattan a disposiziun memia paucas piazzas. La resonanza mediala negativa che resulta da quests conflicts donnegescha en spezial er las minoritads svizras.

Sin giavisch dals chantuns e sin basa dal plan d'acziun elavura la Confederaziun actualmain in *concept da planisaziun naziunal per las piazzas da transit* per las viagiantas ed ils viagiants da l'exteriur. En quest concept vegn d'ina vart definida la rolla da coordinaziun da la Confederaziun ensemen cun ils chantuns, da l'autra vart vegn stgaffida la basa per ina participaziun finanziaza da la Confederaziun als custs. La *Confederaziun* na dispona betg da basas giuridicas per pudair installar sezza talas piazzas. Incumbensas impurtantas d'interess naziunal po ella dentant reglar en il rom da concepts (tenor l'art. 13 LPT). Las lavurs vegnan accumpagnadas d'ina gruppa directiva politica che sa cumpona da represchentantas e represchentants da tschintg regenzas chantunals. Las lavurs èn avanzadas lunsch. L'onn 2021 vegnan tut ils chantuns ad avair l'ocasiun da s'exprimer davart il concept per las piazzas da transit en il rom d'ina consultaziun publica. Il concept duai vegnir deliberà dal Cussegl federal l'onn 2022.

• **Nova Lescha da polizia dal chantun Berna e novas disposiziuns davart la spedita da persunas che campeschan senza permissiun**

166. Il mars 2018 ha il parlament dal chantun Berna deliberà la revisiun totala da la Lescha chantunala da polizia (LPol/BE). La nova LPol/BE è vegnida acceptada dal pievel en la votaziun dals 10 da favrer 2019. Pliras organisaziuns e persunas singulas, tranter auter federaziuns dals Jenics (cf. § 156 qua survast), han fatg recurs cunter questa lescha tar il Tribunal federal. En spezial han ellas pretendì che l'artitgel 83 alinea 1 litera h e l'artitgel 84 alineas 1 e 4 vegnian abolids. L'artitgel 83 alinea 1 litera h LPol/BE pertutgava la spedita ed il scumond d'access da persunas che campeschan senza permissiun sin in bain immobigliar privat u sin in bain immobigliar d'ina communitad. L'artitgel 84 alinea 4 LPol/BE pertutgava la consegna da la disposiziun da la spedita en scrit al lieu sco er ina rumida da l'areal tras la Polizia chantunala, sche las persunas pertutgadas n'avessan betg observà la spedita entaifer 24 uras, en cas ch'ina piazza da transit

fiss stada a disposiziun. Da las debattas parlamentaras e da la genesa da quests artitgels èsi resorti che quels sa restrenschevan unicamain a la spedita da viagiantas e viagiants.

Il Tribunal federal è vegnì a la conclusiun ch'ils artitgels dispitaivels intervegnian en moda sproporziunada en il dretg da las viagiantas e dals viagiants sin ina vita privata e famigliara. Per quests motifs ha el approvà il recurs ed abolì las disposiziuns correspondentas. En sias consideraziuns è il Tribunal federal sa basà sin il status da las viagiantas e dals viagiants sco minoritads naziunalas tenor la Convenziun da basa. Er sche las disposiziuns da la Convenziun da basa na sajan – tenor il Tribunal federal – betg directamain applitgablhas e contestablhas, è el stà da l'avis che las autoritads, er las autoritads chantunalas, hajan l'obligaziun positiva da promover cundiziuns che pussibileschian a las viagiantas ed als viagiants da mantegnair las parts essenzialas da lur identitad (art. 5 da la Convenziun da basa). Il Tribunal federal ha accentuà che las autoritads sajan obligadas da metter a disposiziun plazzas da staziunament e d'integrar ils basegns da las viagiantas e dals viagiants en la politica da planisaziun (DTF 1C_181/2019 dals 29 d'avrigl 2020).

La Regenza dal chantun Berna ha preni enconuschientscha da las consideraziuns dal Tribunal federal ed ha decretà in conclus, cun il qual ella ha declerà che las disposiziuns dispitaivlas da la lescha (art. 83 al. 1 lit. h, art. 84 al. 1 e 4) na sajan betg applitgablhas (cf. Collecziun uffiziala da leschas bernaisas, [BAG 20-048](#)).

- **Lescha dal chantun Neuchâtel davart il staziunament da las cuminanzas nomadas (Loi sur le stationnement des communautés nomades, LSCN)**

Genesa, finamiras e cuntegn da la LSCN

167. Il *chantun Neuchâtel* preschenta la LSCN sco suonda:

Il parlament chantunal ha deliberà la LSCN il favrer 2018. La lescha è entrada en vigur il 1. d'avrigl 2018. Tenor l'artitgel 1 ha la LSCN l'intent *da reglar la dimora ed il transit da las cuminanzas nomadas, respectond ils interess da la populaziun stabla e la moda da viver da las cuminanzas nomadas*.

La LSCN fa part d'ina strategia globala per dimoras e per transits da gruppas da viagiantas e viagiants svizzers ed europeics sin il territori dal chantun Neuchâtel. Il project è resultà tras ina decisiun dal Tribunal federal dals 28 da mars 2003 (DTF 1A.205/2002). En quella ha il Tribunal federal pretendì che la planisaziun dal territori stoppia prevoir zonas e plazzas adequatas che tegnian quint dals basegns da la gruppas da la populaziun svizra cun ina moda da viver nomada. En questa strategia è francada l'intenziun da construir en emprima lingia ina piazza da passagi per viagiantas e viagiants svizzers. Cunter quest project èsi vegnì fatg recurs. La Dretgira chantunala ha acceptà il recurs il favrer 2021. Il plan da construir ina piazza da passagi uffiziala vegn dentant persequità vinavant. En il fratemp vegn mess a disposiziun als Jenics svizzers mintga onn in lieu provisoric sin basa da l'artitgel 12 LSCN.

La LSCN è resultada tras l'enconuschientscha ch'i dovria reglar liantas per il passagi e per la dimora da viagiantas e viagiants e che questas reglar duain mantegnair en spezial ils interess predominants.

La LSCN definescha ils princips che duain permetter a las cuminanzas nomadas da pratitgar lur moda da viver en in rom legal mantegnend ils interess publics predominants (p.ex. protecciun da l'ambient), entant ch'ils dretgs da proprietad da la populaziun stabla restan intacts en cas da dimoras betg autorisadas sin terren privat u public. La LSCN differenziescha trais categorias da plazzas: plazzas da staziunament per la dimora permanenta da viagiantas e viagiants svizzers; plazzas da passagi per la dimora temporara da viagiantas e viagiants svizzers tranter il 1. d'avrigl ed ils 31 d'october (perioda da viadi); plazzas da transit per la dimora temporara d'autras cuminanzas nomadas tranter il 1. d'avrigl ed ils 31 d'october.

Tenor la LSCN è la dimora d'ina gruppas da viagiantas e viagiants admissibla cunzunt lura, sch'ella ha lieu sin ina piazza uffiziala ubain sin terren privat u public sin fundament d'in contract general concludì en scrit cun la proprietaria u il proprietari. Sche la dimora è illegala, po la polizia rumir immediatamain l'areal en cas d'urgenza. Ina rumida è l'*ultima ratio*. La procedura respectiva è reglada en la lescha. Dapi l'entrada en vigur da la lescha l'onn 2018 n'ha il chantun betg anc fatg diever da questa mesira.

Recurs al Tribunal federal

168. Suenter che la LSCN è entrada en vigur ils 23 d'avrigl 2018, han dus burgais neuchâtélais da derivanza jenica e duas federaziuns da dretg privat – la Societad per ils pievels periclitads (Svizra) e l'uniun «Schäft qwant» – inoltrà in recurs da dretg public al Tribunal federal (cf. § 155 qua survart). Il recurs en connex cun la LSCN sa referiva en spezial als suandants puncts: la differenziaziun tranter viagiantas e viagiants

svizzers ed europeics sin las plazzas da staziunament; la pretensiun da far in contract en scrit cun la proprietaria u il proprietari dal terren; las modalitads generalas per las dimoras consideradas sco liantas, en spezial l'obligaziun d'annunziar ordavant ina grupp a las autoritads (pretensiun tenor la Lescha federala davart il commerzi ambulat) e la pretensiun da pajar in deposit che vegn restitui il mument da la partenza, sche las viagiantas ed ils viagiants han adempli lur obligaziuns, en spezial sch'ellas ed els han fatg urden sin l'areal; la mancanza d'in effect suspensiv da la protesta cunter ina decisiun da rumida.

Il Tribunal federal ha examinà il rom dal dretg costituziunal ed internaziunal per la protecziun da las cuminanzas nomadas. El ha refusà il recurs ed è vegnì a la conclusiun che la LSCN saja confurma a la Constituziun federala, al Patg ONU II (art. 27), a la *Convenziun da basa per proteger las minoritads naziunalas* ed a la CEDU. Tenor la DTF 145 I 73 na pon cuminanzas nomadas betg vegnir messas a pèr cun turists, cun viagiaturs da commerzi u cun commerziants da fiera che viagian ed abitan en moda individuala, en spezial betg perquai che las consequenzas da l'utilisaziun dal terren èn differentas. La rumida en cas d'ina occupaziun illegala fiss la mesira la pli extrema, sco en il dretg da locaziun che prevesa medemamain ina prestaziun d'ina garanzia da la locataria u dal locatari. Il Tribunal federal è stà da l'avis che la mancanza d'in effect suspensiv en cas d'ina protesta cunter ina decisiun da rumida saja giustifitgada en vista a las lungas proceduras giuridicas, perquai ch'ina spedita da personas che sa trategnan mo temporarain en in lieu daventass invana tras in effect suspensiv.

Pertutgant l'objectiun da la discriminaziun ch'è vegnida fatga valair en il recurs, è il Tribunal federal stà da l'avis ch'ella na saja betg motivada. En spezial n'è la LSCN betg discriminanta areguard la differenziaziun tranter plazzas da staziunament per viagiantas e viagiants svizzers e plazzas per viagiantas e viagiants da l'exteriur. La differenziaziun è admissibla, perquai ch'ella tegna quint commensuradamain da l'interess public da metter a disposiziun a mintga cuminanza plazzas confurm a lur basegns. Dal rest n'han las viagiantas ed ils viagiants svizzers betg ils medems basegns sco las viagiantas ed ils viagiants da l'exteriur. Las viagiantas ed ils viagiants da l'exteriur èn en viadi en gruppas da pliras dunsainas da rulottas e basegnan perquai dapli plazzas da staziunament sin in terren bler pli grond. E la finala resguarda questa differenziaziun l'obligaziun da la Svizra da proteger la moda da viver e las tradiziuns dals Jenics e dals Sinti svizzers, ch'èn reconuschids sco minoritads naziunalas en il senn da la Convenziun da basa per proteger las minoritads naziunalas.

Communicaziun al Comité da la ONU per l'eliminaziun da tut las furmas da discriminaziun da las razzas

169. Suenter questa decisiun dal Tribunal federal han ils dus burgais neuchâtélais da derivanza jenica che avevan inoltrà il recurs, fatg l'avust 2019 – sur la Societad per ils pievels periclitads (Svizra) e sur l'uniun «Schäft qwant» – ina comunicaziun individuala cunter la LSCN al Comité da la ONU per l'eliminaziun da tut las furmas da discriminaziun da las razzas.

La comunicaziun è vegnida notifitgada a la Svizra il november 2020. La procedura n'è anc betg terminada.

Expertisas giuridicas per incumbensa da la Cumissiun federala cunter il rassissem

170. La *Cumissiun federala cunter il rassissem (CFR)* ha laschà far duas expertisas giuridicas davart quest cas. L'onn 2018 ha la CFR surdà a prof. dr. Rainer J. Schweizer l'incumbensa da far in'expertisa giuridica per giuditgar la cumpatibilitad da la LSCN cun la Constituziun federala e cun il dretg internaziunal. En vista al fatg che auters chantuns pudessan s'orientar a la LSCN per reglar la dimora da las cuminanzas nomadas sin lur territori suveran, dueva l'expertisa sclerir dumondas giuridicas fundamentalas. L'expertisa è vegnida a la conclusiun che la LSCN cuntrafetschia a pliras reglas dal dretg costituziunal ed internaziunal. Infurmaziuns detagliadas: <https://www.ekr.admin.ch/publikationen/d107/1327.html>

L'onn 2020 ha la CFR surdà a prof. dr. Eva Maria Belser ed a Liliane Minder, MLaw, l'incumbensa da far in'ulteriura expertisa giuridica davart la decisiun dal Tribunal federal DTF 145 I 73. Questa segunda expertisa è vegnida a la conclusiun ch'il Tribunal federal haja refusà nungjustifitgadain il recurs, perquai ch'el haja dà memia pauca paisa a las obligaziuns da la Svizra da proteger ils dretgs dals Jenics, dals Sinti e dals Roma e da promover lur identitad. Infurmaziuns detagliadas: <https://www.ekr.admin.ch/publikationen/d107/1349.html>

• **Fermadas spontanas**

Recumandaziuns dal Comité consultativ per la Convenziun da basa en connex cun la tradiziun da la **fermada spontana** (quart Parairi al. 59 e 55 ss.):

«Il Comité consultativ appellescha a las autoritads federalas e chantunalas da dar – tar l'elavuraziun da novs texts da lescha, p.ex. davart l'urden public – in'attenziun commensurada al mantegniment da l'identitad e da la cultura da persunas che appartegnan a minoritads naziunalas e da proteger lur dretg d'exequir lur tradiziuns. Il Comité consultativ appellescha a las autoritads federalas da garantir che la revisiun da la Lescha federala davart il commerzi ambulat e da l'ordinaziun correspudenta vegnia interpretada ed applicada proporzionalmain en regard a las finamiras.»

171. La pussaivladad da sa fermar spontanamain e da concluder cun ina proprietaria u in proprietari privat u public in contract per in'utilisaziun d'in pèr dis u d'intginas emnas è essenziala per la cultura nomada. En il mintgadi èn las minoritads savens confruntadas cun differents obstachels en cas d'ina fermada spontana, ed er las autoritads èn per part malsegiras areguard la gestiun. La fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers» ha perquai incumbensà il Center svizzer da cumpetenzza per ils dretgs umans (CSDU) da far in studi per examinar la situaziun giuridica e la pratica da las fermadas spontanias e per skizzar recumandaziuns d'agir (guardar pagina d'internet da la fundaziun). Sin quai ha la fundaziun elavurà recumandaziuns d'agir praticas e simplas da chapir (publicaziun l'onn 2021). Cun quests instruments sustegna la fundaziun la lavur dals chantuns e da las vischnancas e cusseglia ed accumpogna las minoritads en cas d'eventuals conflicts.
172. Areguard l'applicaziun da la **revisiun da la Lescha federala davart il commerzi ambulat**, ch'è entrada en vigur l'onn 2018, guarda l'autorità federala cumpetenta, vul dir il *Secretariat da stadi per l'economia (SECO)*, d'agir en moda pragmatica, en spezial areguard la dumonda dispitaivla, sch'i stoppia vegnir preschentà in consentiment en scrit da la proprietaria u dal proprietari dal bain immobigliar per survegnir ina permissiun per il commerzi ambulat, perquai che quai n'è betg adina cumpatibel cun la pratica d'ina «fermada spontana». Fin ussa n'ha il SECO survegnì naginas reclamaziuns pertutgant in'applicaziun arbitrara da questas novas disposiziuns tras las autoritads chantunalas ed – en consequenza da quai – pertutgant in impediment da las viagiantas e dals viagiants en l'exercizi da lur professiuns ambulantas.

g. Libertads (reuniun paschaivla, associaziun, expressiun da l'opiniun, patratg, conscienza e religiun)

Convenziun da basa: art. 7 e 8

Nagut ch'i fiss da remartgar.

h. Access a la furmaziun

Convenziun da basa: art. 12.3

Cf. lit. i qua sutvart

i. Instrucziun dals uffants da famiglias viagiantas u parzialmain viagiantas

Convenziun da basa: art. 12

Recumandaziun dal Comité dals ministers concernent la Convenziun da basa:

«Sviluppar en il sector da la furmaziun scolastica e professiunala vinavant soluziuns flexiblas ch'èn adattadas a persunas che han ina moda da viver nomada e d'involver las famiglias pertutgadas en l'elavuraziun da novs projects per garantir il dretg dals uffants sin furmaziun e per stgaffir cundiziuns che permettian da cumbinar quest dretg cun il dretg sin ina furma da viver nomada.» (cf. er quart Parairi dal Comité consultativ, al. 97–98).

173. La scola populara è en la cumpetenzza dals chantuns. Las purschidas specificas instituzionalisadas sa restrenschan fin ussa a paucs chantuns, nua che soluziuns pli cumplessivas ston vegnir tshertgadas pervia da l'importanza da las plazzas da staziunament (BE, FR). En ils auters chantuns èn savens pertutgadas mo singulas famiglias e las persunas d'instrucziun tshertgan soluziuns ad hoc per lur scolaras e scolars cun ina moda da viver nomada.

Exempels ed experientschas dals chantuns

174. En il *chantun Berna* frequentan tut ils uffants e giuvenils che appartegnan a las cuminanzas nomadas dals Jenics e Sinti e ch'èn obligads d'ir a scola, la scola populara durant ils mais d'enviern, vul dir da l'october fin il mars. La Direcziun da furmaziun e da cultura ha elavurà in concept davart la regulaziun e la finanziaziun da l'instrucziun en la scola populara e davart il sustegn da scolaras e scolars cun ina moda da viver nomada. Mintgina da las trais scolas actualmain involvidas en il chantun dispona ultra da quai d'in agen concept davart l'integraziun da las scolaras e dals scolars en l'instrucziun e davart il sustegn supplementar durant ils mais d'enviern sco er davart las pussaivladads ch'existan ils mais da stad per l'instrucziun a distanza durant la perioda da viadi. L'infurmaziun e la collavuraziun cun ils geniturs èn factors centrals per che quests uffants e giuvenils possian frequentar la scola populara cun success.

Ina da las trais scolas è situada en la *ciudad da Berna*, nua ch'igl ha ina gronda piazza da staziunament (Buech) cun var 40 parcelas per pèrs e per famiglias. Ils uffants da las famiglias ch'èn en viadi durant la stad e che passentan l'enviern sin la piazza da staziunament Buech, frequentan l'instrucziun en la scola dal quartier. Els èn da princip integrads en ina classa da tschep, pon dentant frequentar ina part da l'instrucziun en in atelier d'emprender ch'è adattà a lur basegns ed a lur pussaivladads. Questa purschida che sa numna «Emprender en viadi» exista dapi l'onn 2016. Ils uffants survegnan material didactic sin mesira ed in tablet per emprender durant la stagiun da viadi. Quest concept permetta da tegnair quint da tuts dus interess: l'instrucziun dals uffants e la pussaivladad da mantegnair la moda da viver nomada. Actualmain sa participeschan 10 uffants al program. Las experientschas èn da princip positivas, er sch'ils progress n'èn betg linears. Ins ha constatà ch'ils conflicts cun ils geniturs e cun las scolaras ed ils scolars èn sa reducids massivamain dapi il cumenzament dal project, ma er ch'ils resentiments che derivan dal passà pon vegnir superads mo plaun e cun pazienza. En mintga cas èsi in grond avantatg d'avair persunas d'instrucziun stablas, fitg engaschadas e scoladas en la domena da l'interculturalità, ch'èn directamain cumpetentas per las famiglias e che servan sco persunas da contact per las autoritads, per las famiglias e per autras persunas d'instrucziun.

Areguard l'utilisaziun da la purschida da l'instrucziun a distanza stoi vegnir menziunà – suenter las experientschas durant il lockdown da COVID-19 – che las scolas èn stadas confruntadas cun sfidas sumegliantas er en connex cun autras gruppas: L'instrucziun d'uffants a distanza è fitg pretensiusa.

En il *chantun Friburg* s'engascha la Regenza – cun il «Plan strategic per la gestiun da las minoritads nomadas» – per meglierar la scolarisaziun dals uffants jenics. En il rom dal project «Scola en viadi» duain quests uffants pudair vegnir accompagnads pli stretgamain – d'ina vart tras ina meglra assistenza durant l'enviern, da l'autra vart a maun da l'instrucziun a distanza durant ils mais da viadi. Tras la creaziun d'ina piazza da staziunament supplementara per l'enviern vegnan las cundiziuns da scolarisaziun medemamain a sa meglierar per ils uffants jenics. Sche las famiglias survegnan ina piazza da staziunament stabla per ils mais d'enviern, pon ils uffants frequentar pli ditg la scola, quai che permetta da stabilir relaziuns da confidenza tranter la scola e las famiglias. Il project sa chatta en la fasa da l'elavuraziun dal concept pedagogic. Per exempel duai vegnir engaschada ina persuna spezialisada che funghescha sco persuna da contact per tut las famiglias e che pussibilitescha in accompagnament individual da las scolaras e dals scolars. Il project ha cumenzà l'onn da scola 2021/22. Il UFC sustegna finanziarmain il svilup dal project.

En il *chantun Turitg* ha l'Uffizi da scola populara edì l'onn 2014 in feagl d'infurmaziun suenter discurs cun la «Radgenossenschaft der Landstrasse». L'onn 2020 ha l'uffizi reedì quest feagl d'infurmaziun cun pitschnas adattaziuns. Il document gida las scolas ed ils geniturs a garantir ina scolaziun cuntinuanta e da buna qualitat als uffants cun ina moda da viver nomada. El regla l'obligaziun ed il dretg d'ir a scola sco er las mesiras da scola durant las fasas staziunaras e nomadas.

En il *chantun Argovia* ha il Departament da furmaziun, cultura e sport fatg – en las scolas ed en las vischnancas – in'enquista davart las experientschas cun uffants cun ina moda da viver nomada. Quai en il rom da las lavurs preliminaras per la revisiun dal «Concept per las viagiantas ed ils viagiants en il chantun Argovia». Questas enconuschientschas vegnan integradas en il nov concept che vegn revedì dapi il schaner 2021 sut la direcziun dal Departament da construcziun, traffic ed ambient.

La pussaivladad da l'instrucziun a chasa (homeschooling) è reglada differentamain d'in chantun a l'auter. Entant che l'instrucziun a chasa è scumandada en tscherts chantuns, è ella pussaivla en auters chantuns: las famiglias viagiantas pon instruir lur uffants dal tutfatg a chasa resp. en viadi, per part cun il sustegn da persunas d'instrucziun privatas.

175. La *Conferenza svizra dals directurs chantunals da l'educaziun publica (CDEP)* reconuscha ch'i dat sfidas en quest sector. Tenor ses avis po la problematica da l'instrucziun d'uffants da famiglias viagiantas vegnir integrada sin plaun interchantunal en il monitoring regular dal sistem da furmaziun, en spezial sut l'aspect dal tractament egal e da l'egualità da las schanzas. Ultra da quai vegn il Secretariat general da la CDEP ad examinar, sch'i fiss pussaivel d'extender il mandat da sia cumissiun vertenta «Furmaziun e migraziun» ad ina cumissiun «Egualità da las schanzas». Questa cumissiun na sa fatschentass lura betg mo cun las scolaras ed ils scolars cun ina biografia da migraziun, mabain cun tut las tematicas e dumondas davart il tractament egal en scola, er cun la situaziun particulara dals uffants viagiants.

176. La Confederaziun ha incumbensà la fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers» da focussar sia lavur ils proxims onns pli fitg sin ils temas furmaziun e fatgs socials. Igl è avant maun in basegn da crear raits e da perseguir ideas innovativas per pudair reunir meglier il dretg sin ina moda da viver nomada cun il dretg dals uffants sin furmaziun.

177. Malgrà differentas stentas è la situaziun nuncuntentaivla en blers regards. Tscherts geniturs èn fitg sceptics envers il concept da l'instrucziun a distanza ed engrevgeschan uschia la cooperaziun. Autras famiglias han ina conscienza pauc sviluppada per l'impurtanza da l'instrucziun en scola e prendan perquai lur uffants anticipadamain or da scola.

j. Integraziun da l'istorgia e da la cultura dals Jenics e dals Sinti/Manouches en ils plans d'instrucziun ed en ils meds d'instrucziun da las scolas

Convenziun da basa: art. 12

Recumandaziun dal Comité dals ministers concernent la Convenziun da basa:

«*Integrar la cultura e l'istorgia dals Jenics, dals Sinti/Manouches e dals Roma en ils plans d'instrucziun ed en ils meds d'instrucziun per promover la diversità e l'integraziun sociala en la populaziun e per rinforzar la conscienza per la furma da viver nomada e sia acceptanza.*»

178. En general renda la CDEP attent al fatg che quests temas èn cuntegnids en ils plans d'instrucziun regionalis per la scola populara. Quests plans d'instrucziun fixeschan las cumpetenzas che las scolaras ed ils scolars duain acquistar. En il plan d'instrucziun da la Svizra franzosa (Plan d'études romand) èn quests elements francads cunzunt en il sector da las ciencias umanas e socialas cun ils suandants accents: scuvrir differentas culturas e modas da pensar entaifer il spazi ed il temp sco er identifitgar ed analisar il sistem da relaziun che unescha mintga uman e mintga gruppa sociala cun il mund e cun auters umans.

179. La *Confederaziun* è da princip activa en moda subsidiara en quest connex. En il rom da la realisaziun da la finamira ch'è fixada per questa tematica en il «*Plan d'acziun Jenics, Sinti, Roma*», sustegna il UFC in *project da la Radgenossenschaft* per l'elavuraziun d'in med d'instrucziun che prepara il tema per in public pli giuven, complementarmain al material existent per il stgalim secundar II (edì da la Scola auta spezialisada da la Svizra dal Nordvest). Ina *gruppa da lavur che sa cumpona da Jenics e da Roma* elavura actualmain – ensemen cun in didacticher spezialisà – cuntegn per l'instrucziun sin il stgalim da la scola primara (4.–6. classa). Il titel da lavur sa cloma «*Jenische, Sinti Roma – unbekannte Minderheiten*».

Tranter las ulteriuras iniziativas che sa drizzan er a las scolas e che vegnan sustegnidas da la Confederaziun, sto vegnir menziunada en spezial *l'exposiziun ambulanta «Sinti Schweiz»* che dat invista da l'istorgia, da la cultura e da las tradiziuns da questa cuminanza. Dapi l'onn 2018 sa ferma ella sin plazzas da staziunament e da passagi sco er en bibliotecas, en museums ed en scolas. La «*Radgenossenschaft der Landstrasse*» – l'organisaziun da tetg dals Jenics e dals Sinti svizzers che vegn sustegnida da la Confederaziun – maina in *center da documentaziun davart l'istorgia e davart la cultura da questas cuminanzas* Turitg. Quest center è avert per classas da scola e per la publicità interessada.

180. En il *chantun Genevra* vegni ponderà da tractar sin il stgalim secundar I – en il rom dal di commemorativ dals 27 da schaner – la tematica dal genocid e da la persecuziun dals Roma, dals Sinti e dals viagiants, en spezial cun il dossier didactic «*Dialogues des mémoires*» (2013) che tracta las persecuziuns durant il temp dal nazional-socialissem. Quai stat en concordanza cun il med didactic d'istorgia futur cun il titel «*Les crimes contre l'humanité*» che mussa en spezial ch'il reschim nazional-socialistic ha tractà ils uschenumnads zagrenders resp. ils Sinti ed ils Roma da medema maniera sco ils Gidieus. Bunamain 250 000 personas u in terz dals Sinti e dals Roma da l'Europa èn vegnids mazzads dal reschim.

181. En il *Grischun* vegnan mess a disposiziun l'onn 2021 a l'associaziun «*Fahrendes Zigeuner-Kultur-Zentrum*» areals a Cuir ed a San Murezzan, nua che l'organisaziun po render enconuschenta a la populaziun grischuna la cultura da las viagiantas e dals viagiants cun agid d'exposiziuns, da musica e d'occurrenz d'infurmaziun. Per classas da scola e per autras gruppas interessadas vegnan organisads suentermezdis da visita spezialis, nua ch'i pon vegnir respundidas dumondas davart l'istorgia e davart la cultura dals Jenics, dals Sinti e dals Roma sco er davart las differenzas ed ils aspects cuminaivels tranter la populaziun stabla e la populaziun viagianta.

182. Il december 2020 è vegnida inoltrada en il *Parlament federal ina interpellaziun* (20.4690 Trede) per «*integrar l'istorgia dals Roma, dals Sinti e dals Jenics en ils plans ed en ils meds d'instrucziun*». Questa intervenziun sa basa sin la recumandaziun CM/Rec(2020)2 dal Comité dals ministers dals stadis commembers dal Cussegl da l'Europa dal 1. da fanadur 2020 concernent l'integraziun da l'istorgia dals Roma e dals viagiants en ils plans ed en ils meds d'instrucziun. En sia resposta dals 3 da favrer 2021 ha il Cussegl federal accentuà che la Confederaziun na possa betg prescriber directamain cuntegn didactics e furmas d'instrucziun als chantuns, ch'ella possa dentant contribuir al svilup d'unitads u da projects d'instrucziun cun caracter da model, cun la finamira da render accessiblas questas materialias pli tard per il diever en scola. Il Cussegl federal ha plinavant menziunà ils differents projects che vegnan sustegnids da la Confederaziun en las scolas (cf. qua survart). La finala ha el accentuà ch'i saja impurtant d'integrar

questas materialias en l'instrucziun sco er en la scolaziun ed en il perfecziunament da las personas d'instrucziun. Tenor l'avis dal Cussegl federal gioga la *Conferenza dals directurs chantunals da l'educaziun publica (CDEP)* ina rolla centrala en quest connex.

k. En ils plans d'instrucziun: sensibilisaziun per il cumbat cunter l'antiziganissem e per la memoria dals Roma, dals Sinti/Manouches e dals Jenics ch'èn daventads victimas da l'olocaust

Convenziun da basa: art. 12

Cf. litera j qua surwart.

I. Mecanissem da participaziun per Jenics e per Sinti/Manouches

Convenziun da basa: art. 15

Recumandaziun generala dal Comité dals ministers concernent la Convenziun da basa:

«Il Comité consultativ appellescha a las autoritads federalas e chantunals d'examinar – en encliegentscha cun las represchentantas ed ils represchentants da las minoritads che reflecteschan la diversitad entaifer lur cuminanzas – pussaivladads per ina meglra participaziun da personas che appartegnan a minoritads naziunals a la vita publica, per che quellas possian cooperar als process da decisiun tant sin plaun federal sco er sin plaun chantunal ed interchantunal, per exempel tras mecanissem duraivels, organs consultativs u valurs da finamira en l'administraziun publica.»

183. En Svizra existan sin tut ils plauns federals vastas pussaivladads da sa participar a la vita politica. Sin plaun federal è la procedura da consultaziun la fasa legislativa preliminar, nua ch'i vegn examinà, sch'ils sbozs da leschas federalas impurtantas èn corrects, realisabels ed han schanzas da vegnir acceptads. Sco tut las autras federaziuns pon er las federaziuns da las minoritads dals Jenics e dals Sinti/Manouches s'inscriver sin la glista correspudenta, *per che l'administraziun federala las consulteschia en cas da fatschentas che las pertutgan*. Plinavant po mintga persuna abunar las communicaziuns online a las medias davart las proceduras da consultaziun ed exprimer sia opiniun, er sch'ella n'è betg vegnida envidada explicitamain da far quai.

184. La *fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers»* è da l'avis ch'i saja necessari d'agir per meglierar las pussaivladads da participaziun dals Jenics e dals Sinti/Manouches svizzers cun ina moda da viver nomada. En il chantun Son Gagl (vischnanca da Thal) è la protesta da la Radgenossenschaft cunter ina decisiun da l'autorità communal vegnida refusada cun la motivaziun che la federaziun da tetg n'haja betg il dretg da far protesta (cf. §157).

185. Ina survista en il rapport da la situaziun 2021 mussa tge chantuns che disponan da *posts spezialisads specificis* tenor las recumandaziuns dal Comité dals ministers: *Argovia, Basilea-Champagna, Friburg, Soloturn, Turiq*.

Il *chantun Argovia* dispona d'in post spezialisà per ils interess dals Jenics, dals Sinti e da las differentas federaziuns da tetg da las minoritads nomadas. Quest post cusseglia e sustegna ils gestiunaris da las plazzas en l'interess d'in manaschi ordinà e confirm als basegns, procura per il pajament da contribuziuns da gestiun, sa participescha a projects per sviluppar vinavant las plazzas da staziunament ed ademplescha – en cas da basegn – sia funcziun d'intermediaziun en dumondas dal mintgadi. En cas da projects impurtants, sco per exempel la sanaziun d'ina piazza da staziunament existenta, procura il post spezialisà ch'ils Jenics ed ils Sinti vegnian – sche necessari – integrads sur las federaziuns da tetg.

En il *chantun Turiq* datti in «Post spezialisà per personas viagiantas» ch'è domicilià tar l'Uffizi per il svilup dal territori, ch'è da sia vart suttaless a la Direcziun chantunala da construcziun. Quest post spezialisà è il post da contact (entaifer ed ordaifer il chantun) per temas che pertutgan la moda da viver nomada en il chantun Turiq. El è er l'emprim post da contact per las vischnancas e per las proprietarias ed ils proprietaris da bains immobigliars. El exequescha il controlling da la situaziun en il chantun (adempliment da las finamiras, occupaziun da las plazzas, finanzas, custs da gestiun) e procura ch'ils interess da las minoritads vegnian integrads en ils process da decisiun sin plaun chantunal. Las organizaziuns – sco la Radgenossenschaft, l'uniun «Bewegung der Schweizer Reisenden» u la fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers» – vegnan per exempel involvidas stretgamain en la planisaziun ed en la concepziun da plazzas da staziunament.

186. Auters chantuns han *autras structuradas per il barat*:

En il *chantun Tessin* è vegnida instituida l'onn 2006 la «Cellula operativa nomadi» che s'occupa dals interess da las viagiandas e dals viagiants e che sa cumpona dal secretari general dal Departament da las instituziuns, da la Polizia chantunala e d'ina mediatura u d'in mediatuor. Quest gremi collavura stretgmain cun las minoritads nomadas e sa baratta cun ellas cun la finamira d'enconuscher lur moda da viver specifica ed ils basegns respectivs.

En il *chantun Basilea-Citad* serva la maisa radunda annuala «Fahrenndenplatz», cun represchentantas e represchentants da las differentas cuminanzas d'interess, en spezial dals Jenics e dals Sinti svizzers, sco plattafurma da barat tranter l'autorità cumpetenta e las utilisadoras ed ils utilisaders. Sche pussaivel vegni tegnì quint dals interess e dals giavischs, e l'infrastructura u la gestiun vegn adattada.

Ultra dals projects en il sector da la scola descrits en il § 174 ha la *ciudad da Berna* lantschà in project supplementar en il sector da la lavur da cuminanza en il rom da sia strategia per la piazza da staziunament Buech ed ha surdà in mandat extern per quest intent. Ina lavurera sociala resp. in lavurer social ha l'incumbensa da contribuir al rinforzament da las structuradas d'autogestiun sin la piazza da staziunament, da sustegnair la collavuraziun tranter las abitantas ed ils abitants da la piazza da staziunament e l'administraziun municipale sco er da cusseglar famiglias e personas singulas – sin lur giavisch – en dumondas socialas, economicas e da sanadad. La finamira centrala e d'augmentar l'autonomia persunala sco er da rinforzar las resursas existentas. La purschida è sa cumprovada en la fasa da pilot e vegn cuntinuada.

2. La minorità gidieua

a. Cumbat da discriminaziuns cunter la minorità gidieua

Convenziun da basa: art. 4

Studi nazional davart l'antisemitissem

187. *La Scola auta turitgaisa per ciencias applitgadas (ZHAW)* ha publictà il fanadur 2020 – en collavuraziun cun la *Fundaziun cunter rassissem ed antisemitissem (GRA)* e cun la *Federaziun svizra da las cuminanzas israelitas (FSCI)* – in studi cun il titel «*Experientschas e percepziuns d'antisemitissem tar Gidieus en Svizra*». Il studi dat ina invista cumplessiva dal stadi d'anim mumentan da la cuminanza gidieua en Svizra. El conferma per gronda part ils fatgs vertents davart l'antisemitissem en Svizra, tranter auter davart il rapport che cumpara annualmain da la FSCI/GRA (cf. qua sutvart). Circa la mesadad dals Gidieus interrogads han inditgà ch'els han subi durant ils ultims 5 onns mulestas antisemiticas en l'internet u en in'otra moda. Ils chanals ils pli frequents per antisemitissem cunter personas cun confessiun gidieua eran l'internet e las medias socialas. Bunamain 9 da 10 personas interrogadas èn da l'avis che l'antisemitissem è creschì en quest ambient, e bunamain 50 pertschient èn stadas online perditgas d'ingiurias u da smanatschas. Da violenza corporala èn percenter stadas pertutgadas mo paucas personas. Victimadas d'acziuns antisemiticas eran cunzunt Gidieus ortodoxs: Da questas participantas e da quests participants dal studi han quasi tuttas e tuts stuì subir mulestas dad x ina furma durant ils ultims 5 onns. In sisavel da questas personas ha er subi donns materials e violenza.

Il studi da la ZHAW mussa er che las analisas davart l'antisemitissem èn per part nunprecisas. Quai è d'attribuir al fatg che las victimadas d'agressiuns verbalas e d'ingiurias na portan savens betg plant tar la polizia u na sa drizzan betg adina ad in'organisaziun professunala. Il studi mussa er ch'igl exista in potenzial da meglieraziun tar la chapientscha vicendaivla e tar la comunicaziun tranter las culturas a la piazza da lavur ed en instituziuns da furmaziun, nua che expressiuns antisemiticas n'èn betg ina rarità. La finala para l'antisemitissem bain d'exister en Svizra. Ina cumparegliaziun cun in studi sumegliant, ch'è vegnì fatg l'onn 2018 da l'Agentura da l'Uniun europeica per dretgs fundamentals, permetta dentant la conclusiun che l'antisemitissem è avant maun pli darar che en auters pajais europeics.

Ulteriurs detagls davart il studi sut:

www.gra.ch/wp-content/uploads/2020/07/200702-zhaw-antisemitismus-studie.pdf

Utilisaziun da la definiziun da l'antisemitissem da la IHRA tras la Svizra

188. Il zercladur 2019 è vegnì inoltrà in postulat davart la «*Definiziun da l'antisemitissem da l'International Holocaust Remembrance Alliance*» (19.3942 Paul Rechsteiner) en il Cussegl dals chantuns, la chombra pitschna da l'Assamblea federala. Il Cussegl federal è vegnì incumbensà da preschentar in rapport che mussa, co che la definiziun da l'antisemitissem, che n'è giuridicmain betg lianta e ch'è vegnida deliberada l'onn 2016 da l'International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA), vegn duvrada en la politica da

l'intern ed en la politica exteriura da la Confederaziun. La Svizra è commembra da la IHRA ed ha gi l'onn 2017 il presidi.

Il Cussegl federal ha proponì d'acceptar il postulat ed ha motivà quai cun il diever d'ina analisa detagliada davart la definiziun per survegnir ina basa objectiva per la discussiun politica complexa davart quai ch'è caracteristic per l'antisemitissem. Il postulat è vegnì acceptà dal Cussegl dals chantuns il settember 2019 ed il rapport è vegnì deliberà dal Cussegl federal ils 4 da zercladur 2021:
<https://www.parlament.ch/centers/eparl/curia/2019/20193942/Bericht%20BR%20D.pdf>.

En il rapport s'exprima il Cussegl federal decididamain cunter mintga furma d'antisemitissem. El renconuscha la valur e la relevanza pratica da la definiziun da lavur da la IHRA sco mussavia supplementar per constatar incidents antisemitics e sco punct da partenza supplementar per formular definiziuns specificas per ils champs d'applicaziun respectiv. Il Cussegl federal numna en ses rapport ina retscha da mesiras che pon vegnir realisadas dal Servetsch per il cumbat cunter il rassissem (SCRA) e da la Cumissiun federala cunter il rassissem (CFR) en il rom da lur competenzas. Talas cumenzan cun in rinforzament da la coordinaziun ed il barat sin tut ils plauns statals sco er cun la promoziun d'ina planisaziun strategica comunabla. Il rapport è vegnì elavurà d'ina gruppa da lavur da l'administraziun federala en collavuraziun cun expertas ed experts. El sa basa sin dus studis: in'expertisa giuridica davart la definiziun da la IHRA ([expertisa giuridica](#)) ed in'evaluaziun da las mesiras cunter l'antisemitissem sin plaun federal, chantunal e communal ([rapport d'Interface](#)).

Retschertga «Convivenza en Svizra»

189. *La retschertga «Convivenza en Svizra» (VeS)* è vegnida fatga da l'Uffizi federal da statistica l'emprima giada l'onn 2016 e silsuenter tut ils dus onns. Sia finamira è da cumplettar las datas disponiblas davart la frequenza da discriminaziuns da las razzas cun *datas davart las tenutas, davart ils pregiudizis e davart las percepsziuns da la populaziun*. *La retschertga da l'onn 2018* ha mussà che la *tenuta envers Gidieus* è tut en tut per gronda part positiva. 95 % da la populaziun èn da l'avis che persunas cun confessiun gidieua han fermezzas e deblezzas sco tut las autras persunas, envers 93 % tar las persunas da confessiun muslima. Ils resultats da la retschertga da l'onn 2018 èn cuntegnids en il rapport «*Discriminaziun rassistica en Svizra*» (settember 2019). En quest document han 15 % da las persunas, ch'èn vegnidas discriminadas ils ultims 5 onns tenor lur infurmaziuns, inditgà che quai saja succedì sin fundament da lur religiun. 2 % dad ellas eran da confessiun gidieua. La retschertga VeS mesira la tenuta ostila specificamain envers Gidieus a maun d'in catalog cun dumondas standardisadas. 9 % da las persunas han consentì las pretensiuns negativas pretendidas e 12 % er ils stereotips negativs en la retschertga da l'onn 2018. En cumparegliaziun cun l'ultima enquesta da l'onn 2016 èn las valurs restadas stabilas.

Pertutgant las *opiniuns envers ils Gidieus l'onn 2020* demussan ils emprims resultats da la *Retschertga VeS 2020*, publictgads ils 25 da mars 2021, che las tensiuns socialas na sa concentreschan actualmain betg mo sin Muslims ed autras «minoritads visiblas» sco persunas da pel stgira u persunas migrantas, mabain ch'i pertutga er persunas da confessiun gidieua. La gronda part da la populaziun percepescha Gidieus dentant en moda positiva. La quota da la populaziun che approva la decleraziun, tenor la quala questa gruppa en mira ha fermezzas e deblezzas sco autras gruppas, importa 96 % envers la cuminanza gidieua. La part da las persunas interrogadas ch'èn da l'opiniun che las rollas stereotipas negativas preschentadas èn fermamain il cas, importa 22 % envers Gidieus, 20 % envers Muslims ed 11 % envers persunas da pel stgira. L'onn 2020 importava la quota da la populaziun ch'era ostila envers Gidieus 8 % e cun quai 1 punct procentual damain che l'onn 2018.

Per emprims resultats da la «*Retschertga VeS 2020*» guardar:

<https://www.bfs.admin.ch/bfs/de/home/statistiken/bevoelkerung/migration-integration/zusammenleben-schweiz/einstellungen-zielgruppen.html>

L'analisa dals resultats detagliads da la «*Retschertga VeS*» è vegnida publictgada il settember 2021 a chaschun da la publicaziun dal *rapport «Discriminaziun rassistica en Svizra» per ils onns 2019/2020*.

Rapports 2019 e 2020 da la Rait da consultaziun per victimas da rassissem

190. *La Rait da consultaziun per victimas da rassissem* publictgacha ina giada per onn – en collavuraziun cun la Cumissiun federala cunter il rassissem (CFR) – in rapport sin basa da la part anonimada da la banca da datas DoSyRa.

Tenor il *rapport 2019*, publictgà l'avrigl 2020, pertutgavan 6 cas da cussegliaziun (2 %) l'antisemitissem. 36 cas da cussegliaziun (10 %) pertutgavan l'extremissem da dretga che sa drizza per il solit cunter persunas da confessiun gidieua.

Tenor il *rapport 2020*, publictà l'avrigl 2021, pertutgavan 9 da 572 cas incidents antisemitics.

Tenor l'avis da la CFR è quest dumber relativamain pitschen da cussegliazions pervia d'incidents antisemitics da declarar cun quai, che persunas pertutgadas en la Svizra tudestga ed en la Svizra taliana sa drizzan plitost a la *Federaziun svizra da las communidades israelitas (FSCI)* ed en la Svizra franzosa plitost a la *Coordination intercommunautaire contre l'antisémitisme et la diffamation (CICAD)* (concernent il rapport davart ils cas antisemitics da questas duas organisaziuns cf. §192–193 qua sutvart).

Sentenzias tenor l'artitgel 261bis CP che pertutgan Gidieus

191. Ils onns 2017 fin 2019 ha la Cumissiun federala cunter il rassissem (CFR) registrà 28 cas che pertutgan Gidieus en sia collecziun da las decisiuns e da las sentenzias applitgond la norma da dretg penal cunter discriminaziun e cunter incitaziun a l'odi (art. 261bis CP). En 21 da quests cas èn las persunas accusadas vegnidas sentenziadas pervia da discriminaziun, 3 cas èn vegnids terminads cun acquittaments, 3 cas cun sistidas da la procedura ed 1 cas cun ina decisiun da betg entrar en chausa (infurmaziuns detagliadas en la [Collecziun dals cas giuridics da la CFR](#)).

Per l'onn 2020 ha la CFR registrà 11 cas (stadi: 30 d'avust 2021) che pertutgavan victimas gidieuas. 7 da quests cas (stadi: 30 d'avust 2021) èn vegnids terminads cun sentenzias da culpabilitad.

Annunzias davart acziuns antisemiticas ad organisaziuns gidieuas ed ad organisaziuns cunter l'antisemitissem

192. En collavuraziun cun la *Fundaziun cunter rassissem ed antisemitissem (GRA)* rimna la *Federaziun svizra da las communidades israelitas (FSCI)* en *rapports annuals* ils incidents antisemitics annunziads en la [Svizra tudestga](#). Latiers dispora la FSCI d'ina istanza che registrescha incidents antisemitics e che observa las medias e l'internet. Dapi la nova concepziun cumplessiva l'onn 2018 cuntegna il *Rapport cunter antisemitissem per la Svizra tudestga* analisis e statisticas detagliadas sco er decleraziuns, definiziuns e metodicas pli cumplettas.

L'onn 2019 èn vegnids registrads 38 incidents antisemitics «offline», da quai 9 cas da violenza verbala e 7 cas da graffitis. I n'èn vegnids annunziads nagins acts da violenza fisics e nagins donn materials. «Online», q.v.d. en las medias socialas ed en las colonnas da commentaris da gasettas, èn vegnids registrads 485 cas. En quest connex èn vegnidas distinguidas 4 categorias da cuntegns: antisemitissem general (152 cas), snegaziun/banalisaziun da la Shoah (18), antisemitissem che sa referescha a l'Israel (163) e teorias da conspiraziun antisemiticas modernas ch'èn vinavant fitg popularas (190). Passa 90 % dals incidents online pertutgan Facebook e Twitter. Mo ina quota fitg pitschna pertutga las colonnas da commentaris da paginas d'internet da medias svizras, apparentamain sin basa da mecanissem da controlla rinforzads davart quest tema. En spezial en l'internet èn eveniments en il Proxim Orient ils «triggers» ils pli impurtants per commentaris antisemitics. Dal rest han ina reportascha davart la cuminanza gidieua ortodoxa a Turitg sco er l'attentat da Halle procurà per numerus commentaris antisemitics. Per ulteriurs detagls guardar: www.antisemitismus.ch.

En il *Rapport 2020*, publictà il cumenzament da l'onn 2021, èn vegnids registrads 47 cas «offline», da quels 11 injurias, 15 graffitis ed 1 donn material. Acts da violenza n'èn vegnids annunziads nagins. En l'internet èn vegnids registrads 485 cas. Teorias da conspiraziun antisemiticas han survegni schlantsch en il rom da la pandemia dal coronavirus (249 cas). Ils ulteriurs cas antisemitics èn sa repartids suandantamain: antisemitissem general (196), snegaziun/banalisaziun da la Shoah (25), antisemitissem che sa referescha a l'Israel (62). Ils «triggers» ils pli fermes èn stads il «plan da pasch da Trump» en il conflict tranter l'Israel e la Palestina sco er in video da la gasetta online «20 Minuten» davart la vita da la cuminanza gidieua a Turitg. L'onn 2020 è il trigger principal dentant stà la pandemia da COVID-19 (cf. latiers er §229). Auter che l'onn 2019 èn mo pli 65 % dals cas online derivads da Twitter e da Facebook. Quai è da declarar cun il fatg che la pandemia da COVID-19 è stada en il center da las medias e ch'igl ha dà pli paucs artitgels da pressa davart temas che chaschunan savens commentaris antisemitics (conflict dal Proxim Orient, communitad gidieua e.u.v.). Er il dumber da las remartgas antisemiticas en las colonnas da commentaris da gasettas è sa reduci. Novas èn percurter las gruppas da «chat» sin il servetsch da messadis Telegram, che ha gi bunamain in terz dals cas online. Per ulteriurs detagls guardar: www.antisemitismus.ch.

193. Cas antisemitics en la [Svizra franzosa](#) vegnan registrads da la *Coordination intercommunautaire contre l'antisémitisme et la diffamation (CICAD)* che publictescha medemamain mintga onn in rapport. Per l'onn 2020 ha la CICAD registrà 147 cas antisemitics, quai che correspunda ad in augment da 41 % envers l'onn 2019. 36 % da quests cas pertutgavan teorias da conspiraziun en connex cun la pandemia da COVID-19 (cf. latiers er §229). La maiortad da quests cas èn capitads en l'internet (85 %).

194. *L'onn 2021* ha cumenzà cun plirs incidents antisemitics cunter sinagogas. La fin schaner ed il favrer ha la CICAD fatg ina denunzia penala pervia da dus incidents ch'ella ha sentenzià vehementamain: a Losanna ha ina persuna mess charn-portg avant la sinagoga ed a Genevra ha ina persuna bittà charn-portg cunter la sinagoga da la Cuminanza liberala gidieua. A Losanna ed a Genevra han politicras e politichers sentenzià immediatamain ed energicamain questas attatgas. Medemamain il favrer 2021 hai dà ina profanaziun da la sinagoga da la citad da Bienna (chantun Berna) tras parolas antisemiticas ch'èn vegnidas engravadas en la porta. Igl è medemamain vegnì inoltrà ina denunzia. Il president da la citad da Bienna e la Regenza chantunala bernaisa han sentenzià immediatamain e vehementamain la profanaziun da la sinagoga. Il schaner è la Cuminanza liberala gidieua da Turitg daventada ultra da quai victima d'in «zoombombing» cunter ina da sias occurrenzas culturalas. Persunas mascradas avevan prendì illegalmain access a l'occurrenza online, avevan mussà simbols e maletgs antisemitics e provocà ina interrupziun da l'inscunter.

b. Promoziun da l'art e da la cultura gidieua inclusiv il jiddic

Convenziun da basa: art. 5

195. *La Federaziun svizra da las communitads israelitas (FSCI)* vul promover las enconuschientschas davart la cultura gidieua entaifer ed ordaifer l'atgna communitad. Per quest intent documentescha la federaziun la vita da la cuminanza gidieua en Svizra e publitescha ils resultats da sias lavurs da perscrutaziun. Dapi l'onn 1992 edescha ella atgnas publicaziuns en la retscha «Beiträge zur Geschichte und Kultur der Juden in der Schweiz».

196. Dal rest sa stenta la FSCI da sensibilisar – tras differentas activitads – la populaziun Svizra per la cultura gidieua. Da menziunar è en spezial il project «*Likrat public*» ch'è vegnì lantschà avant 5 onns. El duai promover al lieu la chapientscha vicendaivla tras intervenziuns directas da persunas ch'intermedieschan: ils «*Likratinos*» e las «*Likratinas*». En in'emprima fasa eran las mediaturas ed ils mediatur activs en regiuns turisticas che retschaivan blers giasts gidieus. La stad 2019 ha Likrat Public empruvà da promover la chapientscha tranter la populaziun locala ed ils giasts gidieus en ina segunda etapa. Per quest intent è vegnids duvrads divers instruments e differentas mesiras ed en spezial elavuradas duas brochuras: ina declera a la populaziun locala la cultura, la religiun e la tradiziun gidieua, la segunda declera als giasts gidieus las disas e la moda da viver da la populaziun svizra ed als dat en moda pratica cussegls per la dimora.

c. Integraziun da l'istorgia e da la cultura gidieua en ils plans d'instrucziun ed en ils meds d'instrucziun da las scolas

Convenziun da basa: art. 12

197. Dapi l'onn 2002 realisescha la *Federaziun svizra da las communitads israelitas (FSCI)* il project «*Likrat per scolas*» en il sector dialog e furmaziun. En la rolla sco «peer educators» vegnan giuvenils gidieus envidads en ina classa da scola per raquintar dal giudaisssem. Durant in uschenumnà inscunter da Likrat dastgan las scolaras ed ils scolars dumandar ils giuvenils gidieus tut davart il giudaisssem. Uschia vegni dà ina fatscha a la religiun gidieua. «*Likrat*» exista en la Svizra tudestga dapi l'onn 2002 ed en la Svizra franzosa dapi l'onn 2015. Mintga onn han lieu var 100 scuntradas, cun las qualas pon vegnir cuntanschids circa 1500 scolaras e scolars. Fin ussa sa drizzava la purschida a las scolaras ed als scolars da 12 fin 18 onns. Pervia da la gronda dumonda vegn il project ussa purschi er sin il stgalim primar. La fasa da test è vegnida sviluppada en collavuraziun e cun la cussegliaziun da la Scola auta da pedagogia da Turitg.

198. *En il chantun Genevra* avischina il nov med d'instrucziun d'istorgia «*Enseignement du fait religieux*» ils uffants da scola en la scola populara al giudaisssem tras sias festas (*Un Monde en fête*, 1.–4. classa primara), medemamain cun raquints (*Récits de l'Antiquité, L'Israël ancien: Moïse et le passage de la mer*, 5.–6. classa primara), ed er l'istorgia dal giudaisssem vegn tematisada (*Récits cosmogoniques e Regards sur le judaïsme, le christianisme et l'islam*).

199. *Il chantun Argovia* s'engascha dapi l'onn 2015 cun il project «*Kultur macht Schule*» per la stima dal patrimoni gidieu. Sin ina *senda culturala gidieua* pon las scolaras ed ils scolars scuvrir l'istorgia e la convivenza tranter la populaziun gidieua e cristiana en la regiun. La fin dal 18. tschientaner eran numnadamain las vischnancas da l'Argovia Lengnau ed Eendingen ils sulets lieus en Svizra, nua ch'ils Gidieus dastgavan sa domiciliar. Perquai ch'els eran vegnids stgatschads da las autras citads, eran els fugids en questa regiun (il Surbtal), ch'è stà durant bunamain 300 onns il center da la vita gidieua en Svizra. La senda culturala gidieua creescha in access a quest patrimoni. Ultra da quai è la finamira er illustrada en il nov *Plan d'instrucziun d'Argovia*. Uschia è vegnida integrada en il champ etica, religiuns e cuminanza (ciclus 3) la suandanta cumpetenzza: «Las scolaras ed ils scolars san preschentar en moda betg

discriminanta religiuns e minoritads culturalas cun lur giavischs e relatar differents avis a moda transparenta.»

200. Da menziunar è er che la Regenza dal *chantun Basilea-Citad* ha inaugurà il zercladur 2021 ina piazza d'Anne Frank. Per quai è vegnì elegì in lieu ch'è popular tar giuvenils ed uffants. Uschia duai vegnir tramess in signal cunter la discriminaziun e cunter l'antisemitissem.

d. Sensibilisaziun per il cumbat da l'antisemitissem e commemoraziun a l'olocaust en ils plans d'instrucziun.

Convenziun da basa: art. 12

Projects sustegnids da la Confederaziun

201. *Il project d'exposiziun «Grenzfälle – Basel 1933–1945»* dat in sguard en il passà ed animescha uschia da reflectar davart il metter en dumonda las valurs da basa democraticas ed ils dretgs umans, ch'ins po observar actualmain. Questa exposiziun vegn sustegnida finanziailmain dal *Servetsch per il cumbat cunter il rassissem (SCRA)*. L'exposiziun na s'occupa betg mo cun la tenuta da la Svizra envers il naziunalsocialissem ed envers sia persecuziun dals Gidieus europeics, mabain tematisescha er la politica da razzas naziunalsocialistica tut en tut, pia er la persecuziun dals Sinti e dals Roma, da persunas omosexualas e da persunas cun in'otra opiniun politica.

Duas ulteriuras occurrenzas che vegnan finanzadas dal SCRA èn medemamain degnas da vegnir menziunadas:

- *L'exposiziun «Enfances cachées – autour du Journal d'Anne Frank et de la Déclaration des Droits de l'Enfant»*. Cun ina scenaria adattada ed in program d'activitads varià vegn il public confruntà cun differents raquints d'uffants ed intimà da reflectar davart il mecanissem da pregiudizis ch'èn la basa per il rassissem.
- *L'adattaziun da teater dal diari d'Anne Frank* duai sensibilisar la populaziun e particularmain ils giuvenils per l'istorgia da l'olocaust e cun quai iniziar ina reflexiun e debattas davart il rassissem, las religiuns e l'exclusiun. I èn vegnidas dadas pliras preschentaziuns en scolas. La represchentaziun è vegnida accumpagnada d'acziuns da mediaziun, tranter auter cun l'exposiziun «Anne Frank, in'istorgia per oz», ch'è vegnida organisada da la chasa d'Anne Frank ad Amsterdam. L'exposiziun preschentada en ina scola secundara a Friburg cumpigliava visitas tras giuvenils scolads ordavant.

Projects d'organisaziuns gidieuas e d'organisaziuns cunter l'antisemitissem

202. Dapi l'onn 2011 organiseschon la «*Plattafurma dals Gidieus liberals da la Svizra*» (PGLS) e la FSCI in program da furmaziun supplementara per persunas d'instrucziun da la Svizra tudestga. Quel consista d'ina excursiun d'in di en il champ d'exterminaziun Auschwitz e d'in segund di en Svizra. Questa furmaziun supplementara vegn purschida mintga 2 onns e sveglia adina in grond interess. L'onn 2018 è il viadi stà occupà dal tutfatg ed ha già 100 participantas e participants. Il viadi previs per l'onn 2020 ha stuì vegnir annullà pervia da la pandemia da COVID-19. Il proxim viadi è previs per l'onn 2022.

203. *La GRA* sustegna – en collavuraziun cun la Loge Augustin Keller (AKL) e cun la fundaziun Gamaraal – *viadis da studi ad Auschwitz*. L'onn 2019 hai dà tantas dumondas da sustegn sco anc mai. Quests viadis sa drizzan principalmain a las classas gimnasialas. Per l'emprima giada è dentant er vegnì organisà in viadi da seminari d'ina emna a la facultad da giurisprudenza da l'Universitad da Turitg.

La GRA ha lantschà il november 2020 er la pagina d'internet «*stopantisemitismus.ch*». Sin questa pagina pon ins leger exempels reals da citats antisemitics ch'èn vegnids rimnads en il mintgadi en Svizra: sin via, tranter persunas enconuschentas, en las medias online u en las brevs da lecturs ed en las colonnas da commentaris da gasettas. La GRA mussa, tge ch'è problematic en connex cun talas deposiziuns, co ch'ins po reagir e tgi che porscha sustegn. *In mussavia pedagogic furnescha propostas a persunas d'instrucziun*, co ch'ellas pon duvrar il cuntegn da la pagina d'internet en l'instrucziun.

Projects realisads dals chantuns

204. *En il chantun Genevra* vegnan tractads al stgalim superiur (stgalim secundar I) temas sco la scuverta da l'esser auter e la protecziun dals dretgs fundamentals cun il med d'instrucziun «*Enseignement des Grands Textes (11. classa)*». Il med d'instrucziun franzos (9. classa) cuntegna latiers plirs texts da leger cun definiziuns: Joseph Joffo, «*Un sac de billes*»; «*Le Journal d'Anne Franck*»; Tahar Ben Jelloun, «*Le racisme expliqué à ma fille*».

En il chantun Giura pon vegnir tractads ils temas antisemitissem e memoria da l'olocaust durant l'entir temp da scola obligatoric, en spezial en roms sco istorgia da las religiuns u furmazion generala ed enconuschientschas socialas. A las personas d'instrucziun stattan a disposiziun pliras ovras davart quests temas.

La Scola auta da pedagogia dal chantun Lucerna ha sviluppà cun partenaris austriacs e tudestgs in' *app-web gratuita: «Fliehen vor dem Holocaust. Meine Begegnung mit Geflüchteten»*. Quest med d'instrucziun animescha las scolaras ed ils scolars da s'occupar en l'instrucziun cun il destin da personas che han stuì fugir dal naziunalsocialissem. L'app ha survegnì il Worlddidac Award 2018. *La Scola auta da pedagogia dal chantun Vad* ha sviluppà ina versiun franzosa da questa app-web gratuita che cuntegna novs raquints en franzos e che sa drizza a giuvenils a partir da 14 onns en la Svizra franzosa. Questa app web cun il titel «*Fuir la Shoah*» è vegnida lantschada uffizialmain ils 27 da schaner 2021 a chaschun dal Di da memoria da l'olocaust internaziunal. Il DFAE ha sustegnì finanziailmain questas duas apps-web.

Il DFAE ha er sustegnì *duas exposiziuns per classas da scola*. Ina da quellas è vegnida concepida da la fundaziun Gamaraal. Ella consista da purtrets fotografics, da rapports en scrit e da sequenzas da film da personas che han survivi l'olocaust e che vivan en Svizra. Numerusas classas da scola han visità questa exposiziun ch'è vegnida preschentada en pliras citads svizras. L'*exposiziun ambulanta «Kinder im KZ Bergen-Belsen»* è vegnida mussada a Son Gagl. A l'ur da l'exposiziun èn vegnidas organisadas pliras conferenzas ch'èn vegnidas visitadas da numerusas classas.

L'onn 2018 ha la *Scola auta da pedagogia dal chantun Vad* er organisà Dis internaziunals da studi davart il tema «instruir la Shoah». Quels han pussibilità in barat davart meds d'instrucziun adattads, differentas metodas d'instrucziun ed eventualas difficultads. Ils documents da conferenza èn vegnids publitgads en la revista *Didactica Historica* 5/2019. Els sa drizzan oravant tut a *personas d'instrucziun*, ma er a *geniturs* che vulan declerar a lur uffants, pertge e co che l'olocaust vegn instrui.

L'onn 2017 èn sa participadas classas dal stgalim secundar II da la Svizra franzosa a la translaziun franzosa da las istorgias da vita da personas che han survivi l'olocaust e che vivan en Svizra. Oriundamain eran questas istorgias da vita vegnidas publitgadas en tudestg en furma da 15 carnets ch'il DFAE ha finanzià. La versiun franzosa da quests carnets, dals quals dus èn vegnids translats tras classas da scola, è cumparida l'onn 2018. Questa experientscha vegn descritta en il carnet «*Passeurs de mémoires*».

La *Conferenza svizra dals directurs chantunals da l'educaziun publica (CDEP)* ha elavurà in dossier tematic online che stat a disposiziun en tudestg, en franzos ed en talian: «*Tag des Gedenkens an den Holocaust und der Verhütung von Verbrechen gegen die Menschlichkeit: Kontext, Lehrmittel*».

e. Libertads (reuniun paschaivla, libra associaziun, libra expressiun da l'opiniun, libertad da patratgs, da conscienza e da religiun)

Convenziun da basa: art. 7 e 8

205. Concernent la dumonda d'infurmaziuns dal Comité consultativ per la convenziun da basa (cf. Quart Parairi al. 76) poi vegnir constatà il suandant davart la dumonda da *l'import da charn halal e da charn koschra*:

Ils 19 da zercladur 2020 ha il Cussegl naziunal (chombra gronda da l'Assamblea federala) stritgà *ina iniziativa parlamentara (15.499 Yannick Buttet)* che pretendeva che las basas legalas necessarias vegnian stgaffidas per eliminar las malsegirezzas en connex cun l'import da charn halal (u charn koschra) che deriva d'animals che n'èn betg vegnids narcotisads avant la meztga, medemamain la discriminaziun da la maioritad dals manaschis che dastgan importar charn halal (resp. charn koschra). La stritgada è vegnida motivada cun quai ch'il parlament n'era betg persvadì dal niz da la midada da la lescha proponida e ch'igl ha dà en la procedura da consultaziun numerusas reacziuns negativas e criticas dals chantuns e da las organisaziuns pertutgadas. Il punct da critica principal è stà che l'obligaziun proponida da declerar l'import da charn halal/koschra d'animals che n'èn betg vegnids narcotisads avant la meztga, na purtass betg l'infurmaziun giavischada da las consumentas e dals consuments. Sco reacziun sin questa stritgada aveva la Cumissiun per scienza, educaziun e cultura dal Cussegl naziunal proponì in'otra soluziun cun inoltrar il schaner 2020 ina moziun (20.3005) che incumbensava il Cussegl federal d'adattar il dretg da victualias, uschia ch'i fiss stà obligatoric d'inditgar la metoda da maz tar la charn, e quai tant per la producziun indigena sco per la charn importada. Uschia fiss vegnida meglierada la basa da decisiun da las consumentas e dals consuments e la decleraziun fiss vegnida fatga independentamain da la dumonda da la religiun. Questa moziun è dentant vegnida refusada dal parlament il december 2020.

f. Access a la furmaziun

Convenziun da basa: art. 12.3

206. *En il chantun Turitg mainan las trais cuminzanzas gidieuas «Israelitische Cultusgemeinde Zürich ICZ», «Israelitische Religionsgesellschaft Zürich IRGZ» ed «Agudas Achim» differentas scolas en la citad da Turitg, nua che las scolaras ed ils scolars gidieus pon ademplir lur obligaziun d'ir a scola. Quellas han il status sco scolas privatas permissas. In criteri per la permissiun è la purschida d'ina furmaziun equivalenta sco a la scola populara publica. Las scolas gidieuas ston instruir ultra da quai almain 2/3 da las lecziuns tenor la tavla da lecziuns dal plan d'instrucziun.*

g. Mecanissem da participaziun per la minoritad gidieua

Convenziun da basa: art. 15

207. *Tar votaziuns e tar debattas politicas sin plaun federal prendan la FSCI e la Plattafurma dals Gidieus liberals da la Svizra (PGLS) posiziun, sch'i va per dumondas dals dretgs umans, per la libertad da religiun, per rassissem, per plets instigants u per integraziun.*

La CICAD scuntra en il rom da votaziuns chantunales regularmain acturas ed acturs da la vita politica da la Svizra franzosa. I sa tracta en spezial d'in barat davart la politica statala per cumbatter discriminaziuns. La CICAD vegn er envidada regularmain a lavuratori che vegnan organisads en Svizra da las differentas autoritads pertutgadas davart ils temas rassissem e cumbat da plets instigants. Quests inscunTERS promovon il dialog tranter ils differents acturs e pussibiliteschan la rimnada da las enconuschientschas actualas ed in barat constructiv davart las differentas propostas.

La CICAD sco er la FSCI e la GRA drizzan lur rapports annuals davart incidents antisemitics a las differentas autoritads pertutgadas.

Las organizaziuns gidieuas e las organizaziuns cunter l'antisemitissem èn endatadas sin la glista da la Confederaziun per las consultaziuns e vegnan uschia consultadas tar las fatschentas che las pertutgan. La FSCI e la CICAD èn vegnidas envidadas er l'onn 2020 da s'exprimer davart la resposta da la Svizra al correspondent spezial da las Naziuns Unidas per dumondas da minoritads che ha appellà a contribuziuns per in rapport davart cumbats da plets cunter minoritads en las medias socialas. Questa resposta è vegnida redigida sut il titel «Discours de haine véhiculé par les médias sociaux et visant les minorités: Contribution de la Suisse».

La minoritad gidieua è vegnida involvida stretgamain en las ponderaziuns da la grupp da lavur federala che ha preparà l'Ordinaziun davart las mesiras per garantir la segirezza da minoritads cun in basegn da protecciun spezial (OSMP). Per ulteriurs detagls davart quest tema cf. §216 qua sutvart.

VI. Svilups en connex cun l'artitgel 6 da la Convenziun da basa

1. Politica per promover la toleranza ed il dialog intercultural

Convenziun da basa: Art. 6.1

Recumandaziun dal Comité dals ministers concernent la Convenziun da basa:

«Sentenziar sistematicamain ed immediatamain tut las furmas d'intoleranza, particularmain furmas manifestadas publicamain, saja quai antiziganissem, antisemitissem u ostilitad envers Muslims. Intercurir sistematicamain talas manifestaziuns e perseguitar penalmain ils auturs da quellas.

Sin plaun federal promover pli fitg projects da sensibilisaziun che han l'intent da reducir pregiudizis envers la moda da viver nomada dals Jenics e dals Sinti e Manouches, particularmain projects che sa drizzan a las medias u a collavurators da las medias.»

Reacziuns da las autoritads envers furmas d'intoleranza

208. *Il Cussegl federal prenda regularmain posiziun cunter plets instigants ed accentuescha, ch'el «vesa quai sco obligaziun permanenta da cumbatter plets instigants cunter persunas e cunter gruppas da la populaziun» e che «tals plets surpassan ils cunfins da la libertad d'exprimer l'opiniun». Quai è stà il cas en la resposta dal Cussegl federal da l'avust 2019 a l'interpellaziun 19.3787 Seiler Graf Prisca: «Tge fa la Confederaziun cunter plets instigants en l'internet?». Il Cussegl federal conferma er en sia resposta dal matg 2019 – sin l'interpellaziun 19.3255 Wermuth Cédric «Defender la democrazia liberala cunter il rinforzament da l'antisemitissem e cunter ideologias extremistas da dretga» – ch'el considereschia*

«l'engaschament cuntinuant e sistematic cunter tut las furmas da rassissem e d'antisemitissem sco obligaziun permanenta, er e gist en las medias digitalas».

209. La *Cumissiuun federala cunter il rassissem (CFR)* è s'exprimida repetidamain a favur da condemnar tut las furmas da remartgas rassisticas, saja quai via las medias cun [communicaziuns a las medias](#) ubain cun prender posiziun (cf. <https://www.ekr.admin.ch/home/d112.html>). Per pudair reagir anc pli svelt sin dumondas actualas, publitescha la CFR dapi l'onn 2021 ina newsletter.

Da menziunar èsi er, ch'igl èn vegnids documentads – da l'onn 2017 fin il 2019 – trais cas, en ils quals las auturas ed ils auturs resp. las persunas accusadas eran acturs publics. Ils cas numnads èn vegnids registrads en la banca da datas da las decisiuns e da las sentenzias da la CFR applitgond la Norma penala d'antidiscriminaziun e d'antirassissem (art. 261bis CP).

210. Sin plaun da las *autoritads chantunals* vegni renvià a las posiziuns sentenziantas dals chantuns Vad, Genevra e Berna ch'èn vegnidas fatgas immediatamain suenter cas antisemitics il cumenzament da l'onn 2021 (cf. §194 survart).

Enquista Omnibus «Moda da viver nomada»

211. L'*Enquista Omnibus davart il tema Moda da viver nomada da l'onn 2019 gia menziunada* (cf. §18) ha medemamain gi l'intent da sensibilisar la maioritad da la populaziun e da promover ina posiziun toleranta envers Jenics, envers Sinti e Manouches sco er envers Roma. Ils resultats da l'enquista furman ina basa impurtanta per che l'administraziun ed ils gremis politics approvian las mesiras per sustegnair la moda da viver nomada.

Projects da mediaziun e da sensibilisaziun davart ils temas Jenics, Sinti e Manouches sco er Roma

212. Il *Servetsch per il cumbat cunter il rassissem (SCRA)* e l'*Uffizi federal da cultura (UFC)* han sustegnì la *purschida da mediaziun «Roma viagiants en Svizra – mediaziun, prevenziun ed infurmaziun»* da la «Federaziun Sinti e Roma Svizra». La finamira dal project era quella da reducir ils conflicts tranter gruppas da viagiants Roma da derivanza estra, possessuras e possessurs da terren, autoritads e da la polizia en Svizra. Principalmain per raschuns personalas dal manader da project n'ha il project displaschavlamain betg pudì vegnir cuntinuà. Il project ha dentant purschì ina buna basa per in barat commensurà cun las persunas responsablas en ils chantuns pertutgads. I sa mussa, che las purschidas da mediaziun che vegnan garantidas dad instanzas localas, han pli cler as intenziuns e vegnan stimadas da tuttas varts.

Sco menziunà en il *plan d'acziun «Jenics, Sinti, Roma»*, po il SCRA sustegnair finanzialmain projects, che gidan a meglierar la convivenza da persunas domiciliadas e da persunas viagiantas sco er a sustegnair la cultura dals Jenics, Sinti e Roma.

Durant ils ultims onns ha il SCRA mintgamai sustegnì in *project da mediaziun* en la Svizra tudestga ed en la Svizra franzosa. Ed en la Svizra taliana è vegnì sustegnì la publicaziun d'in *manual da mediaziun* che sa basa sin ina retschertga al lieu extensiva sur 10 onns. Plinavant sustegna il SCRA in project d'evaluaziun ch'evaluescha la convivenza da differentas gruppaziuns da viagiants sin plazzas da passagi a Basilea ed en l'Argovia.

213. Er la *fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers»* sustegna – cun ils meds dal fond da cultura – projects che han en mira ina meglieraziun da la sensibilisaziun da la maioritad da la populaziun ed ina rapportaziun pli differenziada tras las medias. Uschia èn vegnids sustegnids per exempel l'onn 2021 in project da medias socialas d'ina dunna giuvna jenica ed igl è vegnì prestà ina contribuziun a la realisaziun d'in film dramatic cun ina figura jenica en la rolla principala.

214. *En divers chantuns* vegnan fatgas stentas considerablas per reducir pregiudizis e stereotips, en spezial tras ina meglra enconuschientscha da las realitads da viver e da la cultura da las minoritads. Uschia sustegna il Bureau de l'intégration des étrangers (BIE) en il *chantun Genevra* projects davart la prevenziun da discriminaziun per persunas cun moda da viver nomada u per Roma. Davart l'ultima grupp è vegnì integrà in film davart anti-rassissem en il program. En il *chantun Tessin* exista ina collavuraziun tranter schurnalistas e schurnalists e Jenics e Sinti svizzers cun moda da viver nomada, quai per crear ina meglra chapientscha per las minoritads pauc enconuschentas. La collavuraziun è vegnida iniziada da la mediatura chantunala. Las occurrenzas d'inscunter ch'èn vegnidas promovidas dals chantuns ospitants, p.ex. quella da la cooperaziun «Fahrendes Zigeuner-Kulturzentrum» porschan medemamain locals d'inscunter publics per collavuraturas e collavuraturs da las medias, per classas da scola e per persunas interessadas.

Differents projects ch'èn vegnids sviluppads dals chantuns per cumbatter il rassissem e l'intoleranza

215. *En il chantun Genevra* ha il Bureau de l'intégration des étrangers (BIE) finanzia u cofinanzia – tranter l'onn 2017 ed il 2020 – 30 projects per la prevenziun da la discriminaziun envers persunas che appartegnan a la communitad gidieua u muslima ubain als viagiants u als Roma (cf. qua survart). Intgins da quests projects vegnan manads tras annualmain dapi l'onn 2017. Latiers sa tracta oravant tut d'in sustegn finanziel per il Centre Écoute Contre le Racisme C-ECR che porscha accompagnament a persunas ch'èn vegnidas discriminadas, perquai ch'ellas èn gidieuas, muslimas u romani. Il BIE finanzia er punctualmain projects sco exposiziuns, dietas, preschentaziuns da film davart rassissem anti-roma, antisemitism u ostilitads envers Muslimas e Muslims. Dapi l'onn 2020 sustegna il chantun Genevra er finanzielmain il post da cussegliazion giuridic da la CICAD per annunziar cas antisemitics (cf. §193).

En il chantun Basilea-Citad datti ina *maisa radunda da las religiuns* ch'è fitg activa e che vegn manada e tgirada dal Post da coordinaziun per dumondas da religiun. Vi da questa maisa radunda vegn tgirà il dialog interreligiun, l'emprender d'enconuscher in a l'auter e la diminuziun da pregiudizis tranter las communitads gidieuas e muslimas. Occurrenz cuminaivlas regularas (p.ex. in forum da sepulturas u in'emna da las religiuns) gidan a mussar envers la publicitad, ch'in bun contact tranter differentas cuminanzas religiusas, ch'è influenzà dal respect vicendaivel e da la reconuschienscha da las differenzas, è pussaivel.

2. Mesiras da protecziun avant ostilitads e violenza

Convenziun da basa: Art. 6.2

Recumandaziun dal Comité dals ministers concernent la Convenziun da basa:

«Persequitar vinavant immediatmain las mesiras identifitgadas e las realisar sin plaun federal e chantunal, per che la segirezza da las persunas che appartegnan a minoritads naziunalas saja garantida.»

Mesiras per garantir la segirezza da minoritads cun basegns da protecziun speziels

Concept ed ordinaziun

216. Il favrer 2017 ha la *Plattafurma politica da la Rait naziunala da segirezza (RNS) als delegads da la RNS* in mandat d'elavurar in concept davart la segirezza da minoritads cun basegns da protecziun speziels. Il concept na duess betg mo valair per minoritads religiusas sco las *commembras ed ils commembers da la cuminanza gidieua*, mabain er per tut las minoritads cun basegns da protecziun speziels, oravant tut per *Jenics, Sintì e Manouches* sco er *Roma*.

Il matg 2018 ha la *Plattafurma politica da la RNS* deliberà il concept *«Segirezza da minoritads cun basegns da protecziun speziels»* dals 17 d'avrigl 2018. A medem temp ha la *plattafurma* incumbensà il Departament federal da giustia e polizia (DFGP) da dumandar il Cussegl federal da decider davart l'elavuraziun d'ina ordinaziun en il senn dal concept.

Il Cussegl federal ha prendì enconuschienscha dal concept il zercladur 2018. El ha incumbensà il DFGP d'elavurar in sboz d'ina ordinaziun davart mesiras per garantir la segirezza da minoritads cun basegns da protecziun speziels.

Cun il conclus dal Cussegl federal dals 30 da schaner 2019 è vegnida lantschada la procedura da consultaziun tar il sboz preliminar. Quella ha durà fin il matg 2019. Vegnids envidads da participar a la consultaziun èn ils chantuns, las partidas politicas ch'èn represchentadas en l'Assamblea federala, las federaziuns da tetg naziunalas da las vischnancas, da las citads e dals territoris da muntogna e da l'economia sco er ulteriurs acturs interessads, tranter auter las organisaziuns che represchantan las *cuminanzas gidieuas, sintì e manouches sco er roma*. La gronda maioritad da las participantas e dals participants ha exprimì en moda affirmativa ses consentiment tar il sboz preliminar.

L'Ordinaziun davart mesiras per sustegnair la segirezza da minoritads cun basegns da protecziun speziels (OSMP; CS 311.039.6) è entrada en vigor il 1. da november 2019. Questa ordinaziun regla la concessiun d'agids finanziaels da la Confederaziun. Responsabel per l'execuziun da l'ordinaziun è l'*Uffizi federal da polizia (fedpol)*. Mintga onn stattan a disposiziun 500 000 francs per il sustegn.

In basegn da protecziun spezial exista, sch'ina minoritad è exponida ad in privel pli grond – che la populaziun en general – tras smanatschas violentas terroristicas u extremistas.

Agids finanziaels pon vegnir concedids per ils suandants intents:

1. mesiras da protecziun tecnicas u architectonicas;

2. scolaziuns per enconuscher ristgas e per prevegnir ristgas;
3. sensibilisaziun per periclitaziuns existentas.

Projects sustegnids

218. La fin da schaner 2020 è vegnidas inoltradas 14 dumondas per agid finanziel. 13 dumondas è vegnidas fatgas da minoritads religiusas (11 da quellas d'organisaziuns gidieuas e 2 d'organisaziuns muslimas ed ina da la communitad LGBT. Damai che las dumondas han surpassà las resursas finanzialas a disposiziun, han stui vegnir messas prioritads. Tenor il Servetsch d'infurmaziun da la Confederaziun (SIC) è las persunas ed instituziuns gidieuas e muslimas en Svizra spezialmain pertutgadas d'ina periclitaziun augmentada tras acts violents terroristics u extremists (tras islamissem u extremissem da dretga). Per quest motiv è vegnidas sustegnidas 11 organisaziuns cun contribuziuns da tut en tut 500 000 francs, per ch'ellas possian rinforzar mesiras da protecziun tecnicas u architectonicas cunter attentats terroristics u cunter acts da violenza extremistics. Per ulteriuras infurmaziuns guardar sut:
<https://www.fedpol.admin.ch/fedpol/de/home/aktuell/informationen/2020-07-17.html>

Fin ussa n'han las minoritads dals Jenics, dals Sinti e Manouches sco er dals Roma inoltrà naginas dumondas per agids finanzials.

Sboz per ina lescha federala

218. La basa legala da l'ordinaziun furma l'artitgel 386 dal Cudesch penal svizzer, che prevesa mesiras d'infurmaziun, d'educaziun ed ulteriuras mesiras ch'han la finamira d'impedir acts chastabels. Per quest motiv pon fin ussa vegnir sustegnidas mo las mesiras da protecziun architectonicas, tecnicas ed organisatoricas sco er la sensibilisaziun e l'infurmaziun da la gronda part da la populaziun.

La finala duess la Confederaziun s'engaschar pli fitg per la protecziun da las minoritads periclitadas. Il Cussegl federal ha incumbensà il DFGP d'examinar, schebain i possa vegnir redigì ina *lescha*. En quest connex duain er vegnir resguardadas las experientschas cun l'ordinaziun vertenta.

Mesiras chantunales per la segirezza da las cuminanzas gidieuas

219. *En il chantun Basilea-Citad ha il project «Segirezza gidieua Basilea»* la finamira da reducir substanzialmain ils custs da segirezza da l'organisaziun gidieua da Basilea-Citad, cun augmentar ils custs dal chantun. Suenter ch'igl è vegnidas concludidas ed iniziadas en in emprim pass l'onn 2018 expensas d'annualmain 746 000 francs per augmentar la preschientscha da la polizia (permanentamain otg assistents da segirezza) a favur da la communitad israeliana da Basilea e d'ulteriuras instituziuns gidieuas, vegnan ussa en in segund pass realisadas mesiras architectonicas e tecnicas. Sin territori da diever comunabel importan ils custs per la realisaziun da las mesiras a favur da las instituziuns gidieuas 223 000 francs. Plinavant vegnan ils custs per metter saivs enturn la sinagoga e per la segirezza d'access mecanica inclusiv in local da controlla finanziads per la mesadad tras ina contribuziun d'investiziun dal chantun en l'autezza maximala da 385 500 francs e per la mesadad tras agens meds da la communitad israeliana da Basilea.

La citad ed il chantun Turitg sustegnan ils projects cuminaivels per meglierar la protecziun e la segirezza da minoritads spezialmain periclitadas. Uschia han els concedì il zercladur 2020 a quatter organisaziuns gidieuas en la citad da Turitg en total var 250 000 francs per realisar mesiras da segirezza. Ultra da quai sustegna la Regenza dal chantun Turitg cun ina contribuziun dal fond da la lottaria ils indrizs da segirezza e d'alarm necessaris per il nov edificì d'ina scola da mattatschas gidieuas.

En il *chantun Argovia* è vegnida recepida – en la Lescha da polizia revedida ch'è entrada en vigur il 01-07-2021 – da nov la suandanta disposiziun:

§ 61a Sustegn finanziel da minoritads cun basegns da protecziun speziels

1 Sin dumonda po la Regenza prestar in sustegn finanziel per mesiras ch'impedeschan acts chastabels, quai per garantir la segirezza da minoritads cun basegns da protecziun speziels.

² Sco minoritads valan tenor l'alineia 1 gruppas en il chantun, che

- a) è en la minoritad en cumparegliaziun cun l'ulteriura populaziun en Svizra;
- b) han particularmain ina moda da viver, ina cultura, ina religiun, ina tradiziun, ina lingua u in'orientaziun sexuala cuminaivla;
- c) han ina colliaziun fixa cun la Svizra e cun sias valurs; e che
- d) han in basegn da protecziun spezial.

³ In basegn da protecziun spezial exista, sch'ina minoritad è exponida ad ina periclitaziun tras aggressiuns en connex cun terrorissem u cun extremissem violent che surpassan la periclitaziun generala che pertutga l'ulteriura populaziun.

⁴ Sustegn finanziel pon survegnir organisaziuns dal dretg public e dal dretg privat che n'èn betg orientadas al gudogn e da las qualas las activitads regularas dovran protecziun en il chantun Argovia.

Il *chantun Berna* ha il favrer 2021 suenter la profanaziun da la sinagoga a Bienna (cf. §194) concedì svelt meds finansials per mesiras da segirezza architectonicas e tecnicas. Ultra da questas mesiras èn las communitads gidieuas dal chantun Berna en in dialog cun las autoritads bernaisas davart l'engaschament da forzas da segirezza en il conturn d'instituziuns gidieuas durant ed ordaifer las occurrenzas religiusas, sco quai ch'igl è per exempel il cas en il chantun Basilea-Citad. La communitad gidieua a Bienna ha declerà ch'ella haja stuì engaschar cun agens meds persunas da segirezza privatas per proteger la sinagoga tar festivitads pli grondas.

3. Observaziun da la preschentaziun da las minoritads en las medias

Convenziun da basa: Art. 6.1

Recumandaziun dal Comité dals ministers concernent la Convenziun da basa:

«Sin plaun federal promover pli fitg projects da sensibilisaziun che han l'intent da reducir pregiudizis envers la moda da viver nomada dals Jenics e dals Sinti e Manouches, particularmain projects che sa drizzan a las medias u a collavuraturas da las medias.»

Preschentaziun dals Jenics e dals Sinti e Manouches en las medias

220. En general pon ins constatar in svilup positiv tar la rapportaziun en las medias en connex cun ils Jenics e cun ils Sinti e Manouches svizzers. La lavur da sensibilisaziun da las *autoritads federalas* ha purtà fritgs, en spezial en connex cun la finamira da renconuscher questas communitads sco minoritads naziunalas da la Svizra ed uschia da realisar las obligaziuns accumpagnantas. Medemamain da menziunar è la nova dinamica che *questas communitads* expriman per empruvar dad intermediar lur cultura e tradiziun a la maioritad da la populaziun.

221. Er las mesiras che *tscherts chantuns* han prendì a favur da las cuminanzas da viagiants èn vegnidas recepidas en moda positiva en las medias. Per exempel ha la gasetta quotidiana locala «La Liberté» en il *chantun Friburg* deditgà a la cuminanza jenica plirs artitgels fundads, suenter ch'il chantun aveva deliberà ina road map per meglierar las cundiziuns da viver da las minoritads nomadas. Da menziunar è er l'intervista da l'animatura pastorala catolica dals Jenics dal mars 2020 cun il titel «Une place pour les Yéniches va de soi». Uschia er ina reportascha dals 19 da favrer 2021 cun il titel «un hivernage au cœur de Fribourg». Qua vegnan descrits il mintgadi da sis famiglias jenicis da Friburg che avevan pudì deponer lur rulottas durant l'enviern 2020–2021 sin ina piazza da la citad da Friburg. Quest artitgel ha purschì l'ocasiun da dar ina fatscha a las persunas jenicis ch'èn integradas en la societad locala, en spezial tras lur uffants che han frequentà la scola u ina furmaziun a Friburg. Ultra da quai han las lecturas ed ils lecturs pudì vegnir sensibilisadas per las professiuns tradiziunalas dals viagiants ed igl è stà pussaivel da mussar ils basegns da tals, oravant tut ch'els dovran ina piazza da staziunament per l'enviern.

En il chantun Berna ha la votaziun davart la piazza da passagi per viagiants esters a Wileroltigen provocà l'onn 2020 in cumbat da votaziun emoziunal. Ils adversaris da la piazza han mobilisà fermamain e per part operà cun stereotips. Tuttina èsi stà d'observar en las medias da princip ina rapportaziun objectiva e respectusa, perquai che las collavuraturas ed ils collavuratur da las medias han prendì l'ocasiun da rapportar davart minoritads main enconuschentas.

222. In ulteriur exempel positiv pertutga ina reportascha davart ils Jenics, Sinti e Manouches sco er Roma da [TeleBärn](#). Quella ha cumpiglià la preschentaziun d'opiniuns multifaras (cun in represchentant da la «Federaziun Sinti e Roma Svizra OSMP» e cun in parlamentari federal da la PPS) ed ina sensibilisaziun davart la connotaziun da la noziun «zagrender». Questa reportascha è er sin la glista «Die Presse unter der Lupe» (cf. sut §223).

Degn da vegnir menziunà è er in artitgel pli lung (22-01-2021) ch'è cumparì en il magazin da la Migros (ina da las revistas che vegnan legidas il pli savens en Svizra) cun in purtret differenzià da duas persunas jenicis svizras: «Wie leben heute Jenische in der Schweiz?».

<https://www.migros.ch/de/Magazin/2021/jenische-in-der-schweiz.html>

223. La *Cumissiuun federala cunter il rassissem (CFR)* fa oravant tut atenziun da sensibilisar las medias e da promover in schurnalissem differenzià davart tut ils temas en connex cun la protecziun cunter la discriminaziun da las razzas. Sin sia pagina d'internet metta la CFR a disposiziun ina collecziun d'exempels cun bunas e nauschas praticas per tractar la problematica da la discriminaziun da las razzas: «Die Presse unter der Lupe»: <https://www.ekr.admin.ch/aktuell/d311.html>.

Ultra da quai fa la CFR attent als suandants exempels d'artitgels u da programs da medias positivs ed actuals davart il tema Jenics, Sinti e Manouches sco er Roma (che n'èn betg cuntegnids en la collecziun «Die Presse unter der Lupe»):

- SRF Kultur, Passage 23-03-2018 «Ursulina – eine Reise zu sich selbst»
- Swissinfo 10-06-2020 «Roma, die unermüdliche Suche nach dem Paradies»
- Swissinfo 23-06-2019 «Zu wenig Platz für Fahrende in der Schweiz»

4. Politica per cumbatter plects instigants e delicts

Convenziun da basa: Art. 6.2

Recumandaziun dal Comité dals ministers concernent la Convenziun da basa:

«*Conceder a personas che appartegnan a minoritads naziunals la pussaivladad da far valair davant dretgira lur dretgs sco victimas da plects instigants, en spezial cun far sforzs per dar il dretg ad organisaziuns nunguvernamentals d'agir en l'interess general e da represchentar ils dretgs ed ils interess da las victimas.*»

224. Plects instigants tutgan tar il champ d'applicaziun da pliras disposiziuns dal Cudesch penal svizzer (CP), en spezial violaziuns da l'onur (art. 173 ss.) ubain delicts cunter la pasch publica (art. 258 ss.), en spezial l'artitgel 261bis (discriminaziun ed incitaziun a l'odi) u smanatscha e constricziun (art. 180 e 181). Cun excepziun da las violaziuns da l'onur e da la smanatscha tenor l'artitgel 180 al. 1 vegnan quests delicts persecutads uffizialmain.

Tenor l'artitgel 301 alinea 1 dal *Cudesch da procedura penala svizzer (CPP)* ha mintga persuna il dretg d'annunziar en scrit u a bucca malfatgs ad in'autoridad da persecuziun penala. Da quest dretg pon er organisaziuns/NGO far diever. Sin sia dumonda communitgescha l'autoridad da persecuziun penala al denunziant, sch'ina procedura penala è vegnida iniziada e co ch'ella vegn liquidada (art. 301 al. 2 CCP). La persuna che fa la denunzia e che n'è ni persuna donnegiada (cf. art. 115 CCP) ni accusadra u accusader privat (cf. art. 118 ss CCP), n'ha nagins ulteriurs dretgs da procedura. Ina NGO che agescha en l'interess general per cumbatter plects instigants, n'è da princip betg ina persuna donnegiada, perquai ch'ella n'è betg vegnida violada directamain en ses dretgs tras il delict. Igl è chausa da la Procura publica da defender ils interess publics e d'exequir il dretg statal da chastiar (art. 16 al. 1 CPP; cf. er decisiun dal Tribunal federal [DTF 143 IV 77, consideraziun 4.5](#)).

L'onn 2017 ha il Cussegl naziunal refusà ina iniziativa parlamentara (15.460 Tornare Manuel, «Cumbat cunter discriminaziun da las razzas, antisemitissem ed omofobia. Dretg da far recurs per organisaziuns da protecziun da minoritads») cun la quala igl era vegnì pretendì da stgaffir ina regulaziun federala che avess concedì a las organisaziuns da protecziun per minoritads ina legitimaziun activa per applitgar l'artitgel 261bis CP. La cummissiun parlamentara ch'era vegnida incumbensada cun l'examinaziun preliminar era da l'opiniun, ch'ina tala soluziun speziala tar l'artitgel 261bis CP saja incunvegna e na correspundia betg al sistem dal dretg da procedura penala che na prevesia en general nagin dretg da recurs da federaziuns. La cummissiun era da l'opiniun che excepziuns en quest punct na fissan betg adequatas ed ha confermà, che la direcziun da proceduras penals saja l'incumbensa da la procura publica e betg d'uniuns privatas.

En quest connex èsi da far attent, che mintga persuna ch'è vegnida donnegiada directamain tras in malfatg en sia integritad fisica, psichica u sexuala ha il dretg da survegnir sustegn tenor la *Lescha federala davart l'agid a victimas da delicts (LAVi)*. Quest agid a victimas cumpiglia per exempel er ina indemnisaziun u ina prestaziun da satisfacziun morala. Ultra da quai èn applitgabels ils artitgels 28 ss. (protecziun da la personalitad) dal *Cudesch civil svizzer (CCS)*. Tgi che vegn violà illegalmain en sia personalitad, po dumandar la dretgira da scumandar ina violaziun smanatschanta, d'allontanar ina violaziun existenta u da constatar l'illegalitad d'ina violaziun. Pussaivels èn er plants sin indemnisaziun dal donn ed en grevs cas sin prestaziun da satisfacziun morala. Questas disposiziuns porschan la pussaivladad a personas che appartegnan ad ina minoritad naziunala da pretender davant dretgira lur dretgs sco victimas da plects instigants.

225. Pervi da cas antisemitics fan la *Federaziun svizra da las communitads israelianas (FSCI)* e la *Coordination Intercommunautaire contre l'Antisémitisme et la Diffamation (CICAD)* regularmain denunziar penals pervia da violaziun da l'artitgel 261bis CP, quai en il num da l'organisaziun u er da lur commembers da la direcziun. Cumbain che las datas da l'accusadra u da l'accusader èn da princip anonimadas, pon ins plinavant leger en la collecziun dals cas giuridics da la CFR davart decisiuns tar l'artitgel 261bis, che *victim*as da confessiun gidieua han fatg plant en plirs cas.

226. Medemamain fan savens *associazions da Jenics e da Sinti e Manouches sco er da Roma e plinavant la sociedad NGO per pievels periclitads* ina denunzia penala pervia da remartgas rassisticas, sche quellas èn vegnidas fatgas da las medias u da commembras e commembers d'autoritads cunter persunas appartegnentas a talas gruppas. Spezialmain da menziunar èsi, ch'ils dus co-presidents da la PPS giuvna èn vegnids declerads culpabels pervia da discriminaziun da las razzas tenor l'artitgel 261bis CP, pervia dal text e pervia da la caricatura ch'els avevan duvrà sin la pagina da facebook da lur partida en la campagna da votaziun davart las plazzas da passagi a Wileroltigen/Berna (cf. §154), quai suenter che l'uniun «*Sinti e Roma Svizra (OSMP)*» aveva inoltrà in plant.

5. Strategias / politica d'integrasiun

Convenziun da basa: Art. 6

Proteccziun cunter discriminaziun en ils programs chantunals d'integrasiun PCI

227. Ils programs chantunals d'integrasiun PCI na pertutgan betg ils Jenics e Sinti svizzers. Ils Roma da l'exteriur che na vegnan betg sco viagiants en Svizra, vegnan tractads tuttina sco tut las autras persunas estras. Perquai ch'i na vegnan fatgas naginas retschertgas sin basa da l'appartegnientscha etnica, na poi betg vegnir inditgà, co ch'ils Roma vegnan registrads dals programs d'integrasiun.

En il rom dals PCI han tut ils chantuns installà posts da cussegliazion per las victimas da discriminaziun rassistica. Quests posts stattan a disposiziun a tut las persunas che vivan en Svizra, a persunas estras ed a Svizras e Svizzers, a Jenics, a Sinti ed a Roma.

En il rom dals PCI èn vegnidas prenididas l'ultim temp las suandantas mesiras:

En il chantun Geneva cuntegna il program chantunal d'integrasiun 2017–2021 (PCI II) diversas mesiras per cumbatter las differentas furmas da discriminaziun, en spezial cunter persunas che appartegnan a las minoritads naziunalas. Exempels èn la finanziaziun da la cussegliazion giuridica da la CICAD u da mesiras per cumbatter il rassissem cunter ils Roma.

Il chantun Basilea-Citad sustegna la purschida nunbirocratica #NetzAmbulanz da l'uniun #NetzCourage che porscha cussegliazion e sustegn per victimas da discriminaziun e da violenza digitala (Hatespeech) sco er lavuratori per scolas, autoritads, partidas ed ulteriuras gruppas interessadas. Ultra da quai vegn il project da pilot «Netzwerk Antirassismus Basel-Stadt» cofinanzià durant ils onns 2019–2021. Persunas decisivas cun scolaziun en il sector da la discriminaziun e dal rassissem (incl. islamofobia) infurmeschan, accumpognan e sustegnan en 16 linguas persunas pertutgadas e confamigliars da persunas pertutgadas da discriminaziun rassistica.

En il chantun Appenzell Dador: En il sector da la furnaziun vegnan purschids moduls «diversidad sco schanza» per classas da scola, quai grazia al sustegn finanziel tras il program PCI. Uffants e giuvenils da la scolina fin il stgalim superiur duain vegnir sensibilisads areguard pregiudizis e stereotips ed i duain vegnir promovidas lur cumpetenzas socialas en il contact cun la diversidad.

En il chantun Turi han il chantun e la citad da Turi cofinanzià – en il rom dal program PCI – projects davart il tema diversidad religiusa. Quests projects han pussibilità a la publicitad da prender invista da la diversidad ed uschia er da la pratica da la religiun gidieua en il chantun Turi (Forum da las religiuns), da mussar narrativs alternativs e da sensibilisar persunas giuvnas (cartentas) per il dialog interreligiun (Dialogue en Route). Per la gruppa da persunas dals viagiants esters è vegnì cofinanzià – en cunvegnientscha cun ils posts relevants (Post spezialisà per viagiants) – in project da cussegliazion da pilot sin plaun naziunal (cf. latiers er §212 e §185).

VII. Reacziuns sin la pandemia da COVID-19 applitgond la Convenziun da basa e la Charta da las linguas

1. Mesiras per superar las consequenzas da la pandemia per viagiants.

228. Ils viagiants ed en spezial ils Jenics, Sinti e Manouches che vivan en Svizra èn spezialmain stads pertutgads da la crisa da COVID-19. Lur moda da viver nomada è vegnida engrevgiada considerablmain, en spezial al cumenzament da la pandemia, cura che tschertas plazzas uffizialas eran serradas e cura ch'il commerzi ambulanz – per exempel la vendita a l'isch-chasa – sco er autras activitads economicas eran vegnidas scumandadas. Tschertas plazzas ch'avran normalmain la primavaira per la stagiun da viagiari, eran restadas serradas il mars 2020, perquai che las autoritads chantunals spetgavan las infurmaziuns

da las autoritads federalas davart la ristga da transmetter il virus. A partir da mez da mars 2020 han perquai la fundaziun «*In futur per viagiants svizzers*», la Confederaziun e l'Uffizi federal da cultura (UFC) fatg recumandaziuns a tut ils posts responsabels chantunals e communalas, co che las consequenzas da la crisa possian vegnir minimadas per las cuminanzeas da viagiants e co che las mesiras da protecziun sin las plazzas da staziunament possian vegnir realisadas. Silsuenter èsi vegnì previs explicitamain en l'*Ordinaziun da COVID-19 2 dal Cussegl federal*, che las plazzas da staziunament uffizialas per viagiants restian avertas u possian avrir sco planisà, sch'ellas disponian d'in *concept da protecziun cunter il virus*. In tal concept han las autoritads federalas mess a disposiziun als chantuns ed als gestunaris da las plazzas da staziunament ils 15 da matg 2020.

Bainbaud, numnadamain l'avrigl 2020, è *vegnida stgaffida ina purschida da cussegliaziun en cas da difficultads economicas ed ina purschida da sustegn finanziel en cas urgents*. Quai è succedì en collavuraziun cun in'organisaziun jenica (Naschet Jenische), cun la fundaziun «*In futur per viagiants svizzers*» e cun la Caritas sco er cun sustegn finanziel d'ovras d'agid e da l'Uffizi federal da cultura (UFC). Concretamain ha quest post purschì agid per dumondas d'agid social u da cumpensaziun dal gudogn per persunas cun activitad da gudogn independenta. Supplementarmain è vegnì prestà agid finanziel immediat en furma da bons da cumpra. En cas da situaziuns economicas fitg precaras è l'agid finanziel anc i pli lunsch, per che p.ex. ils quintes per la locaziun u per las assicuranzas han pudì vegnir pajads.

La pandemia ha mussà, che bleras persunas cun activitad da gudogn independenta e cun ina moda da viver nomada han en general ina segirezza sociala insufficienta ed èn perquai svelt periclitadas en moda existenziala. En connex cun la cuntinuaziun da la pandemia ha la purschida da Naschet Jenische, che vegn duvrada fitg savens, spustà ses focus da l'agid d'urgenza envers la cussegliaziun per ina meglra segirezza sociala ed ha intermedià contacts tar las autoritads cumpetentas. En singuls cas èn er vegnids tschernids meds giuridics per far valair ils dretgs da las minoritads.

Ina *interpellaziun parlamentara «Sustegn da persunas dal commerzi ambulanz»* (Prelicz-Huber, 20.4444) è vegnida inoltrada il december 2020 cun la finamira, che las persunas cun activitad da gudogn independenta e cun moda da viver nomada possian survegnir prestaziuns spezialas dal stadi (indemnisaziuns da la perdita da gudogn pervia da corona u mesiras per cas da direzza), er sch'ellas n'er betg registradas correspudentamain tar las assicuranzas socialas sco persunas cun activitad da gudogn independenta. Il Cussegl federal ha refusà questa pussaivladad renviond a la basa legala mancanta ed ha fatg attent a l'agid d'urgenza a curta vista da Naschet Jenische. Il Cussegl federal ha er fatg endament, che las persunas pertutgadas hajan natiralmain il dretg d'agid social. Il Cussegl federal ha sinaquai segirà, ch'il UFC vegnia er vinavant a sa participar a la purschida da Naschet Jenische ed a sustegnair finanzielmain las cussegliaziuns da quella.

Ils 3 da mars 2021 ha la fundaziun *In futur per ils viagiants svizzers actualisà ils concepts da protecziun da COVID-19 per las plazzas da staziunament per Jenics, Sinti e Roma* ed en collavuraziun cun il UFC edi novas recumandaziuns per la stagiun da viagià 2021. En spezial èn ils chantuns e las vischnancas vegnids dumandads d'avrir sco planisà las plazzas da staziunament per il cumenzament da la primavaira. Igl è er vegnì cusseglia da stgaffir en cas da basegn plazzas da staziunament provisoricas, da permetter in segiurn pli lung sin plazzas da transit e da reducir fermamain las taxas per l'utilisaziun da las plazzas u schizunt da desister in summa da quellas. Ultra da quai èsi vegnì pretendì d'optimar immediatamain ils stabiliments sanitaris, per che las reglas d'igièna per cumbatter il coronavirus possian vegnir observadas meglie.

Questas recumandaziuns han gi l'effect, che la gronda part da las plazzas uffizialas ha avert a las datas regularas il mars u l'avrigl 2021 e che la durada maximala è vegnida prolungada. Tscherts chantuns han fatg preparativas per pudair reagir svelt, en cas che COVID-19 sa derasass sin ina piazza da staziunament.

Las *organisaziuns dals Jenics e dals Sinti* ch'èn vegnidas consultadas per rediger quest rapport, en spezial la Radgenossenschaft der Landstrasse, il moviment dals Jenics e l'associaziun da las differentas uniuns dals viagiants svizzers crititgeschan la serrada da bleras plazzas tras las autoritads localas durant l'emprim lockdown da l'onn 2020, perquai che lur situaziun saja uschia anc ina giada sa pegiurada. Ad els displascha er, ch'i n'als èn strusch u in summa betg vegnidas messas a disposiziun plazzas da staziunament provisoricas (plazzas da circus, stabiliments da sport). En cumbinaziun cun las serradas ha quai gi per consequenza, che tschertas plazzas avertas eran surchargiadas e che la ristga da s'infectar cun il virus era uschia s'augmentada. Els renconuschan dentant er che intgins chantuns ed intginas vischnancas als èn vegnids encunter areguard la reducziun dals pretschs u han schizunt cumpletamain desistì dals tschains da locaziun per las plazzas sco er areguard implants sanitaris supplementaris u areguard l'aboliziun da la durada da la dimora maximala.

2. Antisemitissem e vita gidieua en temps da COVID-19

229. Tenor il rapport 2019/2020 dal Servetsch per il cumbat cunter il rassissem (SCRA) publictà il settember 2021 davart la discriminaziun rassistica en Svizra han registrà tant la *Federaziun svizra da las communitads israelianas (FSCI)* sco er la *CICAD in grond augment da teorias da conspiraziun antisemiticas, oravant tut en connex cun la pandemia da corona*. Tranter ils uschenumnads «rebels cunter corona», ch'èn (uschenavant che quai è enconuschent) per gronda part organisads en chats da gruppa, exista l'antisemitissem tenor l'analisa da la FSCI. Quel na correspunda dentant anc betg ad in pensar che chatta ina maioritad. La FSCI stima dentant la pandemia da corona sco trigger che n'è betg da sutvalitar e constatescha, ch'i stoppia vegnir fatg dapli, per ch'ìls «rebels cunter corona» na daventian betg in reservuar per personas antisemiticas u per che autras personas na sa radicaliseschian betg en quests chats.

La *Fundaziun cunter rassissem ed antisemitissem (GRA)* fa plinavant la suandanta constataziun:

La pandemia da corona promova fantasias da conspiraziun. Quellas porschan numnadain simplas explicaziuns per fenomens globals complexs e dattan uschia in sentiment d'avair la controlla en temps da gronda malsegurezza. Savens suondan quests raquints da conspiraziun a narrativs antisemitics, sco per exempel als protocols dals sabis da Zion. Il cumbat da tals moviments sa mussa sco difficil, sch'ins pensa che teorias da conspiraziun sa mantegnan savens sur decennis en la societad.

230. *Quai che pertutga la vita quotidiana gidieua en temps da COVID-19, è tenor FSCI* stà garantì da tut temp il provediment cun products koschers e pessachs. La communitad ha er nizzegià novas tecnologias, per exempel schiurim per telefon, instrucziun da religiun virtuala u il streaming da rituals sco cabbalat schabbat u hawdala. La FSCI ha gia fitg baud collavurà cun las autoritads da sanadad competentas per elavurar soluziuns per pudair schlucar en moda segira e per pudair normalisar las ceremonias religiusas. Ensem cun la *Plattafurma dals Gidieus liberals da la Svizra (PGLS)* ha la FSCI elavurà in concept da protecziun per ils cults divins gidieus e preschentà quel la fin d'avrigl 2020 a las autoritads federalas. Cun observar quest concept da protecziun ha il Cussegl federal la finala permess da puspè organisar cults divins gist a temp per la festa da la racolta Schawuot.

3. Mesiras per la comunicaziun davart la superaziun da la pandemia en las linguas minoritaras

231. *Sin plaun federal* èn tut las infurmaziuns davart COVID-19 vegnidas messas a disposiziun en pliras linguas a partir dal cumenzament da la pandemia: Tut las conferenzas da medias da la Regenza svizra davart COVID-19 èn vegnidas interpretadas simultanain en las trais linguas uffizialas franzos, tudestg e talian sco er en la lingua da segns. Las infurmaziuns e las recumandaziuns en scrit da l'Uffizi federal da sanadad publica (UFSP) èn disponiblas en las linguas uffizialas ed en englais. Numerus documents, fegls e videos d'infurmaziun dal UFSP èn supplementarain vegnids translats en pliras linguas da migraziun, medemamain è la helpline da corona dapi il cumenzament stada a disposiziun en 10 linguas. La infoline coronavirus actuala e la infoline vaccinaziun cunter COVID-19 vegnan purschidas en las trais linguas uffizialas franzos, tudestg e talian sco er en englais. La tracing app SwissCovid è avant maun en tudestg, en franzos ed en talian.

232. Er ils *chantuns* han dà fadia da translatar las infurmaziuns relevantas e da facilitar la comunicaziun davart las mesiras da COVID-19 per differentas cuminzanzas linguisticas. Intgins exempels:

En il chantun Turitg è il Post spezialisà per l'integrasiun sa concentrà en connex cun sias mesiras cunter COVID-19 sin las gruppas da personas che han paucas fin naginas enconuschientschas dal tudestg. En il rom da la pandemia èn vegnidas e vegnan vinavant preparadas infurmaziuns relevantas. Quellas vegnan transladas en fin 17 linguas da la populaziun immigrada e tramessas a las gruppas en mira dal post spezialisà. Posts da cussegliazion specifics da migraziun èn vegnids cofinziads per pudair porscher cussegliazion al telefon en las linguas da derivanza.

En il *chantun Neuchâtel* vegnan mobilisads dapi il cumenzament da la pandemia ils dispositivs specifics per la comunicaziun cun las gruppas da la populaziun da lingua estra. La cella chantunala d'urgenza ha laschà translatar numerus documents d'infurmaziun impurtants en 10 linguas, uschia che passa 95 % da la populaziun che abita en il chantun vegnan cuntanschids (tudestg, englais, talian, portugais, albanais, tirc, arab, tigrin, persic). En collavuraziun cun il Center da competenza integrasiun (COSM) ha la cella garantì la distribuziun da questas infurmaziuns tar la populaziun immigrada.

4. Mesiras da sustegn per emetturs da radio e da televisiun regionalas

233. Pervia da la situaziun extraordinaria en connex cun il coronavirus è sa reducidas considerablmain las entradas da reclama. Per garantir il service public regional en l'entira Svizra è vegnids concedids 30 milliuns francs sco agid finanziel immediat. Quest agid è vegnì finanzià cun la taxa da radio e televisiun e vegnì pajà en furma da contribuziuns unicis extraordinarias als suandants emetturs da radio locals e da televisiun regionala: emetturs da radio locals cun ina concessiun da radiocommunicaziun UUC, radios locals complementars senza finamira da rendita cun concessiun, televisiuns regionalas cun concessiun sco er televisiuns regionalas cun ina purschida d'infurmaziun quotidiana actuala, cun in territori da recepziun considerabel e cun expensas da manaschi da passa 1 milliun francs. La Confederaziun ha ultra da quai surpiglià ils custs d'abunament dals servetschs da basa «text» da l'agentura da novitads Keystone-ATS che vegnan mess a quint a las medias electronicas. Per quest intent è vegnids mess a disposiziun 10 milliuns francs ord la taxa da radio e televisiun. Per distgargiar las chasas edituras da gasettas en ina greva situaziun e per contribuir al mantegniment da la diversitad da la pressa è la reducziun per la distribuziun vegnida extendida sin las gasettas quotidianas ed emnilas abunadas da la pressa regionala e locala. Per quest intent è vegnids mess a disposiziun 38 milliuns francs ord meds finanziels federals.

Quest agid svelt e substanzial è indirectamain er vegnì da bun a la diversitad linguistica: Emetturs en pitschnas regions linguisticas e radios senza finamira da rendita cun programs per minoritads linguisticas han medemamain pudì profitar da quai.

VIII. Resumaziun da las recumandaziuns dal Comité dals ministers en il rom dals ultims ciclus da surveglianza e respostas da las autoritads svizras

1. Las recumandaziuns dal Comité dals ministers las pli actualas per realisar la Convenziun da basa e las respostas da las autoritads svizras (Cun renviaments als chapitels tematics correspondentes)

En ina resoluziun dals 14 da matg 2019 per realisar la Convenziun da basa tras la Svizra ha il Comité dals ministers fatg la suandanta recumandaziun:

Recumandaziuns per in agir immediat

- Las autoritads federalas ston infurmar pli fitg la populaziun davart il dretg vertent per cumbatter cunter la discriminaziun e ston danovamain prender en consideraziun l'opportunitad da deliberar ina legislaziun generala federala cunter la discriminaziun (cf. §23); facilitar l'access a la justia per personas che appartegnan a las minoritads naziunalas e ch'èn daventadas victimas da discriminaziuns (cf. §155-157 e §224), particularmain tras sforzs per autorisar las organisaziuns nunguvernamentalas d'agir en l'interess general e da defender ils dretgs ed ils interess da las victimas; stgaffir uschè svelt sco pussaivel ina instituziun dals dretgs umans en il senn dals Principis da Paris, ch'è instituziunalmain e finanzielmain independenta e da la quala il mandat e l'abiltad d'agir per promover e per proteger ils dretgs umans è plainamain garantids (cf. §24); crear posts da mediaziun («ombudsperson institutions») sin plaun federal e chantunal (cf. 25-26).
- Conceder – en il rom da proceduras accessiblas, nunpartischantas e transparentas – il sustegn finanziel a projects che mantegnan e promovon l'identitad e la cultura da personas cun ina moda da viver nomada; conceder meds finanziels e persunals suffizients a la fundaziun «In futur per ils viaggiants svizzers», per ch'ella possa ademplir sias incumbensas e cuntanscher las cuminanzas pertutgadas (cf. §151-152); realisar uschè svelt sco pussaivel las mesiras cuntegnidas en il plan d'acziun da la Confederaziun per promover Jenics, Sinti/Manouches e Roma (cf. §146-147); sensibilisar la populaziun per la moda da viver nomada (cfr. §153-154); stgaffir avunda plazzas da staziunament e da transit entaifer il termin ch'è previs en il plan d'acziun (cf. §161-165).
- Sentenziar sistematicamain ed immediatamain tut las furmas d'intoleranza, particularmain furmas manifestadas publicamain, saja quai antiziganissem, antisemitissem u ostilitad envers Muslims; analisar sistematicamain talas manifestaziuns e perseguitar penalmain ils auturs da quellas (cf. §154, §159, §191, §208-210); dar a personas che appartegnan a las minoritads naziunalas la pussaivladad da purtar plant davant dretgira sco victimas da plets instigants, particularmain tras sforzs per autorisar las organisaziuns nunguvernamentalas d'agir en l'interess general e da defender ils dretgs ed ils interess da las victimas (cf. §155-157 e §224-226); perseguitar senza retard las mesiras identifitgadas e las realisar sin plaun federal e chantunal, per che la segirezza da las personas che appartegnan a las minoritads naziunalas saja garantida (cf. §216-219).

Ulteriuras recumandaziuns:

- Tar l'elavuraziun da novs texts da lescha, per exempel davart l'urden public, far atenziun commensuradamain al mantegniment da l'identitad e da la cultura da personas che appartegnan a minoritads naziunalas e proteger lur dretg da pratitgar lur tradiziuns; garantir che la revisiun da la Lescha federala davart il commerzi ambuland e l'ordinaziun correspudenta vegnian interpretadas ed applitgadas conform a las finamiras (cf. §172).
- Promover pli fitg projects da sensibilisaziun che han l'intent da reducir pregiudizis envers la moda da viver nomada dals Jenics e dals Sinti/Manouches, particularmain projects che sa drizzan a las medias u a collavuratur da las medias (cf. §153, §211-213, §223).
- Continuar sin plaun federal cun las stentas che procuran per l'egualitad efectiva da personas da las cuminanzas linguisticas uffizialas, uschia che las personas pon duvra vinavant lur atgna lingua en il contact cun l'administraziun federala» (cf. §124–129). Trair en consideraziun – tenor il parairi da las autoritads ed en cunvegrientscha cun las represchentantas ed ils represchentants da las minoritads pertutgadas – da laschar translatar en autras linguas naziunalas las pli impurtantas decisiuns dal Tribunal federal davart ils dretgs da personas che appartegnan a minoritads naziunalas (cf. §59 per il rumantsch); promover pli savens il diever da las linguas minoritadas en activitads dal mintgadi, en campagnas d'infurmaziun, en la giustia ed en l'administraziun dal chantun Grischun (cf. §60, §61-63 per il rumantsch e §33, §34-37 per il talian).
- «Sviluppar en il sector da la furmaziun en scola e professiunala vinavant soluziuns flexiblas ch'èn adattadas a personas che han ina moda da viver nomada ed integrar las famiglias pertutgadas en l'elavuraziun da novs projects per garantir il dretg dals uffants sin furmaziun e per stgaffir cundiziuns che permettian da cumbinar quest dretg cun il dretg sin ina moda da viver nomada.» (cf. §173–177). Integrar la cultura e l'istorgia dals Jenics, dals Sinti/Manouches e dals Roma en ils plans d'instrucziun ed en ils meds d'instrucziun, quai per promover la diversitad e l'integraziun sociala en la populaziun e per rinforzar la conscienza per la moda da viver nomada e sia acceptanza (cf. §178-182).
- Promover l'instrucziun da ed en talian e rumantsch ordaifer ils territoris, nua che las personas che appartegnan a questas minoritads linguisticas vivan tradiziunalmain, particularmain en las grondas citads; tschertgar il dialog cun las represchentantas ed ils represchentants da las minoritads pertutgadas ed identifitgar il basegn da las personas rumantschas e dals italofoons per l'instrucziun sin il stgalim secundar (stgalim secundar II) en lur lingua (per il talian en il chantun Grischun cf. §31-32; per il rumantsch cf. §54-58; cf. er §118-123).
- Examinar – en enclegientscha cun las represchentantas ed ils represchentants da las minoritads, che reflecteschan la diversitad en lur cuminanzas – pussaivladads per ina meglra participaziun a la vita publica da personas che appartegnan a minoritads naziunalas, per ch'ellas possian cooperar als process da decisiun tant sin plaun federal sco er sin plaun chantunal ed interchantunal, per exempel tras mecanissem durabels, tras organs consultativs (per ils Jenics, Sinti e Manouches cf. §183-186) u tras contingents en l'administraziun publica (cf. §128).

2. Las recumandaziuns dal Comité dals ministers las pli actualas per realisar la Charta da linguas e las respostas da las autoritads svizas

En sia recumandaziun dals 11 da december 2019 per realisar la Charta da linguas tras la Svizra ha il Comité dals ministers fatg la suandanta recumandaziun:

El recumonda che la Svizra resguardia tut las observaziuns e las recumandaziuns dal Comité d'experts e ch'ella mettia la prioritad sin las suandantas recumandaziuns:

1. Relaschar leschas chantunales ed/u localas en las vischnancas, nua ch'il franzos ed il tudestg èn linguas minoritadas, per duvra questas linguas en la vita publica (cf. §73s e §89-§92).
2. Promover vinavant il diever dal talian en l'administraziun chantunala ed en ils secturs publics, per ils quals il chantun Grischun è responsabel (cf. §29).
3. Precisar, schebain il francoprovenzal ed il giurassian ston vegnir considerads sco linguas autonomas ch'èn sut la protecziun tenor l'artitgel 7 alineas 1 fin 4 (cf. §20).
4. Reflectar en collavuraziun cun las utilisadras ed ils utilisaders la posiziun uffiziala dal romanés sco lingua senza colliaziun territoriala en il senn da la Charta (cf. §21).